

Адио Метохијо

Александар Лабан

*„Певај за ме, на њу и ја моћи
исту песму, зашто да се стидим.
Довољно је да затворим очи
па да опет драга лица видим.“*

Александар Лабан је рођен 11. VIII 1959. године у Пећи. Већина његових радова везана је за родни град – „Шарада“ комад из живота Пећи, 1985. године изведен је десетак пута у Дому ЈНА; „Тулум“ (1986); „Хеј Словени јесте л` живи“ (2007); „Црни божури“ (2010); дечији комад „Порука у боци“ (2012); перформанс „Ослобођење“ игран је у Руском дому, поводом обележавања сто година ослобођења Косова и Метохије од Турака.

Године 2013, за сто година Пећке гимназије, уредио је билтен.

Сатирични есеј „Адио Метохијо“ 2005. године имао је два издања, за само два месеца. Даље штампање онемогућила је тадашња бирократија. Монографија „Храм Сабора Српских Светитеља“ објављена је 2009. године, за шта га је благопочивши патријарх Павле одликовао Граматом. За књигу „Хроника српске лавре“ (првих пет векова Пећке патријаршије) 2014. године награђен је од Министарства културе и Канцеларије вера Републике Србије. За књигу „Живопис под сводовима цркве на Карабурми“ 2016. године добио је Грамату патријарха Иринеја.

Објављује текстове у „Фонду Слободан Јовановић“, „Православљу“ и „Православном мисионару“. Живи и ради у Београду.

Из рецензије књиге „Адио Метохијо“, књижевника Аца Ракочевића: „Лабан лети метохијским простором не да би нам открио нову насеобину, већ да би нас за стару, и на овај начин, књигом, везао и мисли нам подупро за повратак, пре него што од Бога затражимо опрост, зато што смо као деца занета игром дошли до руба и пали у амбис...

У овој књизи, што је час есеј, а час сатира, писац нам на веома лак начин и допадљиво прича о спрдњи једног времена и нашој спрдњи у њему. Кроз биографију о себи, Пећкој патријаршији, Дечанима, позоришту, школи, кафани... приповеда о једном и личном, а уз то и о свеопштем и свеобухватном, али не и универзалном, него нашем, не само малопаланачком, него о општесрпском и само нама својственом.

Ова је и књига о времену социјализма и комунизма, о нама, деци „Јусуфа Броза“ који нисмо знали за другог бога, али и о драгим људима, патријахалној средини, менталитету... Аутор све излаже смешку, не подсмеху, благој сатири, не ругању.

Књига споменар; без намере да јој умањим вредност, напротив. Све је ту упаковано и сложено, као у коферу који смо спремили за далеко путовање без повратка, а, опет, не кажемо: „Збогом“, него: „Адио“.

Адио, љубави, и довиђења, Метохијо.

Салету и Ђалету

Ћи, ћи Пећанци

Мека,бела свила пада по врховима јела.Грли планинску младицу и спушта вео на њене горске очи.Милује уснулу траву и, као крадљивац, пролази мимо времешних храстова.Јутарњи мир.Чује се само тишиина...Из магле израња хиљадугодишњи старац.Камено лице изборано путевима коза. Разјапљене чељусти Маркове,Јованове и других пећина. Отворене ране на измученом телу. Једини траг живота:мала зеленкаста травица на обронцима, која му је остала као прва дечачка брада. Чело тмурно и наборано. Уместо капе, на глави му соко. Немирним очима гледа на клисуру...Руговску клисуру.

Овако би требало да почне још једна тужна прича из Метохије.

Да све не би било како су рекли, или наредили... ова прича о мом родном крају неће бити ни тужна ни патетична, једино ако не говори о патенту. Покушаће да изазове смех, али не онај који отвара апетит за добар ручак.

Горњи Милановац.Касарна. У кантини завршавамо своју вечерњу порцију пива. Друштво шарено. Словенац, Тераш Исток(нешто од то двоје је презиме) пита ме:Зашто се ви са Косовазовете „Земо“?

– То је скраћеница од земљак – рекох му.

– Само кромпири могу бити земљаци – доврши пиво и оде.

Ради мојих драгих кромпира, разбацаних по тезгама и гробљима ове, и других нам домовина, морам испричати причу:

Била једном једна Метохија. Лепа, пристојна и побожна девојка. Живела је са мајком Србијом, дедом Високим Дечанима и бабомПећком Патријаршијом. Имала је пуно браће и зато се дуго није удавала. А онда су је дали за момка по имену Косово, не питајући је, како је и суђено свим баба-девојкама.Ипак, родила је много добре деце. У почетку их је муж представљао: „Косово и Метохија“. И као у свим балканским браковима, њено име је убрзо нестало. У време Другог светског рата браћа су морала да беже од арнаутског зулума. Склонили су се код сестара: Топлице и Шумадије.Сестринска љубав је топла и нежна, па им је било лепо. Делили су задњи комад проје, барене коприве и незаборавне успомене.

Рат завршио, али не за све... Када су се браћа вратила својим кућама, оне су биле заузете – зетовом фамилијом. Као у шаху: такнуто-макнуто. Вратили су се одакле су дошли, сем њих неколико, који су прихватили језик, обичаје и навике нових домаћина. Сестра је остала ожалошћена, у дубокој црнини, за онима које никада више неће видети.

Ипак, њеним венама текле су Бистрица, Бели и Црни Дрим. Грејала ју је љубав деце, деде Дечана и баке Патријаршије. Стриц Архангел из

Призрена често ју је посећивао и тешио. Сви су били око ње, осим мајке. Напустила их је одмах после рата.

Мајка Србија је уживала у богатству, које само преудаја може да донесе. Башкарила се по Београду, далеко од своје нежељене деце и сиромашних рођака. Њен други муж Југослав – за кога се удала одмах по мужевљевој погибији у Првом свет(ск)ом српском рату – био је на врхунцу моћи. Успео је да све ближе и даље рођаке стави под исти кров. Пасторка је отерао од куће и послао га у Енглеску да усаврши језик. На његово место довео је бившег аустро-угарског каплара, који је врло добро познавао земљу и народ, јер, забога, доскора је против њих ратовао! У цивилилу је био квалификовани машинбравар са завршеним трећим степеном и говорио је неколико језика. Једино му је српски слабије ишао. Не можете од једног човека тражити да зна све. Али, знао је доста. Осим што је постављен за кућепазитеља, радио је и послове церемонијал-мајстора. Приређивао је изванредне митинге на којима су представљане огромне картонске макете авиона, бродова, космичких летелица. Умео је да задовољи „газдарицу“ Србију. Причао јој је за „лаку ноћ“ о срећним земљама и људима које је упознао на својим дугим путовањима. Слушала га је широм отворених очију и уста.

Летаргију једноличних, домаћичких дана, разбијала је задужбинарством. Градила је велике фабрике и смештала их у живописне виноградске крајеве, искрчене воћњаке, уништене оранице, у долине река. Постављала је мостове преко и најмањег планинског потока. Асфалтирала прегажене путеве и у задње планинско село довела струју. Домови културе су ницали на све стране. Једино што у њима није имао ко да танцује, сем остављених баба и дедова. Омладину је из села одвела у град. У сетним данима је листала старе албуме, са чијих страница је зрачило њено здраво и једро лице црвено као јабука, забрађено марамом коју је сама извезла. Бројни црквени вашари на којима се играло уз пуцњаву, подврискивање и печене домаће животиње. Поштене и топле очи. Испуцале руке и нокти који, временом, добијају овалан облик. Мирис јутарње свежине и тек испеченог хлеба. Кућна слава и „Христос воскрес“. Успомене и живот на селу, које је хтела да сахрани у рушевинама Другог светског рата. Њу нико и никада више неће назвати сељанком!

Када је новца понестало до изражаја је дошло махерско искуство и добре везе новог кућепазитеља. Он би само позвао са свог црвеног телефона и... већ сутрадан би стигле паре, од којих је цела земља могла да живи неколико година, а да ништа не ради.

Да јој не кажу како је заборавила на породицу, у договору са мужем, усвојила је неколико Метохијиних најпослушнијих синова. Зашто сви

воле послушне, а нико паметне?! Довела их је да живе у престоницу, у Београд. Њима је то у почетку тешко пало: Нико никога не познаје, нико се никоме не радује, старије само ћушкају, деца пуше улицом. После им ништа није сметало: Паркови, обале река, простране улице... нигде опанке да искаљаш, шеташ сатима као луда Наста; Шиптари не носе оружје. Све у најбољем реду. Лепота једна!

Кад их неко упита: Ко вам је мајка?, одговарају: Мајка нам је умрла, али наша баба је Србија... она је, иначе, Београђанка! Ту ти мајка дође као отежавајућа околност. Љути на њу, због географског порекла, ретко су јој писали, а још ређе долазили. Као истакнуте чланове полицијско-комунистичког друштва, довели би их да пресеку врпце новоотворених фабрика или вратове тек прогледалих јагањаца. Поводом споменика и спомен-плоча НОБ-а, који су почели да успевају широм земље, слали су охрабрујуће телеграме, које су читали надахнути секретари комитета. Дрхтећим гласом би објавио да је дотични Друг спречен важним државним пословима – кречењем куће, али честита празник и постављање спомен-плоче на Млечној пијаци храбрим продавцима сира и кајмака. Они су својим производима правили помор – од тровања до крвавог пролива – у италијанској окупаторској војсци, и остаће као вечни узор свим будућим генерацијама.

У Пећи су ти бабини синови отворили и Шећерану. Једина репа која се гајила у овом крају била је: шарга-репа. Као да је тешко отићи неколико стотина километара до Војводине и Славоније и довући репу – баба за деду, деда за репу... Индустрију су за руку увели у наш мали град. Предратна поспаност, која је свирала адађо успаваној вароши, прекинута је једним урнебесним крешендом новог светског поретка – КОМУНИЗАМ! Куцкање чекића из малих лимарских, коларских и других радњица распоређених дуж Уске улице и око џамије Ружице, прекинуо је хууук обнове земље. А шта је било пре тога?

Мрски окупатор. Италијанска, осовинашка војска планинара, извиђача и скијаша, заденула је перо за шешир, у новчаник ставила слику многобројне фамилије и кренула да освоји свет. Као што већ иде у таквим приликама, са собом су понели гитаре и мандолине. Пресудно су утицали на музички укус појединих девојака нашег краја, чије су представе о певачима биле прилично једностране: бркати ђед, који прави варијације на једној гусларској жици, а између његова једина два зуба излазе песме посвећене вођама политичких партија: Марку Краљевићу, Муси Кесецији, Старцу Вујадину, Старом Југ Богдану. Како се увек више воли младост, неке снаше су се преоријентисале на преплануле, белозубе жабаре и италијанску канцону, на радост „забринутог“ остатка града. Тада се

срушио понеки добар глас или брак, за шта се једино могло жалити Папи или код фото „Пепа“.

Окупаторском терору најпре се супроставио СКОЈ(Савез корисне омладине Југославије). Волонтерски су мазали графите по граду, бушили гуме на бициклима паркираним код табле биоскопског репертоара, одбијали чоколаде од непријатељских војника. Крађа бензина из војних камиона (приче из читанке) показала се узалудна – бензин се, сем за упаљаче, за друго није користио. Убијање непријатељске живе силе било је неизводљиво због забране ношења оружја, док је лепљење плаката стварно и историјско. Ево једне приче коју нисте могли прочитати у књигама, јемац сам да је аутентична као и Пантелијин тестамент:

Зима 1943. године. Снег до колена. Трешње још нису родиле. Мрак пада око четири, између пет и шест – прст пред оком се не види. Идеално време за акцију. Ја и мој млађи друг, са свежњем тек одштампаних врућих плаката под мишком, замичемо неосветљеним пећким уличицама. Плакате лепимо на брзину и свуда (баш као и данас), где год има равног зида. Зајапурени, у великом послу, нисмо приметили балистичку патролу. Ставили су нам руку на раме и замолили нас да пођемо са њима у станицу. Канцеларија у станици просто, али укусно намештена: на зиду слика – човек у униформи, два танка брчића извиру му директно из ноздрва, уредно зачешљан, сева од љутине; сигурно командир станице. У углу некадашњи роло-ормар. Масивни сто, на којем преовладава огромна боса нога. Остатак ноге је заваљен у столици. Дебео, ћелав човек у црној кошуљи. И остали војници носе црне кошуље. Врло распрострањена мода тих дана: прихватили су је Италијани, Немци, Хрвати, Шиптари... Овај има и неку белу капу, за купање. Необријано, масно лице претворено је у гримасу. Трља палац на нози: Kush asht? –пита војникеко смо – Shkavell – одговарају војници.

Нама двојици непријатно. Ипак, толики непознати људи. Италијани су испитивање локалног становништва препустили балистима, због доброг познавања језика. Најпре мени указа част:

– Ћи си ти?

– Ја сам Маричин и Јанков.

– Марица. Онај шта има кућу код Јаз. Шта ми бољи овај прст!

– Јесте – огреја ме сунце.

– Добар ћовек Марица, шта је родио овакав скота. Шта ми бољи овај прст, тури му један шкељму!

Пуче ми једна, васпитнопоправна. Поверовах да неће више, али, разговор се настави.

– Је љи Јанка бољи ћир (чир)?

– Па, боли га на промену времена – покушавам да заподенем причу.

– Ћи, ћи, како да не бољи кад има тебе. Шта ми бољи овај прст, тури му један шкељму!

Опет по истом образу.

Када хтеде да пита за здравље породице мога друга, ја се умешах и рекох да је малолетан, па се још мало задржаше код мог стрица који је много добар ђовек, аљи има такав „гомар“ (магарац) от братанац.

„Ми бољи овај прст, тури му један шкељму.“

Тако, ћаскајући, дочекасмо зору. На растанку нам дадоше још по једну ногу у дупе. Пуни утисака, стигосмо кући. Не заборавих да родитељима испоручим поздраве.

Шиптарска милиција, састављена од црнокошуљаша и белокапаца, била је изузетно пажљив домаћин свима које је угостила. Правили су коктеле: од ричинуса, туцаног стакла и живе соде. Да не би било љутње, привођили су све: скојевце и партизане, богате и угледне људе. Искључиво Србе. Убијали су их батинама, вадили очи. Оне, који су им претекли, слали су у интернацију.

Капитулација! Талијани иду кућама. Ђао Италија, Ариведерчи Рома!!! Сви плачу. Неки од среће, јер је, ваљда, дошло ослобођење. Добар део од туге: неке су остали дужни на покеру, нечије срце је „заувек“ сломљено, деца су остала без чоколада. Немци су власт предали Шиптарима, а ови нису губили време. Требало је испунити вековни сан. Четрдесеттреће су у Пећи основали Другу призренску лигу – за чисту и уједињену Албанију!

Те исте године, у децембру, убили су 43 Србина због рањавања једног зликовца. Немци су морали да бране недужно становништво од даљег погрома.

Неколицина Шиптара се одметнула у партизане, злу не требало. У њима су Срби чинили девет десетина, а остало су били други народи и народности. Одреди су добијали имена по славним људима из богате албанске прошлости: „Бајрам Цури“, по једном од највећих српских крвника, који се са својим качацима борио за отимање косовскометохијске земље и припајење Албанији. Довољна препорука за Комунистичку партију. Касније је основана Косовско-метохијско-македонска бригада, која је у копродукцији са Црвеном армијом ослободила ове крајеве.

Немци нас нису бомбардовали, јер нисмо ишли у Београд да дамо подршку демонстрантима 27. марта 1941. године, али су нас зато савезници затрпали хуманитарним пакетима. У току 1944. године, чак четири пута су слали помоћ од које је пола града било порушено. Броз, Пеко и Коча су правили нови урбанистички план...

Ослободиоци су свечано умарширали у град. Већина њих је била ту пре неколико недеља. Кад се пре пресвукоше?!

Привремено је затворена експозитура Велике Албаније. Запослени су морали да се преквалификују. Поприлично их је отишло у политичаре нове државе, неки су постали директори, а највећи број се запослио у просвети. Често су мењали послове и послодавце, тако да им ово није тешко пало.

Српски партизани су од почетка рата крварили по босанскохерцеговачким и црногорским гудурама. После четири године непрестаног планинарења и бављења у природи, уморни ратници су се вратили кући. Мајка Метохија је била пресрећна. Дочекани су како им и приличи – са свим почастима. Једни су наставили војничку каријеру по руским академијама, а други су добили руководећа места у месним канцеларијама. Све по заслуги.

Ни Врховни командант (то је онај кућепазитељ и церемонијал-мајстор коме су увалили још неколико послова) није заборавио своје див-јунаке. На мору им је, по угледу на Долину краљева у Луксору, изградио дивно одмаралиште. Било је намењено само одабраној клијентели. Приступ забрањен ситној боранији и лоповима, црноберзијанцима, усташама и четницима... само цвет Нове државе: народни хероји, генерали, носиоци споменице, шпански борци, чланови КПЈ, АВНОЈ, ЗАВНОБИХ, АФЖ.

Метохија је плакала од среће. У тим тешким временима мајка и очух је нису заборавили – много њених синова су послали на море. У почетку су ишли највиђенији, с препоруком одозго. Касније је била довољна препорука неког од комшија. Прапланули, трмог хода од поподневних сијести, погурени од излежавања под столетним палмама, враћали су се с вишегодишњег одмора. Препуни утисака, као и са сваког летовања. Само су фотографије фалиле.

Како су дуго одсуствовали с посла, на њихова радна места примљени су нови људи. Комитет није имао предах, гадило се у три смене. „Немамо директоре? Па, шта! Организоваћемо курс за директоре, вала! Ако треба, и за космонауте!“ С(а)весни грађевински радник постао је шеф Експрес-ресторана, а свршени металац (струка омиљена средином прошлог века) директор градске библиотеке. Свако је морао да ради. Ту се мислило и на горе наведне нераднике и цабалебароше, који су се вадили на то што су доктори, адвокати, професори... Њима су пронађени фини послови на грађевинама, у рачуноводству, обезбеђењу... Грађани наше вароши су имали част да их на улазу у неку од фабрика упише лично – генерал!

То се зове демократија, мој брале.

У тим сиромашним ударничким временима, као и у свим другима, једина разонода била је игра. Истина, не с лоптом, али је дочаравала дух

новог времене и снагу колектива. Попут оксиморона, створен је „Бојкот“. Предмет игре: четници, кулаци, голо-оточани, девојке којима је стриц послао ципеле из Америке... Начин игре: нико не сме да прича с предметом. Уколико прекршиш – сам постајеш предмет. Наравоученије: истрајност, постојаност, дух јединства (без братства).

Друга, али не мање занимљива игра звала се „Одузимање грађанских права“. Уведена је само за Србе који су пре рата, а преко везе, добили звање „грађанин“: предратну интелигенцију, православно свештенство, трговачку класу и осталу реакцију (на Сунчев режим); као и за назадне „елементе“ који се нису уклопили у нови режим. Да би се исправила ранија неправда њима су одузета грађанска права и аутоматски су враћени у сељацима (ако нису грађани, шта би друго били). За неке је то био фатални ударац. Толико су се трудили да сакрију своје сељачко порекло и да са сељацима немају, ама баш, никакве везе, а сад их враћају мечки на рупу.

Замислите, какав би пошаст настала по нашим градовима данас, ако би одузимали грађанска права онима који: бацају кесе са ђубретом кроз прозор, паркирају на травњаку, започињу традиционалне породичне свађе негде око једанаест увече, славе пунолетство детета седам дана, руше купатила и преграђују станове од шест ујутро... а све то уз громогласну и срцепаратељну музику роднога краја.

Живело се тада бурно, мој баћо: омладински слетови на стадионима, јавна суђења „издајницима“, митинзи, пароле, војне параде, јавно пљување по остацима буржоазије и великосрпске хегемоније... све је било транспарентно – да случајно нешто не остане за друга времена.

Главна места за провод тога времена били су казани. Не ракијски, већ они из којих се делила храна народу.

– Хоћеш да се видимо на паприкашу код Дугачког гробља?

– Не могу вечерас; можемо сутра на пасуљу код Чокалице.

О чему ли су разговарали у животу, овако спојени „друг и другарица“? Заједнички страх од казана колективно је угушен дугометражним празничним утоварима – 29-о новембарским и новогодишњим.

То је резултирало лепом(?) буцмастом децом с холзен-трегерима, попут тиролских или, ако баш хоћете, бечких дечака (чини ми се да видим себе).

Хоћемо ли се једном најести? Зато се и неухрањени Хамлет запитао: „Tobe, ornottobe“.

После добро обављеног проводацијског посла, народни казани су се повукли са улица – у хлад подрумастаре Градске болнице. Ту су дочекали заслужену пензију, да кувају запишане чаршаве и умазане пижаме.

Време бесплатних оброка и „добровољних“ радних акција брзо је прошло. Окренули смо се тржишној економији. Отворени су први НАМА

објекти – народни магазин, да простите. Можда сте приметили да смо ми први (као и у свему другом) почели са скраћеницама. После нас су Американци убацили ЦИА-еј, ФБИ-јаја и друге. У НАМА магазинима све је функционисало по принципу – време је новац, а новац је: Р-картон за храну, тачкице за текстил. Због помањкања готовог новца запослени су добијали плату: у Р-картонима и тачкицама... благајник је добијао бакшиш у запетама. Безготовинска плаћања су вршена путем компензација и цесија: метар и по штофа за пет конзерви грашка. „Лепи дани носталгије, љубави и сиромаштва“... и лудила.

На периферији ничу редови лепих, зелено окречених радничких барака. Комшије у папучама и зепама одлазе на кафу једни код других. Доносе приганице (црногорски кроасан), јуфке (старо-пећке лазање), флије (албанска пица). Слави се 1.мај, 17 новембар (Дан ослобођења Пећи – од Карађорђевића), 29. новембар (када смо у Јајцу добили остатак органа – законодавних и извршних). Шиптари су се покајали, Срби су им опростили – све је било као некад. Све што је лепо зове се Лепа, и кратко траје. Као у неком срцепаратељном роману искрснула је жена „фам-фатал“, звала се УДБА. Раније се звала ОЗНА, а презивала Сведозна. Као све жене „лаке на моралу“ често је мењала имена, а, богами, и мушкарце. Њен мачо тип: широка леђа, гранитна вилица, کروмањолско чело, а на њему кожни качкет. И мантил је кожни, као код негдашњих политичких комесара – трофеј од много чапри које су одрали. Густе обрве испод којих севају два љута ока. Одмах ту, испод њих, су усне. Стиснуте. Вољне да кажу благу реч, али никако им то не успева. Јаке руке, увек стиснуте у песницу. На њима се издваја повећи нокат на малом прсту, за листање тешких енциклопедија и чачкање носа; на средњем сија златан прстен, као код српских велможа – за оверавање воском запечаћених писама. Неке залутале поруке и данас почивају на брадама и носевима људи с којима су имали преписку. Испод густог длакавог крзна куцало је срце из ког су нестале родитељска, братска, отаџбинска, и друге беспотребне љубави. Остала је оданост Удби и самом себи: „Пиј, једи, весели се и на живот посери се!“

У прошлости су многи Метохијини синови учили војне школе Петрограда, Београда и Цетиња. Лепи, затегнути момчићи, уфитиљених бркова, били су њен понос. У време школског распуста шепурили су се у новим и сјајним униформама с позлаћеним еполетама. Те мале војне параде које су се одржавале за спарних летњих вечери уждиле би по коју звезду изнад наше касабе. У повратку их је пратио цео град. Од неког јабука, од другог грош, од сваког лепа реч и искрене жеље за добро здравље и брз

повратак. У бескрајним руским зимама вадили су из ковчега своје летње успомене и сетно се присећали, не само својих родитеља...

Све нас је родила једна мајка. Мајка Метохија. Удбашки целати су на то заборавили. Бог на небу, они на земљи. Тада је свака улица имала свога бога, као у Индији. Од њиховог расположења зависило је и време.

Намрштени кожни човек излази из газике. Качкет натакну дубље на чело, састави обе руке на дупету и крену у обилазак поданика. Сретну првог:

– Дobar дан – поздрави га несрећник и прође.

– Чекајте га – рече пратиоцима да га зауставе. – Акобогда, где аљидаш?

– У дућан.

– Шта ми пре рече?

– Реко` добар дан, такав је адет.Мог`о сам да речем и глава да ви је здраво.

– Ти си неки вражник?

– Нисам, валајбогу.

– Мени ми се чинида си чуо за моју дусу (муку), те заињат добро зовеш?!

– Жими оба окета, несам чуо да ти је она имбретница (љубавница) зачедила (затруднила).

– Говно ти у јабац.Ајд` с нама, на муабет (разговор).

Удбаши су имали поприлично турске крви, која је свима нама остала у траговима –провести живот „на меки душеци“, а после се и по мало иживљавати. Знали су да завежу домаћина Шиптараи ставе га у ћошак.Његову жену скину до пола, или до гола,и попну је на сто да меша (ајвар).После тога навале на њу или на њега, зависно од афинитета.

Чувен је лов њиховог устроитеља Леке (изградио је и оно летовалишта на мору).Кружи мит по пећким кафанама, да је из зеленог „фијата 1.300“ пуцао на Руговце који су на коњима силазили у град.Сви ти догађаји су помогли ка општој толеранцији и љубави – да се волимо и када смо различити.У стварности, његова служба је помогла да на Космет уђе 300.000 „политичких“ избеглица из Албаније. Њима на душу иде, што је та руља албанских придошлица присилила Србе да ослободе простор и продају своја имања.Толико о боговима.А сада нешто малои о њиховим миљеницима: Допадљив изгледније био од утицаја. Многи од њихни мајци нису били симпатични.Могли су бити сакати, без ока... али уво је морало бити велико.Носили су и свеску, као неки Вул.ић из Витомирице, да хвата белешкеса дворења, сахрана и понеког крштења.На свадбе га нису звали.Брзо су напредовали у послу, кретали се у највишим круговимаи

били добра прилика за брак. Алекса Жуњић је добио читаво јато наследника.

Тај посао је доносио неслућена задовољства. Има ли шта лепше, него када у рано пролећно јутро сретнеш омраженог комшију који се сав избубецан, модар и поцепан, враћа са информативног разговора? Како бива са свим владарима овог света, и ови Удбини су једног дана абдицирали. Кафане су их дочекале раширених руку. Пензионо-социјално није имало млађе кориснике. Остала је само сета: Ех, када је (тамо неки) Бранко владао.

Када живиш на ветровитом Балкану никада не скидај мараму. Лоши ветрови из Европе брзо стижу. Демонстрације у Паризу, 1968. године, стигле су преко Београда и до нас. Студентска интелигенција широм Косова и Метохије изашла је на улице, да тражи своја права. Ћутало се од ослобођења и сада, када се буне и они у Београду, најбољи је тренутак. Истини за вољу, поворке су биле мало шарене, састављене од неких презрелих седих ђака који су носили беле капе на којима се није видео број разреда. Поред њих су ступали пионери – будући студенти свеучилишта у Загребу и Љубљани. Уместо индексом, махали су песницама и претили. Узвикивали су подршку некој фудбалској или кошаркашкој „Призренској лиги“, републици Косово, Скендер бегу и осталим просветним реформаторима. Неко се досетио да закачи најлепшу Титину слику – у адмиралском оделу и с белим рукавицама – магарцу за реп, и да га потера кроз град. Многи учесници су изразили неслагање с тим чином. Ипак, он је многим био кум. Краљ Александар је између два рата крстио подоста српске деце у Пећи. Као наследни владар Броз је наставио ту традицију. Овог пута кумчад су била Шиптари. Није их крштавао у Бистрици, али им је поставио услов: због општепознатог ниског менталитета биће кум (чуди ме да ову чисто црквену реч нису заменили) сваком деветом детету. Кумови су му добрано исразнили новчаник, а и нама.

Незадовољни смештајем и храном у домовима, „студенти“ су буквално разбили Приштину, Урошевац, Гњилане, Подујево. Главним улицама си могао проћи само у гондоли, срце је било до колена. Раном-зором, све продавнице су биле широм отворене. Роба је могла да се узме директно из излога. Продавци се нису жалили кад имају тако освешћену омладину. Студентским захтевима ће се удовољити за пар година. Једном захтеву, већ идуће године: да се зову Албанци, а не Шиптари, Арнаути или Арбанаси. Нестрпљиво смо чекали Дневник и вести о нама, са Космета. Уместо тога, приказивао се некакав фолклорни програм – цео Београд се ухватио у Козарачко коло. Непогрешиви је рекао: Студенти су биљи у праву... хауг! Сви су се љубили и плакали. И моја мајка је плакала... од среће. Ни у културној рубрики нас нису споменули.

Богате, ничим забринуте седамдесете. Време највећег благостања, још од Душана Силног. Експанзија. Политичка, економска, културна. Рођаци, са оне стране баре, и даље су нас засипали парама, из велике захвалности. Изнад малих, гашеним кречом офарбаних кућерака, с нахереним крововима од ћерамида, дрвеним вратима са алком уместо кваке, и прозорима „тек да цкивнем“, почеле су да ничу двоспратнице, троспратнице, виле и замкови. Збогом сиротињо! – викало се из свих грла. Разни „мерцедеси“, „поршеи“, „кадилаци“ заменили су легендарног „фићу“, који се још могао наћи у породицама неких принципијелних државних службеника. Владајућа елита је остала на линији и возила се искључиво колима совјетске производње. Волга је имала све предности савременог путничког аутомобила: скромна потрошња горива, у односу на тенк – трошила је тек неких двадесетак (у путним налозима–тридесетак) литара на сто километара. Удобност – максимални комфор за пола општинског комитета одједном. Сигурност – направљена од нерђајућег челика, тешка неколико тона, за све временске прилике и све борбене ситуације. Волга, са свим својим интердисциплинарним особинама, био је препорука за све државне (све је било државно: људи, планине, реке, па и људи) институције и органе. У Москви је понестало фарбе, па су испоручивали искључиво кола црне боје. Врло згодно за сахране и комеморације, али, морате признати, доста незгодно за кућне посете. Стари добри бицикл је годинама вукао брашно из млина, поврће с пијаце, кофере увезане канапом на железничку станицу. Носио је мусаву децу која су стрпљиво чекала ред да терају точак. На њему су, увек весели поштари, започињали јутарњи посао. Пред сами сутон их је, са све торбом, вукао кући. Имао је одговорну партијску дужност, да после рата вози неке председнике месних одбора, који се нису уклопили у општу моторизацију. Остављени су по подрумима, заједно са осталим, некада преко потребним стварима: испуцалим фотографијама боје меда, од пре рата – хотел „Старо здање“ у Аранђеловцу; поздравни из Врњачке, Матарушке, и других бања. Ту је и федерни кревет на чијем се плеханом узглављу кочопере два заљубљена пауна. Његове опруге су добро очуване. Сигурно би издржале још две-три генерације. Шкрипа и поскакивање дупета од пода стварали су дивну хармонију и доносила радост комшијама. У њима се родила прва послератна генерација. Ослобођена великосрпског шовинизма, протектората и хегемонизма; без краља, круне, заставе и историје. Одгајана на америчком млеку у праху и плавим ћебадима са белим пачићима из хуманитарне помоћи. Прва клоновска генерација без оца и мајке.

- Ко ти је отац?
- Тито!
- Ко ти је мајка?
- Партија!

Матори је располагао приличном количином сперматозоида тако да је изродио читави низ потпуно идентичних генерација: Коса на јуриш; немирна, таласаста, коврцава, кокорава; као код „пастир Костје“. Обрве црне, наборане, забринуте. Очи немирне, у потрази за светлом будућношћу. Зуби, као са америчких рекламних постера– снежно бели, неупрљани чоколадом и другим тараковинама. Брада (без браде) чврста, одлучна, огрубела од силних удараца које живот задаје. Доњи део тела се разликовао, зависно од пола. Али није било правило. Неке старије скојевке нису дозвољавале дискриминацију – говориле су напуклим гласом, носиле мушке шешире, костимско одијело а`ла „управница поправног дома“...

и обавезно су пишале стојећи. Због тога су их нарочито поштовали. Истини за вољу, то нису биле нимало ружне ни нерадне генерације. Напротив, њихова највећа лепота је била баш у раду, једноставности и једнородности. Једнородне панталоне са манжетнама и сакои од твида. Преко ревера бисерно бела кошуља са крагном за чачкање ушију. Једнородни празни новчаници са обавезном црвеном књижицом и позиви за: партијски састанак радне организације, партијски састанак месне заједнице, партијски састанак кућног савета... За неформалне партијске састанке у кући нису писане позивнице. Били су то летећи састанци на којима се расправљало о тренутној политичкој и безбедоносној ситуацији у породици: „Живимо као да ће мир бити хиљаду година, а спремамо зимницу као да ће сутра бити рат“.

Тако је федерни кревет завршио своју тугаљиву причу. Избацили су га оног дана када се у кућу уселио нови лаковани кауч. Унели су га тако опрезно, као да носе течни нитроглицерин. Деца су га дуго мазила, а мама гланцала до фурнира. Била је то прва реликвија драгог нам Запада. Потом су дошли столови на развлачење с металним ногама, плехане судопере... после телевизора РР Ниш, одлазак на Јупитер је био питање дана.

Све се одиграло финском (како би рекао мој отац) брзином. Водопад сјаја, богатства, раскоши и раскалашности... Увек се најслађе пије и једе на туђи рачун.

Феријална летовалишта Тивта и Улциња замениле су (само за одабране) Палма де Мајорке, Љорет де Мари, Азурне и друге бизарне обале.

Реке туриста. Путовало се најлуксузнијом јахтом на свету – „Тито-ником“, за Немачку, Аустрију, Данску. Неки се још нису вратили.

Са шверц-тура су вагонима пристизале лампа-гондоле и шоље за кафу од венецијанског порцелана, панталоне од вражје коже (плиша), ориђинал „Супер Рифле“ из Трста, бакарне цезве свих димензија, златни ланчићи, црвене патофне искићене ситним дукатима из Истанбула.

На свим прелазима света, цариници су се извињавали што морају да лупе печат на једну такву драгоценост, каква је Наш Пасош. Неким народима за ово је требало неколико стотина година, а нама...па, ми смо изабрани народ, као Јевреји. Упознавањем других земаља, пробудила се наша словенска жеља за слободом и скитњом. Пардон, селидбом.

Седамдесете, а потом и остале десете године прошлог века, обележиле су мигрене и миграције. Најпре социјалне, а потом ратне. Несрећне, и једне и друге. Срба је на Космету из године у годину све мање: 1945.-50%; 1960.-30%; 1975.- 20%; а 1990. године 10%. То је графикон нашег успешног предузећа. Браво, Југославијо!

Сестра Шумадија пише Метохији: да јој је много деце отишло на рад, у мрску и довека нам непријатељску Немачку. Њиве и виногради су остали у корову до неба и до Бога, који нам све ово благо даде узалуд. После више година долазили су јој у изнајмљеним, дрндавим шклопоцијама, шареним кошуљама и звонастим панталонама. За собом би вукли једно дете и неку анемично-пегаву германску комбинацију, без сиса и дупета, с којом су се споразумевали рукама и ногама.

Били су амбасадори, или у најмању руку конзули, земаља из којих долазе: попут западне аристократије, носили су дуге, каки-боје з(о)улуфе, говорили некаквим српско-немачким експерантом, „ја woll тата“.

У сеоским кафанама су трошкарили тешко зарађене марке са послова менаџментаградскеканализације, градске чистоће, или са свежег ваздуха Рурског басена. Искрено су жалили оне малобројне, који су остали на селу – да се пате у великим пространим кућама, мезе домаће суво месо, млади сир и кајмак, јаја без концентрата, непрскани парадајз и паприку, а све то заливају препеченицом-мученицом; да им трну зуби од хладне бунарске воде, а плућа просто пуцају од чистог ваздуха.

Ови нови српски просветитељи су говорили да није у моди бити румен, носити сукнене чакшире и вунене чарапе. Тада је измишљен термин InandOut, пресудан за развој женске ревијалне штампе.

Већина их се полакоми: „Ко му јебе матер“, и одоше са мисионаром у земљу пива, кобасица, великих река и чисте љубави за све што долази одавде. Плашљиви остадоше на имањима без жена, као доживотни шљивови манекени.

Метохија је, плачући, читала сестрино писмо. А шта она да каже? Остављена и заборављена од свих. Слуга без имена, у рођеној земљи.

Сећала се задњег рата и своје браће, која су морала да је напусте. Мајка у Београду прстом није макла да се врате; ни када је хорда „емиграната“ почела да пљачка и убија њену децу, силује девојчице и старице, пали куће и српске шуме, сече воћњаке и винограде, стоком гази преко летине, руши цркве, скрнави наша гробља. Није одговарала на преклињућа писма, која јој је редовно слала. Молила ју је да заштити њену децу од крволочних Арнаута, који убијају све што говори српски...

Мајка је одмах нашла решење: увела је албански по школама. Говорим албански, дакле постојим! Два сељака, са шајкачама на глави, разговарају на Житној пијаци у Пећи:

– Kujeni Millorad !

– Qe, ti Radosllav.

– Ška ‘o bon ?

– Kurdjo, ti ?

То се, децо, зове мимикрија. Најпре беху натписи на српском, зато што се тако зове земља у којој живимо (седи пет); потом је испод натписа на српском, додат натпис на албанском; следеће фаза је била промена места; а онда је српски натпис избрисан. Све мање нам је било јасно где живимо. Дали у Горњој Волти или Обали Дудоваче. Постали смо Чича Тома у сопственој колиби. Не сви. Добри ђаци, који су научили језик, опустили доњу усну мало изгрбавиљинос, једногласно су изабрани да буду наши представници у престоници. Они су се здушно и бескомпромисно залагали за шира овлашћења и људска права Шиптара. Круна њиховог патриотског рада био је устав – који Косову враћа статус државе, изгубљен у време кнеза Лазара... Метохија се више нигде није помињала. Њен муж Косово је био све. Име, моћ, закон, суд, пендрек и пушка. Његова фамилија се ширила на рачун, најпре Метохијине браће, а онда и њене деце. Она је, као све од Бога васпитане жене, била понизна и послушна. Увече би се на коленима, пред иконом Богородице Пећке, тихо молила за своју децу и свеколики православни свет, изгубљен и разбожен. Молила се и за здравље своје неверне мајке, која ју је оставила због шарене лаже и шаке долара.

Примитивизам, неукост, дивљаштво, сручило се као киша на сунчано небо Космета. Стигли су у воловским колима, натовареним излупаним шерпама, искрпљеним ритама, многобројном слинавом децом која су у руци стискала прекјучерашњу проју. Свако, ко је бежао од „диктаторског режима Енвера Хоџе“, оберучке је прихватан у јединој демократској земљи истока... неки су рекли, и запада. Предводили су их бивши команданти балистичких фаланги, који су уклесали многа имена на православним гробљима Метохије. Веровали су у комунистички опрост... и били су у праву. Комунисти нису праштали једино Србима.

Видевши, да њихови саборци заузимају сва важнија друштвено-политичка места, дошли у да се прикључе „Револуцији која тече“. Остатак те јадне, исцепане гомиле, никада није видео обећану земљу.

Међу њима је било и неколико основаца. У својој домовини, Албанији, учили си их: на овим просторима су пре нешто мање од сто хиљада година живели су „пите-кантропуси“. Како су они познати по разним питама, значи да су њихови директни потомци. Довољан разлог да крену у земљу Јужних Словена. На граници су их дочекали хлебом и сољу, по наредби кућепазитеља, врховног команданта, доживотног председника, генералног секретара, ослободиоца свих угњетених народа и народности. Проблем смештаја и обрадиве земље брзо је решен на обострано задовољство. Шиптари су добили српску земљу и куће, намештај, кућне апарате, пољопривредне машине. За запослење је уведен „кључ“ -на педест запослених Шиптара долазио је један Србин.

Комеништитчка партија Југославије је за то добила велике поене од Комеништитчке интернационале. А, сада нешто за рублику „Веровали или не“: Сви запослени у Ужасу (ужа Србија) деценијама су уплаћивали допринос у Фонд за развој Косова. Те паре су наменски коришћене за куповину српских кућа!!! Посао миленијума.

Неколицина, која је дигла глас против – од Добрице Ћосића до директора ПИК-а Пећ, Марка Јашовића – проглашени су, од српских полтрона до пургерских новинара, за рушитеље братства и јединства и издајнике револуције

После њих, једини кривци за пропаст земље која се звала Стара Србија (свака сличност са госпођом с почетка приче је случајна) смо ми, који смо „за велике паре од Шиптара“ продали куће и земљу, и дошли са својом дивљом, бројном породицом и исквареним говором, да сметамо домороцима и кваримо њихову децу.

И јесмо убичили. Није нам био довољан миран живот и испуњење малих жеља. Тражили смо да упознамо друге градове и обичаје. Само ми није јасно, зашто смо онолико плакали опраштајући се с комшилуком и љубећи родну грудну, коју су населили још наши аскурђели и курепи. Мазохизам, какав се може упоредити са патологијом америчких Индијанаца.

Сећања на стари крај нису бледела. У новим срединама су нас прозвали: Шиптарчине, Косметлије, Белокапци... увек та топла, братска љубав. Крвно и сперматозоидно смо се ипак повезали за домороцима. Сада се читави квартави Краљева и Крагујевца могу комотно прозвати: Пувавац, Каљаја, Бреженик.

Још неку годину смо сушили јуфке и тукли качамак, дописивали се са старим комшилуком, а онда смо се предали безвољно. Кадифице и

мушкатле, донесене у плеханим конзервама „мешана мармелада“, полако су се осушиле. Остала је понека реч из старог краја, као крунски доказ нашег порекла. Неког малог Пећанца препознаћеш између његових вршњака, када каже – ћи, ћи. То је речцу, везник, глагол или ништа од тога: Ћи, ћи, мене си нашао... Ћи, ћи, каква оловка! Ћи, ћи, цицијо једна, дај један гриз.

– Мали, одакле су твоји?

– Из Пећи... на струју.

Та поштапалица је симбол нашег града. Као Патријаршија и Дечани, Руговска клисура и Бистрица, мали и велики парк, житна и млечна пијаца, Уска улица и Протина ма`ла. Она је саставни део разговора. Увек је с нама кад смо збуњени, уплашени, нервозни, љути, увређени... Кад се радујемо и неком дивимо. Највише, када треба да се подсмехнемо – сиромаштву, неправди, муци... која нам се годинама скупља у стомаку; чак и себи, са свим слабостима које имамо.

Када нас више не буде било или нестанемо као Маје или Хазари, негде на планети ће се, као и Бахова музика, ипак чути: Ћи, ћи Пећанци!

Тимочка број један

Наша мала улица, обичног географског имена, простирала се на 20,3 степена источно од Гринича и 42,6 степени северно од Екватора. Отицала је из најглавније улице, Недодирљивог Првог. На броју један налазила се станица. Не кочијашка, иако је и тада било доста коња у граду, ни метереолошка, ни железничка, ни аутобуска (да набрајам даље?)...

Била је то пољопривредна станица.

Велеграђани који очекују идиличну слику бројних шарених крава које пасу у околи, кошнице, плугове и друге пољопривредне машине... грдно су се преварили. Била је то претеча „Силиконске Долине“! Да би се уштедели трошкови превоза, топлог и хладног obroка, боловања и многих других „нус“ продуката, за неколико стручњака су направљени станови изнад станице. Проблеми, који су се јављали, били су чисто техничке природе. Неко би морао да скокне да му не покипи млеко, да промеша ручак или да се јави на телефон. Ово са телефоном се шалим. Једини телефон у згради, и у кругу од пет километара, налазио се у канцеларији управника станице. Звонио је једном недељно, у ургентним ситуацијама, чак и двапут. Увек је то био звук са друге планете. Прилазило му се клецавих колена, као кад се Папи љуби прстен. Када би звонио после радног времена, сирота курирка – израз девалвиран у односу на светлу прошлост када су храбри курири и курирке бацали бомбе на бункере и носили најповерљивију пошту, а нове курирке су чистиле, брисале и бацале смеће – викала би, не дижући слушалицу: „Овде нема никога, не звони више!“ Нормално, на то се телефон није обазирао, доводећи ситуацију до конфликта. Били су то уображени, црни телефони, који су јављали искључиво најповерљивије државне тајне о приносу крмног биља и уљане репице на нашој општини. Врло практични – слушалица је покривала уво и пола главе. У микрофон је могло стати пола тањира супе. Једина мана била је статичност. Нису могли да се носе по канцеларији (као данас), једино ако си прекаљени дрвосеча. Ево једног нашег дечачког лукавства: Ушуњамо се после подне у управникову канцеларију и до миле воље причамо **на телефону**. Било је малчице чудно што онај са друге стране стално понавља: ту, ту...

Сутрадан смо кришом гледали управника како он телефонира. Силно смо се изненадили када је почео да окреће бројчаник. Слатка птица младости.

Суштина горе наведеног експеримента била је у непрестаном контакту радника. Службеници, који нису становали у станици, долазили би на ручак код станарица (станари из станице). Ноћ је доносила тугу. Запослени су морали да се растану. Ујутро су се поново сакупљали надувених капака и сузних очију због краткотрајног растанка.

Шест дана је било тако, а недеља је била нерадна. Дан као створен да се направи интимни излет на извор Белог Дрима, код Маркове пећине, на Савине ливаде... у присуству свих запослених и њихових породица.

Деца обучена у плава морнарска оделца, беле сокнице и полупластичне сандале разних боја. Родитељи у оделима, костимима и шушкавцима који су се носили у свим приликама као статусни симбол и крунски доказ да је неко из града. Нови талас цивилизације запљускивао нас је разним пластичним есцајгом, чашама, тањирима, у које су били смештени остаци наше славне традиције у виду гибанице (коју су сви од реда једни другима нудили) и неуништивих ванилица. Била је то изванредна прилика за држање кратких, пригодних говора о сјајним пословним резултатима, с посебним освртом на изванредне међуљудске односе и висок степен „братства и јединства“. Агилна партијска организација (којој је припадало 98 одсто запослених) по узору на ратне Другове, поседала би по пањевима (може и обрнуто) и одржала летећи састанак.

Замерило би се појединим члановима због лоше интерне комуникације, у погледу једноличне хране и пића на излетима. После искрене самокритике и обећања да ће на следећим пикнику бити заступљени и угљени хидрати, састанак би се завршио. Пре почетка ручка, члан са најбољом дикцијом прочитао би „Манифест комунистичке партије“, три пута би викнули ура за Ослободиоца и ручак је могао да почне. После тога је малобројна неочењена и неударна популација кренула у шуму да раскрсти са својим досадашњим статусом.

– Скинућу гаће ако даш часну реч, да ћеш ме узети за жену?!

– Дајем ти часну партијску реч...

После је обома било свеједно. Старији парови, који су заборавили када су се заклели пред прото-матичарем, дали су се у скупљање шумских плодова за слатко, које ће целе зиме срамежљиво вирити са масивних храстових шифоњера. Много важнији посао био је: где се оно двоје сакрише?

Док су одрасли играли жмурке по шуми, деца су седела мирно и решавала сложене шаховске проблеме. Спремно су чекала сликање.

Ех, те заједничке фотографије: тужне успомене због оних којих више нема, проћердане младости, погрешне брачне процене, изгубљене косе. Себе ниси могао да покажеш: „Ја сам онај што се смеје“, јер су се сви смејали у складу са нашом цивилном заштитом. Већина је носила бркове. Мушкарци, наравно.

Инциденти, са примесима катаклизме, дешавали су се ако би неко дете испрљало сокне. За испрљано оделце, егзекуција је била у виду гајтана од пегле или благо подгрејаног тигања. Топли данимог детињства.

Уморни, зајапурени и разбарушени (као после сваке експедиције) наши родитељи би нас – уредну, дотерану и одморну децу – потрпали у газике и уз револуционарне песме вратили у град. Када бисмо скинули тешки

оклоп и обукли ствари „за двориште“, јурнули би као суманути напоље и бацали се у прву бару.

А сад да се вратимонашој улици, нашој згради, ностал(а)гији. Без обзира у каквом стану живео, била је то твоја зграда. Јака, чврста, коцкаста. Много једнокрилних и двокрилних прозора. Са источне стране у двориште се улазило кроз малу, гвоздену капију. Служила нам је за истезање кичменог стуба. Пет-шест метара бетонска стаза, а онда неколико степеника и велика стаклена врата. Службени улаз. На зиду поред, мало мања мермерна плоча: „Овде се 1942. године одржао састанак комуни...“ Није. Писало је: „Станица за заштиту биља“.

Зграда је направљена 1959. године. Њена прва три станара биле су бебе: две девојчице и један дечак. Када си вршњак са зградом, увек можеш да упоредиш коме кров прокишњава. После су дошле и друге бебе, из страха од вишка стамбеног простора. Ово је један од начина побољшања наталитета. Уприземљу су се налазиле бројне канцеларије (примереније неком индустријском трусту) и неколико лабораторија где је радио мој отац. Дуго сам био убеђен да чистачицу треба одмах отпустити, јер је испод округлог лабораторијског стакла, знаног као петри шоље, расла нека зелена трава. Мирис, који се одатле ширио диљем наше зграде, представљао је коктел прегорелог паприкаша и оних финих ракија са пијаци у чије порекло ни продавци нису били сигурни. То ме је утврдило да се у будућности овим послом сигурно нећу бавити.

Другарица зграда је гледала на главни друм. Између њих је био ред високих топола, које је засадио мој ћале (нескромно, али истинито). Оне су заустављале радознале погледе и прашину од малобројних аутомобила и многобројних коњских кола.

Испред зграде двориште. Вееелико. Трава зелена. Засађен је још један низ топола ради боље хладовине. После неколико година, када су станари поодрасли: трава изгажена, други ред младих топола поломљен и почупан. Игралште за фудбал – као измишљено. На двориште је гледао читави низ малих прозора. Дечја галама и дрека, као музичка подлога за рад у лабораторији. Управници су се мењали, али најдуже су остајали љубитељи спорта. Често се дешавало да запослени, незадовољни квалитетом приказаног фудбала, искажу незадовољство бацајући саксије са цвећем на актере утакмице. Цвеће је било обавезни део ентеријера, као и миришљави роло-ормани, повисоки зелени радни столови и слика Његовог Височанства с муштиклом. Курирка је могла да се провуче и да не очисти прозоре и столове, али, ако би његов светао лик био укаљан, могла је да бере кожу на шиљак.

Да је архитектка живео у Београду, за нашу зграду би добио октобарску, седмојулску или бар осмомартовску награду за животно дело. Прочеље зграде су, осим мноштва малих прозора у приземљу, чинили и нешто мало већи прозори на спрату. Терасе су се пружале ширином

читаваог стана, подељене малим преградним зидом. Да није било тако, морало би се бициклом ићи с једног на други крај.

Сва непокретна имовина станара била је ту: канте са сјеничким сиром, стари бицикли, дечија колица, каце с киселим купусом... Чика Пуниша се жалио да не зна где ће са старом ауто-каросеријом.

На левом крају терасе, на који се излазило из дневног боравка, простирао се трем–покривени део озидан са спољне стране многобројним затвореним коцкама, као наставак фасаде. Две или три коцке биле су отворене (као пушкарнице?) и идеалне за проветравање шунки и кобасица.

А унутрашњост зграде?! Да свиснеш од мерака. Велики светларник постављен на јужном делу простирао се од главних улазних врата до самог крова зграде. Обезбеђивао је доста светла и ваздуха (нарочито када смо излупали сва стакла) и поспешивао развој нафтне индустрије у зимским месецима. Четири петине унутрашњег простора представљало је аулу. Нешто налик Зевсовом храму на Олимпу. Уместо дорских стубова, километри степеништа. Незаборавна спуштања низ гелендере, који су се тада звали дрвени рукохвати. Идеално за децу, погубно-високо за маторе. Најупорнији су стизали до једног повећег подеста, на коме смо зими играли мали фудбал, а с јесени се претварао у мануфактурну радионицу за израду ајвара, пинђура и осталих дупебрижних рукотворина. Након тога их је чекао следећи ред степеница и коначно –предворје.

Окруживало га је четворо врата; двоја за улазак у мање ходнике. Један корак десно – купатило наших комшија; три корака лево – врата нашег стана, и коначан улазак преживелих. У предворју су била и купатила несретника који су морали да пређу два ходника споради себе. Једно од њих било је наше. Сећам се, у пролазу се мало разговарало. Кренеш с јучерашњим новинама (да простите) у клозет, а комшија почне да се распитује: Како је, па, шта радиш? Не иде брате.

А купатило?! Вредело је труда. Отвориш врата и уђеш у вешерај (не шалим се) у којем је стајао сто величине гаражних врата. На њему се одлагао прљави веш, али не у толиком обиму. У преградном зиду су исклесана врата, у висини до пола плафона.

Када – чврста, јака и сигурна. Идеална, да се четворочлана породица окупа заједно. Над њом, избушени плехс много рупица – туш. Довољно широк и за главу тадашњег директора гимназије. Стабљику тог сунцокрета чинила је дугачка шипка која ниче из поклопца „бојлера“. Масивни ногари су држали црни ваљак који је допирао скоро до плафона. У дну је било ложиште које је загревало воду и купача, када се зими одважи на овај врло рискантан подухват.

Ве-це шоља габаритна; црни поклопац – јак и чврст. Издржао је чак и једну нашу рођаку из Будисаваца, почетком шездесетих, која је мислила да се нужда врши на њему.

Живели смо у двособном стану – имали смо две собе. Свака од њих по двадесет пет квадрата. Шпаиз (остава) је имао тек неких десетак.

Тешки и масивни намештај, бела техника – „смедеревац“ и касније нафтарица; телевизор „РР Ниш“; (сада увозни) фрижидер „Обод“ Цетиње – куповали су се на кредит. Отац је бројао кредите, а мајка их је неумољиво подизала. Једна од његових жеља била је да га сахранимо на кредит.

У креветима нисмо оскудевали. Капацитети попуњени и у сезони и ван ње. Осим сталних станара: оца, мајке, бабе, мог млађег брата и мене, смењивали су се очев рођени брат, брат од тетке, сестрићи...

На домак очију, одмах изнад задњих кровова кућа, уздизао се Јерињак. Сигурно сте помислили да је то још један утврђени град проклете Јерине? Ово брдо је можда добило име по њој, или некој другој проклетињи, али од профаних грађевина остали су само бункери – из касног германског периода средине двадесетог века, с карактеристичном куполом и малим правоугаоним прозором. Непоштовање архитектуре и традиције, учинили су да ови споменици културе буду претворени у пастирске и излетничке нужнике, у које се ишло из нужде. У њиховој близини, спуштали су се ка граду бројни виногради. Грожђе се овде гајило стотинама година с доста муке. Највећа је била – сачувати га .

За улазак у пунолество, Јевреји имају бар мицву, Индијанци лов на пуму, комунисти испит зрелости, а ми, дечаци Тимочке улице, крађу грожђа из винограда под Јерињаком. Било је и палих другова, који су уместо споменице добили со у дупе из пушке власника. Сунећење је песма наспрам тога.

Зграду су са задње стране окруживали магацини пестицида. Мање опасни отрови чувани су у до пола исеченој за-кућне-потребе жици, а они најопаснији похрањени су у црно офарбаним (због озбиљности садржаја) дашчарама. На њима су били они исти катанци, какве смо и ми имали на шупама. Не могу да прежалим што се не родисмо у кругу „Соко Штарка“ или „Пионира“.

Данас би се чувари екологије или неки љубитељи деце, згрозили и на саму помисао да су магацини са отровима смештени у сред стамбеног блока. Ипак, не треба сметнути с ума, да су то били пестициди за заштиту биља.

За нас је то било идеално место за провод. Забављале су нас уцртане мртвачке главе са укрштеним костима, које су извиривале из допола отворених кутија. Сањарили смо о давно заборављеном гусарском благу, од кога је остао само овај рум. Акламацијом је одбачен предлог да се одмах испроба.

Надлежни су нам објаснили да се то прска на биљке и штити их од болести и инсеката. Имали смо срећу да овде растемо, јер се нико није разболео од пламењаче или пепелнице. Никада нас није ујела *hylotrupesbojules* (кућна

стрижибуба) или malacrosomaneustria (кукавичја суза). Проблем би настао за рад у некој продавници парфема.

Лети су комарци у широком луку заобилазили наш крај. Где си видео да се лопови скупљају пред милицијом?

Године су пролазиле и ништа више није било исто. Као у доброј анимацији, природа је уступила своје место кућама. Од дрвореда, који се кретао од главног пута ка поменутом брду, остали су само трупци. Споменици једног градитељског времена. Јерињак се све мање видео од кућа за педесеточлане породице. Зелену траву мога краја прекрили су аутомобили.

Кад су се доселила браћа Чађеновић, аутомобилски асови и механичари, задњи крај дворишта претворен је у изложбени „салон“ (предњи део је остао фудбалски и између две ватре). Експонати су припадали италијанској школи дизајна; по функцији – били су без функције, тј. у квару. И као такви су измамљивали уздахе комшија, који су од мотористике поседовали једино усисивач. Каквих је ту машина било: „тополино“ (13 коњских снага), „принц“ (по коме је један њихов друг добио звучни надимак), „фијат 850“ (за две и по особе), најновији тип „фиће“- квака с леве стране...

Браћа су их доводила у ред под будним оком заинтересоване публике. Кибицери су тако крали занат, а некима је послужио за скидање точкова окаснелим гостима. Они са „формуле 1“ могли би да им гланцају фелне. Штета што им је држава насилно ускратила усавршавање.

Поправка кола се тада плаћала боцом пића, кутијом цигара, а било је и прекора ако би морао да се купи нови део. Све у свему, двориште је мирисало на бензин, уље и старе гуме. Почели смо да упијамо те мирисе као пољско (бугарско) цвеће. Понекад смо и ми клинци учествовали у ремонту – добијали смо по шмирглу и цели дан дрндали неку олупину. Највише смо волели украшавање Чађеновићевог белог фиће-абарта налепницама: „ИНА“, „ОПТИМА“... за рели Сутјеска – класа 750, хиљаду девесто седамдесет и неке. Повратак с релија очекивала је цела улица. Мирно поподне касног лета. Тек полегла прашина ишчекује следећег пролазника. Седимо на некад зеленој ливади и предано гриземо нокте. Ипак, и ми смо учесници. Одједном, креће пустињска олуја, подигнута љутом машином и победничка сирена. Тууууууу!! Поклопац мотора на задњој страни подигнут, због прегрејавања. Прозор отворен. Из њега вири рука. У руци пехар. Истина, не као ови данашњи у којима можеш ноге да потопиш, али, ипак, победнички. Поподневна сијеста прекинута покличима из десетине грла: „Ураааа! Илија их је опет одрао!!!“

Тадашње радионице су биле универзалне, подразумевале су комплетну поправку кола – од лимарије до електронике. Тек касније су се механичари, попут лекара, поделили на неуро-лимаре, кардио-електричаре или на гастро-штеловање карбуратора. Извињавам се механичарској

аристократији на упоређењу с финансијски упропашћеном и друштвено деградираном лекарском ханзом.

И поред анархичког изгледа дворишта, тих година се живело претежно мирно и хармонично. Цвркут птица и ветар у тополама повремено би прекидала свађа, а понекад и туча жена, чија су се деца побила у нашем дворишту. Неколико историјских туча се одиграло између „нашег дворишта“ и многобројних комшијских породица са све рођацима. Мажино линију би направио милицајац Јовановић, који је покривао наш крај. Својим великим стомаком, четвртастим лицем и доброћудним изгледом, био је свеприсутни становник нашег краја.

Два броја мања, плава униформа, једва закопчана жутим дугметима. Високо подигнути опасач са значком, који скоро додирује браду. Са стране окачена бела футрола с пиштољем, пендрек у истом тону. Панталоне трофрталке, откривале су ћосаве и неосунчане ноге.

Никога није јурио, јер би то било фатално по његово здравље. Далавере (то нису рибе) хватао је кад су се најмање надали. Као добро обавештена комшиница, знао је ко краде јаја, ко касно кући долази пијан, коме се жена курва. Позивали су га на зељаницу и приганице. Са њим су, Срби наравно, пили прву јутарњу кафу и само по једну ракију „јер је на дужности“. У Капешници је био познати милиционер Бели. Смирио их је попут Вајат Ерпа.

Водило се рачуна да буде више једнонационалних свађа. И ту је „кључ“ био главни аршин. Партијска ћелија не дозвољава калаузе. Долазило је до замешеталних ситуација: неке наше мало даље комшије живеле су у заједници, њих два брата. Један је имао две, а други три, уредно плаћене жене. Нисам сигуран да је ико знао са чијим се дететом посвађао. Један од њих – Суљо, био је мој добар друг. Ми смо тада Муслимане, у свађи, звали Бошњаци. Сећам се, да је то било погрдно као: белокапци и ватерполисти за Шиптаре, или Шкавели и Шкије за Србе. Шиптар је био устаљен израз до 1974. (долазе из земље која се зове Shqipëria); моје другове из детињства ћу и даље тако звати, да неко не помисли да су дошли из Албаније, па да ми се наљуте. Риска, Мани, Нори... радо бих им поменуо и презимена али се плашим да неће испасти национални јунаци због тога. Потичу из старих пећких породица које су припадале традицији овог древног града. Српски су говорили боље од већине којима је то био матерњи језик, без карактеристичног љкоје се протеже у свим вицевама. Гардероба италијанска – вија Трст; ципеле – иста локација. Куће намештене у најмодернијем стилу: „Треска“, „Мебло“ - подвучено жутим.

Живот мед и млеко, на радост свих наших народа и народности. Наш крај је био окићен као за првомајску параду – кошевима. Било је ту заварених обруча, исеченог бурета за нафту, точка од дечјих колица, у која си могао

да возиш десетогодишњака. Качили смо их на дрвеће, гараже, улазна врата у згради... Игре без граница, између нас и матораца, биле су у духу наслова. Они су скидали, а ми смо постављали нове.

После светског првенства у Љубљани 1970. године када смо се коначно окитили круном (ех, да нас је видео краљ), ноћи су постале дуге и бесане. Снови, углавном свима исти: Финале светског првенства. Противник (ако су сањали Шиптари – Русија, а Срби, исто Русија – у то време СССР). Тридесет секунди до краја. Резултат 69:68 за њих. Узимам лопту, водим. Нормално, ником не додајем. На ивици рекета (тада није било тројки) идем у скок шут. Шутирам. У дворани од 3.000 људи, мук. Лопта, с обзиром да је сан, полако лети према кошу. Удара у обруч, одбија се ка табли, поново обруч, овог пута смирено. Стоји пар секунди вечности на обручу, а онда онесвешћено пада у кош. Крик из хиљаде грла, и једног. Мог: КООООШ!!! Отац и мајка скачу из кревета, трче према баби која се држи за срце. Миран сан старице се, умало, заувек продужио. Крик њеног, кошарком опседнутог унука, пробудио је и неке комшије, срећом без озбиљнијих последица. Баба је преживела. Од тог времена, на сточићу поред њеног кревета у кухињи, увек је стајала бочица нитроглицерина, за који сам до тада мислио да је експлозив. Као потенцијалном Раскољнику, отац ми је забранио гледање свих утакмица на ТВ.

Од кошарке су и матори имали неке вајде. Да бисмо играли, зими би рашчишћавали све прилазе гаражама и згради. Само је комунизам могао да роди такве фанатике!

У тадашње интердисциплинарно време обдарени су се бавили неколицином спортова: кошарка и фудбал напољу, а стони тенис у кући, на масивном гостинским столу са дрвеном пречагом као мрежом. Рекети израђени у домаћој радиности од шпер плоче и нестандартних димензија. Лоптица права, али не и дугог века. Турнири су се играли у кући Траканића, са могућношћу и мешовитих – националних дублова.

Шах је био привилегија одабраних, у овом случају од Бога. Сви у улици су знали да померају фигуре и већина њих је на томе и остала. Мали део је за дугих летњих дана сатима чукао на чика Бранковом степеништу, зурећи у црно-белу таблу, као да тражи златна зрнца на дну Пека. Понекад би и неко од маторих, враћајући се с посла, сео да одржи лекцију. Дешавало се да добро закасни на ручак па да се, онако зајапурен, вади на умор и бриге на послу. Било је то време чувеног меча: Спаски-Фишер. Сећам се да нико није хтео да буде Спаски. Већ тада смо са по-носом могли да се представљамо као југо-американци.

У раним бејби годинама умотавали су нас у плаву ћебад, са белим бродовима, из америчке хуманитарне помоћи. У школи смо носили морнарска оделца Паје Патка. Са наших свесака и блокова смејао се Мики Маус и његова доживотна вереница Мини. Куповали су нам стрипове са америчким историјским јунацима: Загор, Текс Вилер, Комадант Марк...

Сликали нас код окићених новогодишњих јелки обучене у каубојска (сточарска) одела са обавезним колтовима и шеширом. Зими смо носили капе Дејвија Крокета. Како је живот тежак, училе су нас телевизијске серије: Градић Пејтон и Дуго топло лето. Синоним лепоте су били Клара и Бен Квик. Деци су давана имена по старим српским јунацима: Ричарду, Џорџу, Џону...

У овом каталогу спортских активности набројаћу и неке нетипичне (за нас) дисциплине: Бадминтон су углавном играле девојчице и понеки момчић, који би изджао сву заједницу друштва само да буде близу своје симпатије. Такве су касније звали: „човек који зна шта хоће“.

Мрежа за бадминтон, коју је донео неко са службеног пута из Београда, била је разапета на игралишту, само онда када нису могле да се саставе две екипе за мали фудбал. Љубитеља фудбала је било више него на данашњим прволигашким утакмицама. Осим неких брижних мајки, које своју децу не пуштају саму ни у WC, очева менаџера и комшија пензионера, већини утакмица су присуствовале и девојчице из наше зграде и комшилука. Трудиле смо се као да играмо у литар крви, како се тада говорило. Жао ми је, што је тек касније почело љубљење голгетера и публике.

Спорт, који није могао да се похвали толиком масовношћу, био је покер, иако је увек било више кибицера него играча. Играчи живописних имена, све сами узорни омладинци: Трубо, Ринго, Гајђе, Зука, Церо... Истетовирани по прописима Европске уније. Трубо је на грудима започео једрењак, који је видео на некој сликовници. Стигао је до горњих једара али га је болело, па се ту и задржао. Својим недовршеним бродом није допловио до неких пара и био је права “башта”. Незадовољство одиграном партијом изражавао је адекватним протестом: ударањем главе у зид, цепањем кошуље и песничењем намештаја. Често би закачио неког, коме се случајно отргао кез.

Његов нераздвојни друг у животу и покеру, Церо, имао је на леђима истетовирану мачку у скоку и миша, који је допола ушао у дупе. На челу је било име неке цуре, али после раскида је пустио шишке. Имао је мирне азијске очи сакривене иза неприродно подигнутих јагодица. Ударила га је нека магагарица у селу док јој се, ко зна због чега, вртео око задњег дела. Партије су се у почетку играле на нашем игралишту – једина бандера са сијалицом светлила је овим неуморним раденицима, и на „војничкој ливади“ – где су били војни магацини окружени бодљикавом жицом. После њихове евакуације остало је само име. На том месту је данашња аутобуска станица.

Са кућних прагова се чуло дозивање изгубљених синова, који су давно поломили своје касице-прасице. Касно ноћу враћали су се, када сви легну, ужарених ушију, изгрижених усана и очију пуних суза: „Запамтиће они мене“. За хладнијих дана дружина се селила у топло. Била су то само репрезентативна места: најпре кокошињац, који је припадао нашој згради

(још један раритет). После једне рације станара, када су радиле све врсте метли, преселили су се у „жуту кућу“.

Ниска омалена кућица, погодикоје боје, смештена у нашем стражњем дворишту, састојала се од малог ходничкића у коме се налазио лавабо и два собичка. У њој је најпре живела петочлана породица возача Јова из Шећеране. После његове погибије у саобраћајној несрећи породица се убрзо одселила. Кућа је припала горенаведеној браћи (ко је пажљиво читао). Десна соба је претворена у оставу за карбураторе, ауспухе, главе мотора... а лева у чистилиште добрих и наивних душа.

Излепљена постерима рокера: Алис Купер, „Аеросмит“, „Кис“ – кад их погледаш без шминке могу брадавице да ти изађу. Ниједан сантиметар зида није се видео од постера. У углу нека стара комода, преправљена вештом Војкановом руком у музичку кутију и лајт шоу. Гомила енглеских плоча и чехословачки грамофон. Бане, тада звани Карло а сада шеф финансијске полиције, наручивао је плоче директно из Лондона.

На сред ниског плафона црвена сијалица, само овлаш заврнута, за ургентне потребе журки. За уморне од силног плеса, два назови кауча, распоређена дуж зида. Врло корисна у ситуацијама када се „заувек“ бежало од куће због неразумевања родитеља и наставника. Прве чаше „Милиона“ и „Фрушкогорског бисера“. Женске сузе-жалоснице на јастуку, за изгубљеном (и сасвим непотребном) невиношћу. Голобради, бубуљичави пицопевци су одатле излазили као рутаве момчине.

Али о журкама нешто касније, вратимо се нашим покерашима. Како смо држала корак са Монте Карлом, тако су у нашу улицу пристигли разни авантуристи жељни зараде и доброг провода. Њих неколико у плавимуниформама, имало је другачије интересовање.

У милицији су баш они морали да бране „децу“ од разуларених родитеља.

После тога, мир је коначно дошао у наш крај. Комшије су се дружиле и оговарале. Пила се кафа и домаћа брља. Заједно се прослављао Свети 29. новембар и 7. јули – када је Србин убио српског жандарма, оца четворо деце. Били су то нерадни дани, који су се претварали у читаве седмице...

Тада су у госте долазили рођаци из Београда – најпааметнији и најлепши народ, комуникативан, још и говоримо сличним језиком. Долазе из наше престонице где живи **ОН**, одакле су Централни Комитет, СИБ, Савезна скупштина. Тамостотинама година живи само господа. У Лелу, једну племкињу из улице Војводе Степе са Вождовца, била је заљубила цела улица. Њен млађи брат буца (није му то име) имао је све привилегије код нас: бирао је екипу за фудбал, добијао кликере „гађалке“, сладолед у корнету. Сладолеција Дрда је на колицима вукао ледени кашун и драо се улицом из свег гласа: Слаааадољед!

Ту лепоту дивна сјаја замрачила ми је мајка: „Отац јој је из Добруше, одселио је пре 20 година“. Само је корак од љубави до бола.

Једино смрт је пркосила нашем програмираном и до танчина испланираном животу. „Он ће заувек живети у нашим срцима“ – чуо се громки глас Општинског комитета, како протествује против још једне диверзије дисидентног Бога и жали за прерано отишлим Другом, који не дочека стоту годину.

Многи су испраћени у масивним погребним колима, затамњених и стилски исцртаних стакала иза којих се назире уздигнути део од црне чоје, на коме лежи сандук прекривен заставом с петокраком.

Кочијаш – високостојећи коњимаподреп гледајући господин – држи узде дебелог, добро поткованог и, како приличи, врло ожалашћеног коња. Поворке су најчешће биле масовне, и увек су пролазиле главном улицом. Човек, колико год мирно и повучено живео, тај задњи дан би задобио пажњу целог града. Српско гробље се налази у селу-предграђу, врло неприкладног имена: Бело Поље.

Ови су отпутовали у вечна ловишта (да и тамо убијају срндаће), а живима су оставили да ломе главу. Крајем шездесетих, после чувених „студентских“ демонстрација и излива необуздане шиптарске љубави, настављају се српске селидбе. У излупаним, прашњавим аутобусима „Косовотранса“ кренули су у правцу Београда, Титограда, Крагујевца... Било је и таквих, као моја комшиница и другарица Слађа, која се после вишегодишњег напора, обрела у Крању. Сестра јој је у Новом Саду, а брат, ту близу, у Торонту. „Don't worry baby“.

Оставили су за собом уплакане и забринуте комшије, прашњаве и тугаљиве споменаре, залеђени носии на прозору који гледа на снегом прекривено двориште, име на свежем бетону као у Булевару сумрака, цртеж Атом мрава и Симе сипе на зиду зграде.

Однели су са собом и оно што није могло да стане у кофер. Нечије плаве очи и нервозни влажни длан; летњу вреву препуног корзоа и купање у Бистрици; излете на Хајлу и хладни северац са Проклетија; бабину сахрану и „руши се зелени аутобус тјеран јесењим вјетром, низ једну београдску падину“. А, да, и милионе марака за продате куће и имања, за које су куповали (не сви) скромне кућице на периферији с малим баштама, у којима су гајили парадајз и пећке сомборке.

Други су отишли у правцу Сарајева, Тузле, Новог Пазара... Мој школски друг Бећир је становао неколико кућа од нас. Играли смо се у дебелом хладу високо ограђене баште, јели урмашице, теспештије и легендарне пите његове мајке; заједно радили домаће задатке.

Негде после четвртог основне, на летњем распусту, спаковали су се и отишли за Сарајево. На растанку сам му поклонио „Дечак Павлове улице“. Мој рођени и једини брат Саша био је српски лекар на ратишту у Сарајеву 1992. године. Са породилишта, у коме су биле смештене муслиманске снаге, пуцало се на српске борце. Један од њих, мислим да се звао Зоран, излетео је из рова и добио метак. Сале га је са својих 1,93 м у

белом мантилу, узео у наручје и убацио у ров. Када је требало и он да ускочи, погодио га је метак у леђа. После три недеље преминуо је на ВМА, у тридесет првој години. Често се питам где ли је тада био мој друг из детињства? Да није његов метак окончао живот мога малог брата, који се увек утрпавао нама, већ великим момцима, на чије је рођендане долазио, и где смо сви заједно дували у свећице и певали: „Лепо име...“

Наша улица се из дана у дан све више мењала. Куће су покуповали неки странци који су слабо су говорили и свој језик, па смо се тешко уклапали. Старе комшије су све ређе слале разгледнице и честитке о празницима. Отишли су Рачићи, Ивановићи, Бурићи... једнога дана отишли смо и ми.

Деведесетих година су нашу зграду претворили у републички СУП. Мислим да је од почетка могла имати ту функцију. Стамена, геометријски правилна, хладна и непромењена. Све оно што ја, као њен вршњак, нисам успео да будем. Ваљда, на сву срећу.

Shkolla fillore

Моја школа се зове „Рамиз Садик“.Добила је име по народном хероју,који је рођен у Пећи.Као млад се укључио у рад Комунистичке партије.У току рата су га ухватили фашисти, заједно са Бором Вукмировићем, у Ландовици код Призрена. Немци су хтели да га пусте зато што је био Албанац, али он није хтео да се одвоји од свог најбољег друга. Стрељали су их заједно...Човек, како то гордо звучи.

Ево, како је изгледао сваки други писмени задатак – на познату тему. Старији су исписали причу и пренели је на поколење: „Ко раскине овај ланац и не пошаље седам оваквих писама,умреће му мајка“.

Ред топола, засађен поред онижег бетонског зида, простирао се целом дужином дворишта. Около, куће несрећника, чији су родитељи у папучама долазили да виде оцене. Мали дрвени мостић надвисио је поточић звани Јаз, који се, паралелно са блатањавим друмом,спуштао од старе „житне пијаце“ и беспослено смуцао поред наше школе, према железничкој станици. Преко тог мостића смо стизали ми са оне стране РиоГрандеа.Пешице, без пиштоља и коња, јер су нас пре самог почетка упозорили да је школа једна врло, врло озбиљна ствар.

Леп (како коме) септембарски дан. Двориште испуњено. После прозивке смо постројени и заувек одвојени од уплаканих и неутешних нам родитеља, који убрзо одоше на посао. Остадох, „сирак тужни без иће икога“.Неми пук.Под конач оформљени редови белих сокни,кратких панталона и шарених хаљиница.Лица ратника преплашена и бледа.Уместо застава легија, табле одељења.Изнад њихових глава десетак степеника,а онда тераса.На њој човек у „штрафтастом“ оделу с рукама на повећем стомаку.Директор школе. Намрштен и забринут изгледом још једне генерације првака.

Два броја мања кошуља и кравата, која дефинитивно зауставља сву крв из срца у мозак.Глава округла. Подшишан – на све испод шлема;бркови а ла Јосиф Висарионович.Поред њега секретар,секретарица,учитељи и наставници.Неки се чак и смешкају.После свечане тишине, чекамо само на једно громогласно: „Ураааа!“ па да кренемо у рат.

Уместо љутог наредника, добисмо учитељицу–Радмилу Живковић. Неуобичајено лепа,већ најлепша.Дуга плава коса,повијена на крајевима ка горе,по моди тогвремена.Црте правилно распоређене.Кожа бела и чиста.Очи благе и немирне.Ред дивних,белих зуба, појављивао се после честих осмеха.Висока и манекенски грађена,пре је припадала модним пистама Милана и Париза,но некој паланачкој основној школи.Она крену напред,а ми за њом.

Избезумљени, пролазимо кроз велика, стаклена врата – разјапљена, да нас у сласт прогутају: „Оставите наду, сви који улазите унутра“.

У холу бронзана биста Комаданта у униформи. Замишљен, љут, насекиран. Поред њега тробојка с великом црвеном петокраком у средини. Шта сада?! Ово мајци никад нећу опростити. Неке хвата лака несвестица. Долазим на ред. Подижем десну руку и понављам речи секретара испред заставе. У ушима ми одзвања: Заклињем се да ћу бити добар ђак, вредан и поштен. Помагаћу своје другове и волећу изнад свега – човека са бисте! Онако збуњеном и унезвереном, везали су ми црвену мараму око врата. После неког времена нашли су и одговарајућу плаву капу. Личила је на оне молерске само што није била направљена од новина. „Сада си постао Титов пионир“ – као да су ми рекли да сам учлањен у масонску ложу.

Одвели су нас у предходно обележене (м)учионице. Велика и висока, преко сваке мере, соба. Под од дасака, премазан коломашћу, који је личио на ималин. Идеално за трансфер ђака – од клупе до табле. Два велика ногара и трећи, који подупире отпозади, држали су црну, масивну таблу. На њој је нешто кредом исписано. Тада си могао да се упишеш у школу, а да не знаш слова. До ње рачунаљка, унуче компјутера – учитељицине величине. Десет редова жица на које су закачене беле и црне билијарске кугле. У углу бубњара с дугометражним чунком. Сандук за дрва уредно префарбан. Клупе-двоседи направљене од дрвета и у једном комаду. Седиште се доњим делом спајало са радним столом дрвеном пречагом. Најпре уђе један, па други ђак, а онда затворе врата на клупи. На радном столу мало удубљење за оловку, гумицу и скупљање кишнице. Унутрашњи простор довољан за свеске и књиге са све торбом, која се чувала за млађу сестру или брата. На зиду велика, урамљена фотографија. Опет он. Човек из ходника. Овог пута без униформе, у оделу. Монализин осмех, у руци бела муштика. Страх, чији смо то ми пионери, ако нисмо мамини и татини?! Један од нас, који није чуо за Голи оток, пита: „Уч`ељице, ко је то?“

Објасни нам да је он отац нације, па и нас пионира. Али не било какав отац, већ онај који не бије, не виче, не псује. Он је наш друг, пријатељ... По повратку из школе, решио сам да оцу дам отказ. Упознали су нас с нашим обавезама и дужностима, али су на права заборавили. Школа је изванредно функционисала. Ниси морао да мислиш ни о чему, ни да разбијаш мозак. Твоје је било да бубаш. Неке ствари, које смо учили у каснијим разредима, никада нећу заборавити:

Стари Словени су на ове просторе дошли између 1941. и 1945. године. Истина, кренули су са Карпата у петом веку, али, због велике саобраћајне гужве и метеоролошких услова, стигли су са малим закашњењем. Били су организовани у родовска племена. Живели су једноставно и монотono, тако да је 15 векова њиховог досадног бивствовања стало на 15 страница у историјској читанци. Како је срећан народ, који није имао бурну историју,

све док... није дошла 1941. година. Ту почиње наша култура, наука, традиција.

Битке су трајале десетинама школских часова. Офанзиве. Разрушени, па састављени мостови. Десанти, пси скачу на бомбе. Сами смо и ослободили Београд, уз помоћ стотинак Руса.

После тих часова, враћао сам се кући не додирујући земљу – као Цепелин. Баба би ме увек тврдо приземила: „Све лажу, могу сад да туре шта оће, кад су победили“. Некада најлепша Васојевка, која је краљу Николи предала цвеће, задржала је лепе црте лица и исконску љубав према комунистима и њиховом председнику – свом исписнику. Свако његово појављивање на Дневнику бурно је испратила: Да `оће, овај пас да умре пре мене! Уз ђалетово гласно негодовање, трајала је ова трка са временом два љута непријатеља. Званично, Тито је победио за прса. Баба се представила Господу 3.априла 1980, а он месец дана после ње. Незванично, он је умро на Светог Трифуна (14. фебруар), а после тога су јављали: „Стање друга Тита је непромењено“.

Посебно поглавље, у свим предметима, били су непријатељи наше домовине. Јаааао, шта је њих било: Краљ са издајничком владом у Лондону, четници, усташе – без балиста, да се не вређају националне мањине, зеленаши, велепоседници (са десет хектара земље), краљевски официри, партизански официри – голооточани, опортунисти – недовољно ангажовани на слављењу „револуције“...Човек је у то времелако стизао на тапет историје. Дијалектички материјализам, како би рекли у марксизму. За мање упућене, то није наука о Марсу, већ:

Од постанка света, људи су се трудили да створе праведно друштвоу коме ће сви добијати подједнако и према потреби. Од тога је извучена чувена аксиома Источног блока – радио не радио, свира ми радио.

Од неолита до данас, све је било усмерено у том правцу. Први пра-комунисти су се огласили у пећинама Ласка и Алтамира. Своје незадовољство су исказивали цртежима јелена и бизона, које је племенски поглавица неправедно распоредио. Велики раднички протест организовали су радници на пирамидама. Због неисплаћених дневница, Сфинга је остала без носа. Перманентни притисци радника и сељака на владајућу клику у свету, имале су за резултат доношење Хамурабијевог закона (као претечу Манифеста комунистичке партије) у коме каже: „Ако племић избије око обичном човеку (раднику), или му кост сломи, треба да му плати мину сребра“.

Марксизам је ушао у све поре нашег самоуправног живота. У свакодневном речнику заменио је ћи, ћи, бре, не се...једи го...Један марксиста-лењиниста не би смео да баца ђубре поред контејнера; Није комунистички тући жену после десет сати увече. Увукао се и у наше куће. Столари су израђивали специјалне регалеза сабрана дела Маркса и „Енглеза“. Испред метарски једнообразних књига – постављала се

малакерамичка,браонбоје, биста Владимира Иљича Уљанова,названог Лењин.Телав,издуженог бојарског лица,са зашиљеном брадицом, сериозно је упозоравао укућане о озбиљности ситуације. Строгост његовог погледа била је један од узрока што се ретко ко усудио да отвори неку од књига. Ипак, тих година се много полагало на књигу – бурек, јогурт, ћевапи. Култура је била доступна свима – највећи број књижара се тако звао. Богат асортиман, а цене у бесцење. Ништа цензурисано, све јавно – и са истока и са запада. Сабрана дела наших дичних политичара, с посебнимосвртом на дане проведене у затворима Лепоглаве, Забеле или Бањице, била су најјефтинија, ради општег образовања.

За куповину 32 метра јарко црвених књига,тежине 50-ак килограма, добијао се попуст на трошкове превоза и идеолошку просветљеност. Те књиге нико није препричавао, јер их ни аутори нису читали. Елем, дистрибуција је цветала. У школама су их делили за одличан успех, на послу за тридесет година савесне службе, а на радним акцијама за самопрекорно рмбачење.

Енглези, Французи, па чак и Американци, били су много заступљени. Да пометња буде потпуна – наши највећи пријатељи нису били марксистички лењинисти, а камоли комунисти, већ људи са Запада. Истина, они су поштовали права радника на слободно узимање ваздуха, али њихово државно, морално и духовно устројство било је капитализам. Исти онај против кога је КПЈ извела „револуцију“ и која нас је учила: Капитализам је експлоататорски систем за угњетавање радничке класе и неједнаке расподеле створених добара.

Без обзира на идеолошку и географску удаљеност, ни Велика бара није представљала препреку. Многи су чекали Русе, али у наш мали град упловили су Амери.Са њихових галија су се, уместо заставе, вијориле плаве сељачке (фармерске) панталоне од тврдог материјала. Са собом су понели триста чуда, за нас домороце. Најпре, жвакаће гуме. Слатког укуса и просто непотрошне. Муљаш по устима цео дан, као остатке поподневног ручка, а увече је оставиш на ормарић. Ујутро је, онако скамењену, мало изгризеш и наставиш. Тако данима. У школи смо је шверцовали, као перорез. Ако те неки наставник ухвати да жваћеш, лепо ти је залепи на косу. Како су се само сетили.

Уз такво јело, дошло је и адекватно пиће кога су звали Цоца-цола.

У почетку смо мислили да је то смућкао Мирта-содација, који је имао радњу у близини наше школе. Чудан облик и утиснута слова на флаши, надмашили су и његове могућности. Традиционалисти, којима је листом припадала старија генерација, остали су код кабезе и клакера. Млади авантуристи пили су је на екс, после чега би им се враћала на уста и на нос. Због мехурића и надимања, прозваше је и „подригача“. У прилог томе, старији јој предвидеше, скори крај. Били су у праву, као и увек.

До тада је најпопуларније пиће било салеп. Још једна турска тековина. У духу Шехерезадиних прича, сипали би га у бакарни суд који је личио на прскалицу за воће, стављали на леђа, и, с једном, братсвеничком, чашом у руци, громогласно дозивали муштерије. Рецепт је био строго чуван, а укус нешто између препрженог шербета с додатком цимета. Продавци су били осигурани од костобоље и проблема са кичмом, јер их је током целе године грејао врели балзам. Салеп се пио врућ, и лети и зими. Ако би још муштерија чекало, морао си чашу од два деци да сунеш за час. Тешко да је било Црногорца који би попио два салепа за редом.

Као сви мисионари, и Јенки су са собом донели књиге. Ни оне нису биле обичне. Лепе, шарене и не много дебеле. Уместо слова – сличице, а изнад глава балончићи с текстом. Кратко, јасно, сажето.

„Летња лига за читање књига“, која јсе одржавала у згради Тимочке један, повукла се пред стриповима, које су добро упућени прозвали „романи“-ма. Као начитан човек, важно се испрсиш пред друштвом: Јесте ли читали „Смрт у Мисурију?“ И потанко препричаш да су Текс Вилер и Кит Карсон отишли да освете смрт једног Навахо индијанца, којима је, узгред речено, Вилер био поглавица?! Све то поткрепиш чињеницама из претходних „романа“.

Јенки су нам, на њима својствен начин, испричали свој дуг и тежак пут ка слободи: Неприступачни крајеви и муке са инфраструктуром; крволочне животиње, попут бизона, којих је било на милионе; златна грозница; туче у салунима и добродушне проститутке; нерешени међуљудски односи између фармера и каубоја. А тек Индијанци. Како су њих историјски-реално представили! У стриповима, као и на филму: Дошли су чак из Индије да убијају недужне колонисте, отимају белу децу, скалпирају косате... И нама су били крв пред очима.

Долазак плаве коњице, уз кратке звуке трубе, означио би почетак одмазде над мрским непријатељем. Око за око, зуб за зуб!

Масовно убијање „дрвенокожаца“ испуњавало је наше младе животе и уливало нам преко потребно самопоуздање. Гутали смо балончиће и све што је писало у њима. Фонд речи, нимало импозантан. Зато, писцу ових редова, као дугогодишњем конзументу стрипова, немојте много узети за зло. Унапред захвалан.

Године су пролазиле, а ми смо из наших регала протерали тешке, без иједне слике иштампане и са много речи оптерећене књиге. Нашој култури, историји и традицији, купили смо карту у једном правцу. Богату прошлост трапили смо за јефтину садашњост. Са наших тврдо укоричених живота отресли смо патину и увукли се у кожу „савременог човека“.

Да је амерички човек чудо, доказали су супер јунаци: Фантом, Флеш, Дијаболик... Маска и припијен костим, на коме се уцртава сваки мишић. Што смо ми гори од њих? Што могу Американци, могу и Пећанци. Канте

од пет килограма мармеладе или грашка, биле су идеалне за пуњење бетоном. Две канте је повезивала дршка од поломљене метле. Такве тегове су од јутра до мрака дизали будући Мистери универзума и гувернери Калифорније. Грешке у предрачуноу су доводиле до пуцања шипке и понеког ребра.

Онда се држава умешала. Да би зауставила помаму за увозним херојима, лансирала је наше. Најпре су у едицији „Никад робом“ осванули Мали Радојица и Бановић Страхиња, али су због српског порекла замењени јунацима из НОБ-а. Била су то два мала четничка, пардон, партизанска курира, Мирко и Славко. Уместо тесних костима, носили су униформу и аутомате; и само то их је разликовало од суперхероја: из места су скакали по десет метара, хватали метак у ваздуху, пресретали немачке дивизије и ликвидирале исте. Представљали су реалну и нерешиву опасност по трећи Рајх. Маштали смо – да имамо њихове аутомате, кога би од наставника поштедели?

За љубитеље теже литературе објављене су „Новости за младе“ (забрањене за старије од 20 година) – илустрована дела светске класике. Упознали смо Шекспирове јунаке: Хамлета, неухрањеног и поремећеног младића, који разговара с лобањама; прегорелог и сумануто љубоморног Отела; и коначно, Јулију, уседелицу од 14 година, и њеног љубавника Ромео. Преводом на српски, учинише нам се рођачки блиским: О Ромео, зашто си, бре, Ромео! Свог пореци оца, име си одбаци. Или, ако си нећеш, закуни ми се драги мој, па нећу више Капулетова да биднем ја.

Велике су заслуге ове илустроване литературе. Оне су подигле генерације добрих решавача укрштених речи, задивљујућих погађача дневних квизова (на срећу одушевљење породице) и свезнајућих незналица. Један од мојих професора, коме име не могу навести због могуће тужбе (мале су пензије), сада ће се слатко смејати, јер нам ништа боље није прогнозирао. Можда је требао да оде у метеорологе. Није ни било тешко погодити, с обзиром на наставни програм састављен од самих креативних активности. „Ако је обућар рђав мајстор, и таквим учини свог ученика, држава од тога неће имати сувише штете. Атињани ће бити нешто горе обувени... Али, ако васпитачи буду рђаво испуњавали своје дужности, онда ће последице бити другачије... створиће се читава незнаљачка и порочна поколења, која ће упропастити сву будућност републике“ – чика Платон.

Од самосталних активности, било нам је дозвољено да сами прелазимо улицу. Некима су и то родитељи ускратили, до позних разреда. Имали смо право да користимо свој језик, сем на часовима руског и албанског.

Шиптари су вредно учили српски. Ево једног њиховог писменог задатка: „Један мајка је родио седам сина. Онај седам сина и отац су ишли у шуму да цепају дрва. Аљи уфатио их је див. Мајка је сваки дан плакао, плакао. Ишао је код `ођу (хоџа) – еј, ођа, дај ми један запис да родим сина. Онај ођа му је дао бибер – жена, попиј овај бибер и има да родиш сина. Онај

жена попи бибер и роди сина, шта му је дао име Биберће. Биберће је растио, растио. Кад је био ђетрнаест година, био је најаћи у улицу. Кад је био дваест година био је нај, најаћи у улицу и деца су му рекли: Биберће немој да избијеш нас, изби онај див што ти је уфатио браћу. Биберће је доћио кући и питао мајку – јељи див уфатио браћу? Он је ћутао, а Биберће је рекао – е, мајко, мајко. Крај.

Да школа није само бављење у учионици показивали су нам на многобројним излетима по околним брдима. Како је Пећ у котлини, избор је био велики. Садржаји врло разнолики: браће цвећа за маме и учитељицу – девојчице и понека мушка улизица; играње кликера с брабоњцима и гажење фришко истресене балеге. Ђаци и чобани су се разликовали само по шари, једнако исплетених пуловера – на V.

Ове речи ће можда наљутити учеснике тих похода, док замишљено гледају кроз прозоре својих вишеспратница, тражећи макар једно брдашце у даљини, по ком као мрави миле ћаци неке мале школе. Нека ми опросте моји далеки другари што сувенире нашег детињства извргавам смеху. То није ругање већ горчина, љутња на све оне који су дозволили да ми будемо једна од задњих генерација српских ћака која је тумарала пећким брдима.

Најлепши део школске године били су празници. Једини преживели из тог времена је 8.март. Неколико дана пре тог, јединог женског дана, председник одељења, благајник и хигијеничар, ломатали би се по продавницама (није било бувљака) у потрази за шареним сланицима, алуминијским тањирима с налепницом Венеције и пластичним цвећем. Поједини учитељи су искључиво захтевали да, због равноправности, и они добију поклон. Не сећам се шта се њима куповало.

Неписменост је морала нестати по сваку цену. У старијим разредима добили смо старије другове, који су, мужевним изгледом и годинама, пре припадали првим годинама студија, него основној школи. Као Нушићев господин Жика, науку су пекли дуго и темељно. Сваки разред, бар двапут. Долазило је и до физичких обрачуна са вршњацима – наставницима. Аутентичности ради, неки окршаји су се збили и код зборнице. Уз вриску женског дела публике, директор је раздвајао зараћене и држао наставника, док би му „ћак“ задао завршну серију удараца. Све би се окончало бежањем низ степенице, пред уплашеним и саблажњеним наставничким кадром.

Ти рутаи Титови пионири би се после неколико дана покајнички вратили у школу и посветили редовним активностима: пресретање деце и отимање пара (срећа је, што су многим родитељи прве паре дали, тек за одлазак у војску); др.ње у последњој клупи, уз унезверене и љубоморне погледе спровођу величине инструмента на коме су свирали. На некад зеленој трави нашег пространог школског дворишта, излежавали су се, пушили и

чачкали нос до самог мозга. Носили су, у задњем џепу фармерица, једну пресавијену свеску, за све предмете.

– Ђуровићу, изађи на таблу и напиши: $Y+X=$

Ђуровић пише словима: Ипсилон плус...

После тридесетак година, на далекој Тушкој пијаци у Подгорици, срели су се „добровољно“ прогнани, наставник и ђак:

– Како ти иде продаја, Ђуровићу?

– Добро, наставниче. Купим за евро, продам за два. Десет посто – пуна капа.

Завршили су улични факултет, како се то сада с поносом истиче.

Девојчицама су били интересантни, „ако погледа неког другог, постаћу најгори ђак у школи“. Те прве хибридне генерације порасле у општенародном изобиљу, увеле су нови систем вредности – што горе, то боље. Сокнице, беле кошуље, цицане хаљинице, протерани су из нашег new image. Мајка је из Трста донела плишане фармерице које сам носио до касног лета. Пред спавање сам их скидаошпаклом.

Коније пропушио до шестог разреда,дебело је заостао у развоју.Шампањац „Милион“ и „Фрушкогорски бисер“ се трошио у осмом,на првим журкама.Јесу ли то иста она деца,која су се на дечјим рођенданимаза одрасле, невино осмехивалаи послушно одговарала на питања „тета“ и „чика“?После комшилука и доброг дела града, и родитељи су обавештени да им дете пуши,или се уредно напија.

– Није што је мој,него бољег детета нема. А ти, разредна,боље провери које је то дете. Моје сигурно није.

У то време су сви билиодлични ђаци – на породичним скуповима.Када би се открило, да неки од тих „вуковаца“ завршава приватно у Ђураковцу, његова мајка би рекла:Нека је он менижив и здрав!

Као да се од учења добија нека неизлечива болест.Због лоших оцена су се добијале батине, претило рудником и градском чистоћом.Сада нас ти исти критикујушто бијемо децу,већ треба да причамо са њима.

Конкурвенција међу родитељима ђака била је – предизборна.Користила су се сва средства.Ујне,тетке и понека баба, која је дотичну наставницуна рукама држала.Врло значајно, ком народу и народности припадаш.Наставници су своје, илегалним каналима,пребацивали у следеће разреде.Признајемда су се добри ђаци поштовали.Учествовали су на школским приредбама,у хору,или као громогласни рецитатори: „Весник буре са кликтањем лети,као да црна муња сева“...викали су колико их грло носи.Одржавали су ред у одсуству учитељице и уредно пријављивали све прекршаје. Користим ову прилику да се извиним мом куму Небојши и да са себе скинем доживотну хипотеку, што сам га у првом основне издао учитељици да је избрисао јединицу (у свесци) и написао петицу. Кад сам се кући похвалио, био је то крај моје шпијунске каријере. Одликаши су редовно позивани на рођендане и уз обавезно штипање образа,

представљани присутнима: То је син..., мајка му ради у ... А ти, магарче, требаш са оваквима да се дружиш!

Врхунац школске, и свих осталих каријера било је ношење штафете. Не штафелаја, него Титове штафете. Ношена је у тројкама, а онај у средини је главни. Идеја потекла из српског народа – први пут је кренула из црвеног Крагујевца. Црвен, не због комунизма већ, због крви недужног народа проливиеној у славу партије и великог вође. То су били дрвени, метални, или други изрезбарени предмети, које су у пуном трку (да не закасне) предавали једни другима пробрани чланови нашег социјалистичког друштва. У варошици Истоку, шездесетих је неки реакционар улетео са јунећом коском умотаном у сребро, како смо звали омот од чоколаде. Коска је стигла до Пећи, а званична штафета, одмах иза ње, колима. Шалјивцији су после тога неколико дана бројали коске у милицији.

За дочек је, код хотела Корзо, постављана бина. Од раних јутарњих часова са ње се врпољио читав Комитет, Општина, Савез бораца, а остатак су попунили запослени у Водоводу и Канализацији. Са огромних звучника трештале су песме партизанке на албанском језику – компоноване седамдесетих, после добијања државе од стране Јусуфа Броза, и понека на српском. Плато између Корза и Метохије с једне, и Трга хероја са друге стране, препун. Комешање. Битке паролата: Dhe pas Tito, eshteTito! И после Тита-Тито! Ми смо Титови, Тито је наш! Не смем даље, бојим се да не расплачем оно мало његових сабораца.

Све радне организације, dobrovolj me zort, изашле су у униформама да поздраве штафету. Мајке до живаца гризу нокте, плашећи се да њихово дете не погрешити, док испред своје школе упућује најлепше жеље за добро здравље и дуг живот. Шиптари у почетку на српском: Друже Тито, ћеститам ти 76. рођендан и ево ти га на! Ту се не завршавају све манифестације посвећене овом Дану Старости – ја памтим његове рођендане од 70. па надаље!? Настављено је слетом на стадиону „Будућности“ у коме су учествовале све основне и средње школе. Једина права ствар – девојчице су вежбале у трикоима. На крају је „пета војска света“ одрадила своје и могли смо кућама. Најсрећнији међу срећнима, одлазили су у Београд на централни слет 25. маја.

Далеке 1976. године, међу њима је био и мој млађи брат Саша. Вече, када је штафета коначно стигла на стадион ЈНА, протекло је у неописивој гужви у нашој кући. Телевизија Београд је вршила директан пренос.

– Ено га иза оне мале! Није, он нема плаву косу!

– Ево га у оној групи која подиже руке! Откуд му наочаре!?

После целовечерњег тражења мог брата, дошао је тренутак доделе штафете за најбољу мушку улогу. Тајац. Само да не погрешити; после ћемо сви бити криви. Неколико драматичних реченица изговорених треперавим гласом, а онда уздах олакшања.

– Свака му част. Ја би` умрла од страха. Како ли је његовој мајци вечерас?!

Саша се после неколико дана, озарен, вратио из Београда. Није се претерано бринуо што га камера није ухватила. Ухватио је он неку малу из Владичиног Хана. Причао ми је, да се после слета топчидерска шума белела, као снег у децембру – од дупета зајапурених вежбача. То је младост, благош ђеду.

Моје осмогодишње школовање се поклопило са важним историјским датумима. Почео сам 1966. године с четвртим Брионским пленумом, кад су скинули Леку, а завршио га 1974. с новим уставом. Шиптарска борба за независностдвијала се на свим фронтовима, нарочито у школи. Највише су помагали Партија и њени српски дупелисци, који сада испуњавају новине својим нимало покајничким мемоарима. Избрисана је реч Шиптар, а уведена Албанац. И албански је уведен, као обавезан предмет за српска одељења. Машала. Албанска застава је постављена на јарбол, до југословенске. Од српске ни трага ни гласа. Натписи, књиге и наставни план из Албаније, школске приредбе на којима се пева Скендер бегу и Призренској лиги. Премашала.

Београд, ипак, није ћутао – подигле су се велике демонстрације против израелске окупације палестинских територија. Ћачке ескурзије из Метохије су примане с топлем радозналошћу:

– Кааако ви тааако доообро гооооворите српски?

– Ми смо Срби, из Метохије.

– Дааај, не кееењај, тааамо живе Шиптари!?

Када је ојађени косметски народ дошао да траже правду, после демонстрација 1981. године, некадашња српска престоница опет је раширила руке: Шта ови Шиптари траже овде? Само нам праве гужву. Одмах видиш ко су, по облачењу. Чујеш, како заврћу на љ... Коментарисали су, све сами „стари Београђани“, придошли у јатима индустријализације педесетих и шездесетих година. Док је трајала та платонска идила између Срба са Косова и Метохије и Срба из „Уже Србије“ (скраћеница УЖАС), Шиптари су пунили разреде децом. Било је породица које су у сваком разреду имале по једног представника. Нису бринули за издржавање, јер мајка Србија је основала Фонд за неразвијене – запосленима се сваког месеца одбијало од плате, и од бубрега. Пословично штедљиви, нешто су одвајали за храну, а велики део за куповину српских кућа.

И међу њима је, руку на срце, било велике разлике. Деца рођена у Пећи, с традицијом старих грађанских породица, била су лепо васпитана, уредна и помало крволочна. Шалим се. Са њима смо се дружили кући. У школи се не би добро провео љубитељ „Шкавела“, како су нас од милоште звали. Насупрот грађанима били су катундари и шпутаци (подсећа ли вас на „Господар прстена“), у преводу сељачине. Сељак је географски појам, а сељачина је карактерна особина. Црвених лица, истуреног пећинског чела,

закрвављених очију од дугог учења, повијених леђа у гард и увек спремни да поделе братску љубав са свима. Обучени у комбинацијидомаће радиности и Немачких secondhandтрања, које су им слали рођаци. Разреде су завршавали течно. Тако су и говорили: Зашто ми гљедаш?! Оћим да ти избијем... Због изразитих психофизичких предиспозиција, у њиховим одељењима није било понављача. То су касније и доказали на свеучилиштима Загреба и Љубљане, одакле су се враћали у најкраћем могућем року као свршени лекари, инжењери и архитекте. Њихови сународници су, за сваки случај, децу водили код наших лекара.

И ми смо следили традицију размножавања. Нарочито, Црногорци. Било је породица и са десеторо деце. У једној од њих, коју ће сигурно препознати моји Пећанци, а после нека испричају другима, дошло је до туче. Домаћин се обратио дечаку који је плакао.

– Мали, немој више да долазиш у наше двориште, опет ћете избити. Видиш, колико је њих!

– И ја сам твој, тата! Уаааа!!

Демографска равнотежа, тих шездесетих и седамдесетих, доводила је до равноправних масовних туча на нашем школском дворишту. Борбена средства: песнице, поломљене гране топола и понеки камен. Непосредан повод – ко је први заузео терен!? Битка се завршавала доласком коњице у виду директора и расположивог наставничког кадра. Кући су се уморни ратници, расцопаних иквргавих глава, враћали срећни. Били су то потомци косовских јунака. Неки су прошли без овација. Деца партијских радника, којима је овим угрожена каријера, добијала су репете батине, уз извињење директору, сутрадан. Бабе и ђедови су сијали без коментара. Било је и једнонационалних, српских туча. Да би очували интегритет, суверенитет и терироријалну целовитост наше школе, редовно смо тукли све који би из других школа дошли да чекају наше девојчице. У томе су нам помагали и другови из шиптарских одељења.

Код Јевреја, мушка деца морају читати пет књига Мојсијевих и друге пророчке књиге у синагогама и тумачити их. Христ у Назарету „где беше одгојен, уће по обичају своме, у дан суботњи у синагогу, и устаде да чита. Дадосе му књигу пророка Исаије...“ (Лука 4,16-42).

Хришћанима је васпитања деце најсвет(л)ија обавеза – да читају Свето Писмо, буду вредни, послушни, поштују старије...

У социјализму су деца одгајана без вере у Бога. Овај школски споменар био би непотпун ако бих изоставио наше васпитаче. Словенске речи: вас (цео) и питати (хранити), граде овај појам.

Добро су нас нахранили знањем и извели на пут. Нису нам градили пут присут ружама и цвећем, којим се пролази у златним кочијама са ливрејисаним кочијашем, већ пут наде, искушења и вечите борбе. Много наших другова остало је расуто по крајпуташким крчмама ондашње Југославије... да у густом дуванском диму причају бајке о својим прецима,

о тешком детињству и неразумевању околине за њихов геније, о славном животу који ће се неславно завршити, зато што свака прича има свој крај. Други су у својим коферима, повезаним очевим каишом, спаковали наду, веру у правду и урођени пркос, да сваког гледају у очи и да никог не фермају. Остварили су своје снове, провинцијске и велеградске. На крају њиховог успешног пута, пуним устима могу рећи да потичу из најлепшег града на свету. Из Пећи.

После Октобарске револуције, велики број белогардејаца склонио се у Метохију. Донели су племићко држање, благу словенску душу и енциклопедијско знање. Попунили су дефицитарна занимања доктора, инжињера, професора. Говорили су по неколико језика, које су већином и предавали, поред математике, физике, астрономије. Пола гимназијске зборнице чинили су Руси: Шилов, Нечајев, Калмников Александар, Калмников Марија звана Черепаха, Чистосердов Петар, коме су ђаци на почетку сваког часа певали „Подмосковние већера“. Када је умро, на сахрани су извадили плехану табакеру у којој је била руска земља. Пре него што су је просули по сандуку, појавила се Удба, која је брзом акцијом спречила мешање наше са непријатељском земљом.

Заменили су кристалне дворане Москве и Петрограда за гимназијске учионице, негде на репу Европе. До касних педесетих, генерације су учили: о непревазиђеној руској књижевности, теорији релативитета и филозофији клацкалице – час си горе, час си доле. Када су наступиле информбировске чистке, први путници на море били су најбољи ђаци Комунистичке Интернационале. Међу њима се нашао и један Рус, коме су комунисти узели све, а ипак му је „Стаљинов брк, бољи од целе Југославије“. Неки су се јавно покајали и наставили да раде у просвети, као очит пример преваспитања. Остао им је замишљен поглед, прерано остарало лице и пожутели прсти од дувана.

На срећу, наши предавачи нису тако пропали. Наставница музичког је изгледала као Оливија Њутн Џон у „Бриљантину“. Најбољи начин да заувек заволиш музику, и жене.

У јату, стандардно лепих и укусно одевених жена, издвајала се наставница историје. Сада ће моји другови рећи, да јој се светим што ме је исфискала прутећем у петом разреду. Не дај боже! Тражила је од мене да изађем и да на карти Европе покажем Волгу. Једино што сам видео, било је њено лепо, црном шминком премазано лице, танке напућене усне, шпицаст нос. Сјајна црна коса падала је до средине леђа. Дубок деколте, кратка сукња, црна кожна јакна. Руке прекривене прстењем и наруквицама. Нокти, офарбани у јарко црвено. Спремна за неку садо-мазо журку.

Из бунила ме је пренула прутећем од кога се није одвајала. Како је било касно пролеће, а ја у кратким панталоницама, почела је да ме шиба по бутинама. Поскакујући, уз громогласан смех присутних, некако нађох

дебелу-као-рука Волгу. Задњи пут је виђена у Колашину, у хотелу „Бјеласица“. Била је у пијаном друштву неких возача шлепера.

Младе, тек стасале наставнике, звали смо именом. Наставника физичког смо чак водили на неке журке. После безуспешног набацивања рибама и неумерености у пићу, истеран је без права уписа.

Калеидоскоп врти слике детињства у мојој глави. Лица чијих се имена не сећам; имена, чија је лица прогутао заборав. Одзвањају ми речи – Будите добри људи. Не трошите време у мржњи. Праштајте. Учите. Књига нека вам буде најбољи друг. Сетите се увек овог времена и љубоморно га чувајте – биле су то лекције којих нема у књигама, наше разредне, а моје ујне Радмиле Ђурачић. Рођена у старој пећкој породици Михајловић, понела је у свом срцу сву доброту овога света. Тихо, скоро у пола гласа, прошла је кроз свој нимало елегичан живот. Никада није викала, нити се љутила. Понекад, врло ретко, састављала је обрве у благи прекор. Претила нам је руком, као бебама које су упрскале портиклу. У разред је доносила љубав и спокој доброг родитеља. За себе је нашла мир у хладовини једне липе, на северној страни Новог гробља.

Корзо, у центру града

Огромно, наранцасто и помало црвено сунце полако тоне иза Чакора. Летње предвечерје без средњеевропског рачунања времена. Ми, момчићи с периферије, спремамо се за „спуштање“ у град, уз обавезне коментаре свеприсутних: – Дају ли вам неоправдане, па мораш сваку ноћ да излазиш?.. Бежи од куће, као суманут... Вратиш ли се после десет, спаваћеш у дворишту!

Иде се у малим групама, по десетак. Срећа те је саобраћај разређен. Сељаци, са својим коњским и воловском колима, давно су отишли кући. На сваких десетак минута пролети по неки домаћи фијат. Задевамо једни друге због облачења – мода је сахрањена тих седамдесетихгодина. Ципелке: најпре шимике у свим бојама до љубичасте; у већини случајева, на пертлање. Касније, неке ортопедске ципеле с високим масивном штиклама и још већим „бруксом“, идеално за крупније људе. Фармерице и панталоне звонарице. Мајке су стављале троугласте уметке са старих панталона, да буду шире. Мање посла за градску чистоћу. А онда цветне кошуље са веееликом крагном, танки памучни пуловери пастелних боја и све то спичено у црном сакоу од „чисте коже“. Као круна, на глави нешто налик на Клиф Ричарда или Род Стјуарта. Заостали и послушни синови су остали код фризура на страну и на јуриш. Ова друга се задржала и код неколико носилаца партизанске споменице.

На рукама мушкарчина, женске нарукнице с ракетама, бакарно и алуминијско прстење с печатом Фантома, змије... позајмњени очев, гломазни, прстен. На бездлаким, јуначким прсима, масивни ланац са хипијевским **реасе**, Будин медаљон, одломљени знак мерцедеса. Ход клецав, под силином терета. Рамена се забацују у ходу, најпре једно па друго, како приличи фрајерима. Немачка реч фрај, значи слободан,бесплатан – за све жене овога света.Да га троше,чувају у фрижидеру и мажу на леба. Фрајери су настали крајем педесетих. Родоначелници: Марлон Брандо у филму „Змијска кожа“ и Џемс Дин у „Бунтовник без разлога“. Кожна јакна, кожне панталоне, војничке цокуле и гиздави дорат – „Харли Дејвидсон“. Качкет од, знате чега, а испод њега – лева обрва подигнута, а десна пропорционално спуштена. У углу усана, обавезна цигарета и презир према свему и свима. У општем шаренилу седамдесетих, изгубио се тај изворни изглед. Став је остао исти.

Ови који живе у центру, касније се спремају. Приче, исте: Драгане, мислиш ли ти да полагеш августа, или ћеш да блејиш по корзоу сваку ноћ? – довикује му мајка из друге собе док пегла веш. Овај држи цепно огледалце на столу, на чијој полеђини се протеже гола лепотица. Једном руком се чешља и звижди а la Elvis, а другом полако извлачи фиоку и

тркељише по њеном новчанику. Извлачи нешто пара; сви се смешкамо. Уз наше хорско „Лаку ноћ“, и њено „М`рш, бре“, одосмо на корзо.

Корзо, штрафта, црта – најдраже место наше шарене разгледнице младости, простирало се од хотела „Корзо“ до Песка, где је била окретница за шетаче и фијакере, који су се одржали све до средине седамдесетих, на радост свих нас. Возили су заљубљене парове, сватове и пијане бекрије све до Пец(ћ)ке бање у једном, и Дечана у другом правцу. Песак – плато поред Бистрице од кога је почињала улица која води према Патријаршији, врло свештеног имена – Бориса Кидрича. Мали мост је водио ка етнички чистој, аријевској Капешници, или Капи кишице како су је романтично звали Београђани, којих је преко лета било у приличном броју, као и Тито(вих)грађана, Иванграђана... Собом су доносили разна наречја и акценте, али би се брзо утопили у наше: аиии, ћи, ћи, `ајд, море, кукууу, не бре.

Порасло је интересовање чак и за оне „добар је за избегавање“, ако им је у госте дошла нека сестра од тетке. Позивани су у друштво бесмртних, који су их до тада обилазили само кад не би имали кога да зајебавају. Но, вратимо се изгледу нашег шеталишта. Улица са једне и друге стране оивичена густим редом липа. Десно, гледано из правца хотела „Метохија“ – српска страна. Лево, шиптарска. Средина, миксована. Причало се да је корзо успешно подељено, без посредовања међународне заједнице, средином шездесетих у тучи мог стрица Рашка, тада најачег Србина у граду (скромно речено) и најачег Шиптара, чије је име прохујало са краставцима.

– Мори, сад ће видиш како бије Шћиптар!

– Ти ћеш сад да видиш све звезде.

„Како га је лако ударио, искиде му са рамена главу... он је земљу од зла избавио, који сатр`земљи зулумћара; проста м`била и душа и тело“. Нико се није мешао, али је здушно навијао за свога: Futja,boks turive; Згази га; сломи му нос!!!

У годинама које следе, навијачи су се гледали преко улице и само су повремено прелазили, да купе нешто, преко пута. Свака страна улице имала је посластичарницу: „Пеливан“ на српској, а „Пчела“ – до шездесет шесте – „Vleta“ после тога, на другој страни. Обе су држали Горанци, као и „Милку“, „Јадран“, и велики део семенкара. Мајстори за печење семенки, кикирикија и најслађих, али не и најлепших колача. Њих су правиле наше мајке. Еклери, индијанци, бомбице и као шлаг на торти – качамак. Не тај, сељаци. У пивску криглу се убаци пет великих кугли сладоледа, а онда помеша са шампитом. Оппростите, не могу даље, пао ми је шећер... Наши су их својатали Горанце да су Срби, потурчени у задњој тури, нешто пре двадесетог века. Шиптари, да су њихови са говорном маном. Македонци, да су некад припадали њиховој територији, ваљда у време Александра

Македонског. Све у свему, они су још једно остављено чедо другарице Коминтерне.

А сада авионски снимак града за потребе некада локалног становништва и остале заинтересоване. Пети километар у Руговској клисури представља мост на коме би данас ћирилицом писало: Одавде почиње деоница пута за коју се стара Скупштина општине Пећ!? Изнад пута се ругају пећине отворених уста. Неки причају да је град по њима добио име. По предању су то уметничка дела проклете Јерине, да би преградила Бистрицу и потопила Пећ?! Шта ће све тој јадној жени да пришију? Одатле се спуштало у плодну метохијску котлину. У древни трговачки и занатски центар. У некадашњу духовну престоницу српског народа. Бистрица нас узима за руку и води поред Маркове пећине. Места у чијем се хладу одмарао Краљевић Марко. Касније је служила као испосница монасима из Патријаршије. Одмах поред, повећа, зелена зараван. У вечерњим сатима бесплатни паркинг за оно мало аутомобила из којих су вириле високо дигнуте ногице наших најдражих суграђанки – ко има мали, вади се на кола.

Затим Пећка патријаршија, поред чијих столетних зидина се Бистрица шуња, да је не пробуди из поподневног сна. Доле, код старе грудне болнице, несташно јој се, као дете, отрже из руку поточић назван Јаз. Оде својим путем, поред школе „Иво Лола Рибар“, пивнице, старог млина, па, поред џамије Ружице, до моје школе, и даље.

Бистрица показује на Пувац са редом нахерених, ниских кућа. На малим прозорима дрвене, у крст, решетке. Лети се луфтирају црвени, ручно ткани ћилими са шарама „руска звезда“ и „свекрвин језик“. Столњаци и хеклани прекривачи, комплетног намештаја и посуђа: послужавника, бокала, комада, шифоњера...

Иза њих, на десетак метара, одвојена високим зидом од свакодневне баналности, живела је Европа. Грациозно разбашкарена у белом ланеном комплету, са шеширом лептирастог обода, пила је лимунаду у хладу париског парка Версај и бечког Шенбурна. Стазе посуте белим шљунком, а између њих златни брест, сребрна јела и надалеко чувена црна ружа; водопади и водоскоци – „Башта Рајевића“. Тако се звало ово чудо у касоби некадашњег Османлијског царства. Уредио ју је Живко Рајевић, предратни трговац и банкар. Један од иницијатора изградње парка „Карагач“ и блиски пријатељ председника владе Милана Стојадиновића. Убијен је по наређењу пећких бегова 1943. године.

Спуштамо се ка граду: песак, корзо, Уска улица; преко реке: Капешница, Мали парк, Букуреш ма`ла... Познати трибун и борац за национална права Срба, прота Стеван Браковчевић, подигао је предивну кућу, почетком деветнаестог века, на десној обали Бистрице. Каменом поплочаном стазом, стизало се до куће правоугаоног облика са избаченом дивансобом на спрату, коју су подупирала два јака стуба. Из крстастог хола дрвене

степенице су водиле на спрат. Мноштво прозора гледа на Бистрицу и улицу која је добила име по њему – Протина ма`ла. Предратном калдрмом отиче упоредо са реком, сапета редовима кућа. Увече, овлаш осветљени шкиљавим фењерима, чували су у својим кућерцима гарава кандила, опрљене свеце и Бога у срцу. Једино их он није заборавио.

За турског времена, оно што је остало иза патријарха Арсенија Чарнојевића: Чукићи, Витићи и, мислим, Ђукићи, свесно жртвовани да се не утре српски траг, носили су димије, мараме, фесове, страх и понизност. У највећој потаји, уносили бадњак, фарбали јаја и славили славу, све до наших дана.

Свети Јован Крститељ, снег је прекрио улицу. Здрав мраз стиже првим јутарњим возом са Проклетија. Стрмоглави кровови, прекривени ћерамидама. Ледене луше скоро да додирују улицу. По изласку из тесних оцака, дим се стресе, као мокар пас. На старом смедеревцу кува се кафа и ракија. Одвојено. У рерни се пече славски колач. Јутарњу тишину, начас прекида комшиница, која у нанулама претрчава до слављеника. Није могла ока да склопи, размишљајући – шта ли су спремили?

– Помаже Бог и срећна вам слава. Треба ли шта да се помогне?

– Хвала, не треба. Седи, да попијемо кафу. Може ли једна `ладна?

– Не подносим алко`ол, али за славу `оћу. Нека је сретње – дрмне.

Само јој пунђа заигра.

– Може ли још једна?

– Нидао, Бог – гура чашу према домаћици. Ова јој сипа. Опет, пунђа.

Укућани рано устају, облаче се свечано и једни друге целивају. У старим домаћинским породицама поп сече колач у кући. Ево и њега у покривеном фијакеру. Прапорци са искићених коња улазе у уво, разливају грудима, спуштају се до стомака и ту остају до данашњих дана. Испуњавају милином улицу на чијем ћошку стоје два човека у кожним бундама – чувари режима и душа. Домаћин помаже попу да изађе из фијакера и љуби га у руку. Двојац записује. Уводи га у кућу, сви му притрчавају руци. После сечења колача, поп благосиља дом и укућане и брзо одлази. Има пуно слављеника, већином староседелаца, који нису прекинули вековну традицију. Ови преко брда су, углавном, преузели неке датуме, без назива свеца. По поповом одласку, долазе Удбини мисионари. Позивају домаћина на сутрашњи брифинг, у станицу милиције. Бајрам су славили у целом граду, муслимани наравно. Здушно испраћен са свих џамија и од свих друштвенополитичких структура, али без честитке председника на телевизији. Једни да замене религију (православље за комунизам, без доплате), а други да се не осећају запостављени. Брига за све.

Као искусан туристички водич, Бистрица поносно показује и једну и другу обалу, запљускујући високоозидани бетонски кеј. Док прича, нервозно одгурује у страну одбачене шпорете, бицикле и шкољку неког давно преврнутог аутомобила. Власник је, после силног облакавања,

промашио цео мост и завршио у реци. Корито је углавном слабо испуњено и музејска поставка је била отворена читаве године. Стари су причали да је Бистрица пре рата често плавила град, нарочито 1926, али је, ваљда, и она узентовала од новог режима. Једино се '79. нешто мало отргнула. Мала, јака планинска река, брза и неустрашива, као ниски људи и „мали народи“. Од отпада и кише у јесен, добијала је земљану боју. Тада су је могли звати и Мутница. Миђа Рам нам се подсмевао у радио емисији „Весело вече“:

– Пећ је ћиста, кад падни киша!

Масивне говеђе кости, поцепане јунеће коже, поломљени цреп, цигле, шут, стара похабана ћебад, историја, традиција, понос, бачени су на сметлишта широм нашег града. Где год је било згодног места ту су људи бацали ђубре, за прихрану биљака, највероватније. У Бистрицу и Јаз, најревносније. Како контејнери нису били у масовној употреби, могли смо да уживамо у грандиозним воћним куповима, направљеним од баченог воћа, близу пијаце. Пси луталице су испред касапница, код цамије Ружице, организовали турнир.

Унередити улице, паркове, зграде, које су припадали држави, то јест никоме, било је питање престижа. Очеви су на пијацама едуковали своје мале синове, који су, први пут пристигли у град: *Ћиге, ѿиге* (не ваби га): Гледај, гледај – и заврљачи празну флашу пива о камени зид.

Високо ограђена пијаца, с капијама на источном и западном делу, отварала се пазарним данима, средом и суботом. Наоружани добрим живцима и стрпљењем, моји родитељи су у рано јутро одлазили аутом у набавку. Пијаца се, данашњим жаргоном речено, налазила неколико блокова од наше зграде, али, због познате балканске толеранције, требало им је два сата да се извуку из гужве. Пробијали су се кроз метеж метохијског етноса: опанци, беле сукнене чакшире са орнаментима прахера, дугометражне чалме, шајкаче са и без петокраке, чојане америкен панталоне, пиротски опанци, велики „шешири“ у облику лабуда католичких сестара, везене кошуље, дукати. Јаким волујским колима доносили су брда белог „кенебек“ кромпира, црне лубенице из Будисаваца, сомборке из Лође. У касно поподне караван би одлазио далеким селима, остављајући легат око кога су кружиле ескадриле мува и комараца. Ипак, за Гиниса, било је сметлиште иза јединог солитера. Ниво ђубрета је растао са бројем станара, да би досегао прве спратове. Као неман из СФ филмова пела се зидинама и куцала им на прозоре. Зграду су спасили обилни снегови, који су раскокали чудовиште и учинили га, до следеће зиме, ван сфере утицаја.

Време је одговорно пратило календар. Тачно у дан, по наређењу врховне команде, престајала је зима и: хладноблоковски снег би почео да се отапа, висибаве се привиле уз неког деду, медведи изашли из својих канцеларија, а ми смо били старији за једно годишње доба. Услед немара комуналних

служби, богиња Весна је узела ствар у своје руке – зеленим плаштом је прекрила остатке нашег јавашлука.

Од Витомирице до Патријаршије, од Дечана, преко Дулије, до гвозденог моста, украсила је џаду редовима топола, липа, јела. На сваком пупољку отворила цвет. Миомирисом је попрскала устајали ваздух живота, дајући му нови смисао. Њена чаролија је забављала децу и старе, комунисте и реакционаре.

Давно отишли суграђани, хвалили су родни град на сва уста: Еееее, какав смо ваздух ми имали. Овај овде је некако туђ – од људи, робе и векова. Ветар дува да ти направи пакост, поквари фризуру или отме шешир. Онај са Ругове ти довикује, као строги учитељ – не губи време, спремај дрва за зиму! Тамошња вода није без боје, мириса и укуса. Освештана је и окађена. Мирише на восак Јефимијине свеће, на ораховачко вино које капље с брка Милоша Обилића, на кржаве завоје светих страдалника на путу за Албанију, на једре девојачке груди, на завичај. Птице се шепуре у крошњама. Читави редови дрвећа, као неки велики амрели, праве хладовину у чувеним пећким баштама. Окружене високим рустичним зидовима и наткривеном капијом са мандалом (зато Фата замандали врата), чували су женску чељад од знатижељних погледа. За поподневних сати се, по реду вожње, најпре служило слатко – од шљива, купина из Љевоше, дуња; потом се пила кафа са рахатлокумом, охлађени шуруп од ружа, а за крај су остављане теспештије, урмашице, баклаве. Претеча свих колача – патишпањ, слаткиш с педигреом, без фила и намаза, који се гутао уз помоћ кофе воде, данас је само безлична подлога за торте. Између непресталног доношења и одношења послужења, текао је интелектуални разговор о ценама на пијаци, тешком кућном послу, туршији. О времену се почело разговарати када су телевизоре преплавиле серије са запада. Жене су уз кафу ћеретале:

- Сестро слатка, нећеш веровати, шта је јуће било!
- Штааааа ?!
- Закуни се у мајку да нећеш ником да кажеш.
- Да закопам мајку!

Када је Арсеније Чарнојевић одлазио за свагда из ових крајева, опростио се с градовима Метохије: Збогом Призрену, господски граде; Збогом Ђаковице, место трговаца; Збогом Пећи, место интригаша.

У духу традиције, брижљиво смо неговали култ бриге о другима, причајући о њима када нису ту. Најбоље књиге су, уствари, један велики трач-парти. Роман наше вароши могао је у цеп да стави Мир-Јам са све породицом Бронте. Кафа се из малих ђезви сипала у још мање филцане. Три скупљена прста, не да прекрсте већ да направе подлогу за шољу, давали су озбиљан тон разговору, који би се обављао уз гласно сркање, јер кафа мора и да се чује; зато се ретко пила после девет сати увече. Специјални гости тих баштенских сапуница биле су гатаре. Аmaterке су

ускоспецијализовано гледале само у „тоз“ од кафе. Забринутом скупу саопштавале су: да имају неко жутило у кући, слабост, али виде врабца који им доноси неку радосну вест. Неписмене би пронашле и по неко слово, да распрше приче. „Ево изаш`о ти пупак, то ти је добитак. Ти си на висину, а ови навр тебе, што су накривили шију, то су ти гости.“ Након тога би уследио дуг и тежак уздах. Професионалке-чергарке су вукле десетине шарених торби, мусаву босоногу децу и понеку ислужену рагу на коју су трпале старе бачене ствари скупљене по кућама. Узгред би покупиле и комплетну информацију о комшијама преко плота. Сутрадан би свезнајућа гатара дошла са шпилом карата и двеста-триста грама пасуља и запрепашћеној домаћици издекламовала све о прошлости, болестима и несрећама у њеној породици. – Ишала, за иљад има да прићам још, оћеш? Ко би одолео таквом црномањастом магу.

А онда би јој издекламовала сценарио из америчких филмова: деца ће јој се срећно поженити и удати, а она ће са својим мужем у здрављу дочекати дубоку старост. Оне нису биле само гатаре, узгред су се бавиле и медицином. Моју бабу су јако сврбеле очи и једна од тих патроножних сестара се однекуд створила (комшилук) на нашим вратима са све инструментом за спречавање свраба. Била је то танка дрвена фрулица помоћу које је баби вадила и по двадесетак црва из очију. И поред ћалетовог запомагања да је то немогуће и презентације пресека ока из медицинског атласа, баби је увек било „пуно боље“ после одласка овог ћудљивог офтамолога. Ујутру би родитељи отишли на посао, а она би после петнаестак минута ушла у кућу, климнула главом уместо поздрава и дала се у акцију. Чудила нас је њена индијанска хладнокрвност док су јој под језиком црви играли чочек.

Дрвеће и сунцем прошаране гране. Дрворед, који филмском брзином тутњи поред мене. Руком заклањам лице од бљеска, који златним мачем пробија хлад. Стари хлад у још старијем граду. Мир и спокој у крошњама, препуна корпа од грања на чијем врху је, уместо машине, чучало небо. Бог је овај лепо упаковани поклон предао људима са жељом за дуг живот и добро здравље. Све што се не заради, брзо се ђаволише. Вишегодишњи план систематског уништавања природе, приведен је крају седамдесетих година. Какав колосални успех!

Уместо дрвећа, посађени редови истоветних четвртастих зграда са чијих тераса машу смештајем задовољни трудбеници. До Карагача се стиже малом узбрдицом која почиње од зграде општине, пролази мало даље од биоскопа, па поред споменика палим борцима – плехане скаламерије којој су комшијска деца поскидала слова, до уласка у тријумфалну капију Великог парка. Мали сеновити путићи посути ризлом и успоменама. Кратки дечији кораци у сандалама и белим сокнама. Мама поносно представљају своју добро ухрањену децу познаницима коју их иштипкају за образ, да се увере у квалитет производа. Већина тадашње пионирске

популације ће чврсто стискати родитељску руку до данашњих дана. Они ће им бирати гардеробу, факултете, жене. Остаће њихов залеђен осмех претворен у фацијални грч, зализана седа коса, бела као снег кошуља из чијег левог џепа вири похабана црвена књижица активисте социјалистичке омладине. Оронули споменици најнапреднијег друштва. Смех жена, које гурају нека масивна колица за бебе. Неугажена, жута, пегава трава. Многобројне стазе воде ка пространом вештачком језеру. Око њега прстени: најпре зелени, прошаран пољским цвећем, а онда бели од шљунковите стазе и тамнобраон, од масивних клупа правилно распоређених у хладу дрвећа. Лабуди се играју на трави, а деца пливају у језеру, уображено ширећи крила. Уствари, обрнуто. Деца пливају на трави, а лабуди се играју у језеру... Тако нешто. Људи уреднообучени, обријани. Поздрављају се, осмехују, рукују. Све је обасјано пристојношћу и љубазношћу. Нико се не гура, мршти, не псује. Стотинак корака даље, низ један брегић, игралиште покривено столетним платанима. Деца, уз грају, пикају фудбал. Немо их посматра човек седе косе у лажној „адидас“ тренерци са четири пруге, патицама и пиштаљком у устима. Стари професор физкултуре Масар Беголи. Предавао је на добром српском језику у гимназији и основној школи „Миладин Поповић“. Поред тога, бавио се врло успешно, намештањем прелома, ишчашења и другим костобољама. Потисао је из старе пећке породице. Не бих волео да му због ове приче неко сруши споменик.

Брдо изнад игралишта крило је отворени олимпијски базен са трибинама, који није могао да прими више од хиљаду купача. За време тадашњих лета, сунце је баш пржило. Зависно од локалитета, људи су се расхлађивали у Бистрици, малом базену код Патријаршије или у овом великом на Карагачу. Вода није била само за купање, већ је имала и обредни карактер, попут светих река Инда и Ганга. Купање, у правом смислу те речи – сапуном. Нешто би се на брзину и пропало на руке. Ми смо, ипак, трнули од зиме у леденој планинској реци.

Нешто ниже, на ободу великог парка, настанио се камп. На улазу рампа, а онда висока жива ограда око буцмастих приколица. Ресторан са баштом. Лака ноћна музика „Говори тише да нас чују само звезде“, мирис липа и багрема, ноћни поветарац који хлади зајапурене девојачке образе. Било је ту правих лепотица, попут оних с краја 14. и почетка 15. века. С(р)ветачког изгледа, заклете на девичанство, мајци и граду. Одбијале су све који су им се примакли на мање од пет метара. Пуштале су на испашу једино своје чежњиве погледе уперене ка распуштеним, необузданим ждрепцима. Иначе, јавно су их пљувале. По својим дружбеницама, те дворске даме су слале наговештаје, неодређене садржине: „Нису у могућности да одмах започну романсу због односа између суперсила, цене бакра на светском тржишту и малог водостаја, па морају сачекати боље дане“; који не дођоше. Оне које малчице отворише срце, одшкринуше магична врата

љубави за радознале – шетње без држања за руку, без грљења, без пољубаца; све по правилима (мало)грађанског реда. Какав је то зид на коме не пише ништа, и живот без иједне мрље?

Град није чистио за својим „посрнулим“ кћерима, већ их је размазивао до задњег буцака, најскровитије клупе у парку, петог километра, Савиних вода... „Умрла јој мајка, а види јој фризуру.“

Ретке бунтовнице су пиле пиво и јебало им се за све мртво и живо. Као „Слобода на барикадама“ (Делакрое) својим голим грудима и барјаком на коме је била стиснута песница у шипак, предводили су војску обесправљених, унижених и сексом угрожених пролетерки. Те пуслице, слаткиши, рођене за забаву, несташлуке и никада за једног човека, заслађивали су горку чашу паланачке досаде. Нередовне у школи, али без изостанка на журкама у граду, доносиле су своја тесноупакована дупенца и мајице испод којих су вирили еденски врхови. Распамећивале су, као каубојски тигањ, загорелу, мушку популацију. Каткад се дешавало, да пред зору поносна млекарица бежи са гаћама у рукама испред прединфарктно пијане руље. Када су куртон окачиле о клин и повукле се у миран живот, њихови усхићени мужеве су се по кафанама захваљивали Богу што су баш они нашли невину цуру. Какав heriend.

Насупрот њима, мушкарчићи су за љубавне подвиге добијали племићке титуле: швалер од Дугачког гробља, женскаррош од Какарића – надмени, надувени момци, увек спремни да се подсмехну сваком, у свим приликама. У цркву нису ишли, љути на Бога због његовог несавршенства. Возили су очева кола са спуштеним прозором и избаченом руком, да пипну нешто меко испод облака. Клинке су се бацале под точкове, да погину од њихове руке. Погледом су изазивали масовну екстазу. У сигурности својих мачо соба, гризли су ћебе због неке дрзнице, која се усудила да им каже – Ти си празна бисерна шкољка. Плакали су над својим митисерима, бубуљицама и чиру на дупету. Мајке су их грдиле због фашистичког става према женама, а у ствари су ликовале. Очеви су плаћали туре за сваку преврнуту женску. После су им се снахе жестоко осветиле.

Градом је тада циркулисао „такси“. Ни жути, ни пинк, ни бео, већ прави мушки, двоножни. Користиле су га лепе цуре у случају привременог или трајног раскида са момцима. Имао је све карактеристике удобног превоза – слушао је сап(а)утнице отворених очију, псовао битангу која их је оставила, плакао са њима. Вожње по граду биле су бесплатне и завршавале су се на тераси хотела; такси је наравно плаћао пиће. Нису сви отишли у старо гвожђе, неки су се одвезли са све младом.

Они који нису јурили дародајке, паре, оцене, најчешће су трчали за лоптом. У поход ка Маракани кренули су многи; место поласка „Будућност“. Тако су се звали сви клубови из Пећи: фудбалски. кошаркашки, голубарски клуб, клуб љубитеља хеклања. У Призрену је био „Bashkimi“, у Ђаковици „Vllaznimi“, а у Приштини – „Prishtina“. Ниси

морао да помињеш град из кога долазиш, било је довољно рећи: Ја сам из „Будућности“. За многе је то и дословно значило.

„Кошаркашко“ је било непокривено, као и већина стадиона тог времена. Сазидано, по узору на Калемегдан, од камених блокова. Када је после неког времена направљена хала спортова свако је узео по један камен да притисне туршију, па је добило изглед порушене тврђаве; баш као и узор. Ту су се одигравали историјски турнири основних и средњих школа. Кофа хладне воде стајала је поред бетонских клупа да расхлади усијане главе наставника физкултуре који су водили екипе. Није било стручних савета, само упозорење – Ако изгубите, најebали сте! Слушајући тренера мога сина, видим да се метод није променио. Најраширенија марка патика биле су „Старке“ – све старије од шест месеци, плави припијен шортс, бела трик мајица. Играчи су се разликовали једино по броју личне карте. Ниједан београдски дерби није донео такво узбуђење. Фанатични навијачи без заставица, капа и чилдрсица, махали су џемперима и шареним кошуљама. Дозивали су играче, да им јаве да су дошли. Ниво игре на завидном нивоу. Доказ томе је прво место на републичком такмичењу основних школа у Београду (нађите „Спорт“ из 1974.). Тренинзи за пионире (до 14 година) и омладинце (до 18 година) били су заједнички, због ниског наталитета. Стотинак упорних дечака покушавало је да се избори за својих десет сантиметара, на које би стали са обе ноге. Како је то равно наступу на Олимпијади, многи су остали доживотни баскеташаи.

У разговорима су их се сећали с тугом, као некога ко је изгубио обе ноге прелазећи Зеленгору. Ретки, доследни и талентовани момци, који су се дочепали првог тима „остаће уписани златним словима у анале наше кошарке“. За то је требало живети.

Путовања са клубом у друге градове уже и шире Србије пружала је навијачима прилика за размену – удараца, боксера, пендрека. Повратак кући у разбијеном аутобусу, као са митинга подршке Милошевићу. Ипак, догурало се до квалификација за Прву југословенску лигу, када је упала „Будућност“ из Титограда. Тих дана је Пећ, недођија са запада Космета, добила место у многим новинама. Ово је можда некролог једном граду, али нећу често помињати имена због, увек, непријатне истине. У случају кошаркаша, споменућу њихове надимке: Лале, Жуја, Медо, Митат, Мики, Шоро, Шћепо, Мило, Капа, Жарко, Еско, Грапци, Станко, Шантро, Суљо, Риска, Мани, Пеђа, Шоле, Вито. Они који су играли, знају кога сам убацио преко везе. А сада њихове појединачне биографије. Не бојте се, шалим се. Споменућу Шора Стојановића и његових педесетак - шездесетак кошева по утакмици. Отишао је у ОКК Београд и наставио тамо где је „Жућко“ стао. Пеђа Бојић је са ИМТ-еом освојио кошаркашки куп Југославије и постао генерални секретар „Кошаркашког савеза Србије“.

Горенаведени су представници пећке школе, од педесетих до осамдесетих година, с карактеристичним кошаркашким имицом добрих и присталих

момака и завршеним високим школама. Бисери на огрлици мајке Метохије. Својом великом неугаслом жељом, покушали су да „Будућност-Пећ“ рехабилитују у Београду. Старо Кошаркашко остало је у Пећи, као и будућност, пардон „Будућност“.

Фудбалски стадион је био нешто мало даље од Дулије. Раскрсница, која је попут хоботнице лежала на уласку у град, из правца Дечана. Један крак водио је ка Карагачу, други – најпре преко старог предратног, а касније новог гвозденог моста – до града, и трећи према железничкој станици. На Дулији је пре рата стојала наплатна рампа за трошарину. Закључавала се с првим мраком, до када је требало да дошљаци напусте град. Срушена је са новим поретком у коме није било дискриминације између грађана и сељака. Сви смо постали сељаци.

На педесетак метара дијагонално пружала се ливада на коју су посадили фудбалски стадион. Поред њега је, најпре, обитовала станица за фијакере. Због стресних ситуација по коње, пресељена је на Песак. После коња, за празним јаслама су преживали аутобуси. Стара аутобуска станица се наслањала на зидине Колосеума, за чије игре моји родитељи нису давали ни пет пара, једино ујак. Када он није ишао на утакмицу, преостајао је само „шверц“. Недеља поподне, река људи се из града спушта ка стадиону. На улазу се меша са путницима и у општој гужви, неко уместо у аутобус за Гораждевац заврши на трибинама стадиона.

Велико братство безкинтоша мерка најнижи, испуцали зид уз који се може попети. Зид висок четири-пет метара, али хук са стадиона те носи. На самом врху напипам нешто кожно – ципела редара. Молим га да ме пусти, кажем чији сам, и ту себи потписујем смртну пресуду: против „Борца“ из Чачка смо играли када ме је отац тукао каишем, а против ОФК Титограда ме је закључао у собу.

Када ускочиш на стадион, заборавиш на све овоземаљске муке. Стадион огрооман, хиљаду до хиљаду петсто људи. Трава зељена, зелена; шатирана на местима где је центар, шеснаестерац, аут и корнер. Играчи препланули, дресови јарких боја; лопта нова, кожна. Их, да свиснеш од мерака! Официјелни спикер најављује да аутобус за Љутоглаву креће са четвртог перона у 15 и 30, а за Ђураковац још није постављен – први српски телетекст. Публика на стадиону врло маштовита. Псује на сва три језика: српском, албанском и турском. Чују се и неки чудни надимци: Уааа косоња (човек с дугом косом); карикукало, маћалунга (види „Приче из афричких племена“); судија изео те враг са сву тешу и опанци...

Деле се семенке – фишек за пет банки, сваком по три комада. Фудбалери се понашају врло пристојно. У живом зиду не држе руке на гениталијама (и ја сам пристојан), не ваљају се по трави и не гурају језик голгетеру. После сваког фаула сагну главу да им судија лупи чвргу. Слободни ударци се шутирају искључиво шпицем. Нема уклизавања, већ мушко лупање по цеваницама. Протурање лопте кроз ноге је врхунац уживања.

У полувремену публику забавља неки жонглер из Чачка, светски рекордер у ударању лопте главом. – Их, и ја би мого, кад би вежбо.

Професор физичког из економске школе који је „обишао цео свет“, на лошем београдском прича срећницима који утакмицу гледају близу њега, шта је било пре пар година на Маракани, али бразилској: „Двеста двадесет хиљада навијаача. Жестока утакмица, бек црвених поломи нападачаа. Приђе му судија и рече да то више не ради. Оовај саже главу покајнички. Други напад, оонај исти бек опет направи лом. Приђе му судија, стави руку у џеп, извади пиштољ и сасу му пет комада. Тајац... али не и на нашем стадиону. Око њега се ваљају од смеха, док их он подругљиво гледа – сељааци!

Срећом, по завршетку утакмице излазимо на капију. Аутобуска је опустела, јер после пет има мало путника. Пар дремљивих аутобуса чека да буде упрегнуто у рану зору и одвезе путнике у правцу Приштине, Скопља, Београда. На леђима носе похабани самар искрзаних, необележених седишта. Прашњава стакла иза којих вире забринути, тужни погледи голобрадих студената, натоварених пакетима јабука и мирисних дуња из свога краја, дугачким јуначким гаћама, поклон-књигом са „жељом за...“ Најмилији им дуго машу и полако се губе, обавијени септембарском прашином. Њима нека је срећан пут, а ми да се вратимо спорту.

Осим кошарке и фудбала, у овом заиста спортском граду, играо се и рукомет на Карагачу, стони тенис и шах у дому ЈНА од олимпијских, а билијар и куглање од неолимпијских дисциплина. Од екстремних спортова „гиле“ – данашња шуга. Шта је ту екстремно? Ништа, ако се не игра на темељу неке зграде. Резултат ове безазлене игарије била је посета Суљу из Врела, који намешта кости... Екстремно се бежало из воћњака, из поља са кукурузом-шећерцом који се увече пекао уз пиво и гитару покојног Дике.

Варош је била окружена планинама. Са Губавца се видела монументална звезда петокрака, а са Стреоца четири најважнија слова од огромних камених блокова – ТИТО, да не заборавиш ко ти је преседник. Живели смо у сталном кошмару да ће нас, попут Mount Rushmore, једног јутра са Проклетија уместо врхова планина гледати цео Централни комитет: сунце се одбија од изгланцаних ћела, а снег који се отапа са њиховог носа није само природна појава, већ историјска тековина. На лицима им планинари стазама стварају боре, а на врх главе забадају црвене заставе. С роговима личе на свог ментора, који чучи на уву са трозубцем у рукама и диви се сопственом (не)делу.

Рударии копају по ходницима њихових душа. Налазе олупине разних „шеврлета“ и „кадилака“, летњиковце у чије се одаје уселило море, лекове за грижу савест, продати народ, ордење и лажне загрљаје Вође. Шиптари би своје ослободиоце могли да поздрављали, чак из Албаније. Нешто мања

варијанта, у облику попрсја као главног вајарског мотива, биле су бисте три наша народна хероја у Малом парку.

Преко Бистрице се од корзоа протезао мост који је неколико пута био премештан. Два камена стуба офарбана косим црвеним пругама, с великим бетонским куглама на врху, чинио је улаз у Мали парк. Сеновито царство за љубавна чарлијања, за флашу лозе у круг, породично сликање, за приношење венаца и кратке говоре поводом Дана школе. Прве основне школе носиле су имена тројице народних хероја: Боро Вукмировић, Рамиз Садик, Миладин Поповић. Ко је читао претходни део књиге зна о првој двојници, а сад о овом потоњем: Секретар Обласног комитета, залагао се за војно и организационо уједињење Космета са Албанијом?! Један од оснивача Комунистичке Партије Албаније. У знак захвалности, убио га је у канцеларији партијски друг Шиптар.

По методу случајног узорка, украли смо баш његов огромни венац и поставили га на врата једног нашег сујеврног друга. Уместо да отерамо духове, отерали смо у болницу његову прву комшиницу коју су нашли поред врата, како једном руком придржава срце а другом празне флаше од млека. Милиција никад није открила виновнике овог субверзивног дела. Иза Малог парка су у истом реду постројени Општина, Комитет и Дом ЈНА. Једно од другог су се разликовали по броју и распореду прозора. Општина, у којој је радила мајка, била је централно место мог детињства. Са млађим братом сам много пута куцкао на машини (неку пријаву на приход грађана) и шарао по уверењима за ослобађање пореза.

Тумарали смо по полуосветљеним ходницима чији су се зидови сијали од масне цокле. Увек су били препуни нервозних, уплашених људи који чекају испред канцеларија за разрез пореза. По уласку би ти мали привредници били још мањи. Увијали би се и трљали ногу, како би испала краћа. Тражили су милост за многобројну фамилију и неудату свастику. Бивше казанције, лимари и шустери су уредно плаћали партијску чланарину, а својим ГГ предузећима су давали партизанско-социјалистичка имена, стављајући до знања да нису сишли са курса, већ да им треба неки динар.

Под паролом – плати па клати, ушушкали су своје олако зарађене паре испод несрећне коке деведесетих, која ће им излећи велике и сјајне холдинге, корпорације, концерне.

Брат и ја смо били једини који се осмехују, поздрављају, чак и љубе са порезницима. Мајчине колегинице незаборавних драгих лица, дечији рођендани на које се колективно долазило и одлазило – пијано воће; кафа дочекуша, разговораша и сиктеруша; домаћа шунка и сјенички сир; торта са вишњама и штанглице краљице Наталије. Звонки смех моје мајке, који као триангл, даје тон разговору. Помињу се опаке свекр(и)ве и нехајне снаша. Безбрижна прича уз отворен прозор крозкоји, као драг гост, улази мирис јоргована. Поподневна летаргија и спокој шездесетих..

Дискретно нашминкане (најчешће само кармин), дводелни костими са кожним торбицама у истој боји, наочари за сунце. Звук танких салонских ципелица надјачао је, бар за неко време, „А-илаху екберг“ са џамија, довикивање продаваца на пијаци, стогодишњу вреву Уске улице.

Тесна улица, како су је Београђани звали – занатски сокак, начичкан филигранским радњама, које су за врелих пијачних поднева у ројевима посећивале добро обучене госпође у дугим мантилима и забрађене марамама. Те **nuse**би постиделе и њујоршке купохоличарке, све су пазариле на кило – од ђердана до дуката, највише за куповину снаја. Остатак су чиниле коларске, ћурчијске и друге радње. Између њих је колетерално прошверцовано пар национализованих (погодите од кога) државних објеката за продају текстила на метар. Испред радњи је висила сва роба (без власника) и чинила један отворен тржни центар.

У време када су сви путеви водили у Трст, терзије и сарачи су уступили место шверцерима – пионирима новог живота и моралног поретка. Радњице обучене у хиљаде фармерица, шарених блузица, каубојских шпиц чизама, са и без мамуза. Мала улазна врата си могао погодити само уз помоћ продавца. Он је са помоћником убацивао женска дупенцета у тесни „Леви Штраус“ (можда су због тога дођоши ову улицу називали „тесна“). Од културно-историјских знамења у њој се налазила зграда водовода и канализације, једно време и седиште матичне службе. Ту су се одржавала веома романтична венчања, често прекидана – Извини, да ти питам. Де могу да нађем овај ђовек, шта ми се запушио септићка јама?!

По завршетку, младенцима би честитао директор, са жељом да им живот тече као бистра планинска река и да много не кењају у њу.

Улица се завршава џамијом Ружицом (некадашњом црквом) око чијег ограђеног дворишта су распротрли своју најтинајт-хенд робу моји некадашњи пријатељи из Гаравог сокака. Ђевдет је био син, једне од трију жена, принца махале. Факултет је завршио у породичној трговачкој академији и згртао је паре ловцима на јефтино. Њима смо припремали свакојака изненађења. Када би неки загрејани купац обукао стари капут, који није смео да се тресе јер би се распао, покушавали смо да му га скинемо јер је исувише нов. Купац би га стиснуо као добитни лоз, бацио паре и побегао низ улицу.

Асортиман је био пребогат: искривљене добро угланцане ципеле, покварени будилници, кавези са папагајима и канаринцима. Народ вири и разгледа. После дужег разгледања, једна баба виче:

- Мајку вам циганску, офарбали сте канаринце.
- Госпођа, видиш овај бељи?
- Видим.
- За њега су нестале бојице!

Продаја одраслих пилића ишла је ван сваког очекивања. Купци су тражили искључиво кокошке, због мушког проблема с ношењем јаја. После нашег

стручног разгледања тек стасале кресте и заклињања у мајку, купцима смо испоручивали и по десетак комада. Замислите какав петловски хор их је чекао.

Наше пословне успехе смо прослављали у кафанама, које су попут караула делиле град од Циганске махале. Од главне улице, блатњави друм (само кад пада киша) се пео ка брду. На својим реверима носио је ниске земљане кућице ограђене прућем, са отворима уместо прозора. Понегде су преживале ислужене коњске раге. У самом центру махале се налазила најјача кућа од ћерпича. Са гаравог зида гледао је доброухрањени црномањаст човек од једно стотридесет кила. Лежао је на шареним јастуцима, пушећи на чибуку. У рукама је вртео ћилибарску бројаницу. „Хасан, мој бабо. Кад напије, три марице су мораљи да дођу“ – хвалио се Ђевдо. Мене, свог шегрта, ортака и пријатеља, радо је показивао. Комшије су долазиле да ме виде, кућа би се напунила за десетак минута. Стигао би и хармоникаш, кога би упозорили да ми не узима паре. Уз врцкање и подврискивање играчица, које су рукама разгртале мрежу од мува, чекала се зора. Славио је Бајрам, а за Ђурђевдан клао овцу; љубио се три пута у образ. У граду ми није прилазио, да не кажу како се дружим са Циганима. Говорио је шиптарски и српски, али не и цигански. У широким пространствима планински ветар је однео њихов језик, гране су потргале заставу са точком, а људи им искомадали срце. Оно што су сачувала деца малог бога су снови. Једино су они сјали изнад неосветљених чатрња, на крају града. Ко не зна да сања, осуђен је на вечни мрак.

Сребрном месечевом стазом плови ноћ. Обилази своју уснулу децу, милујући их по коси. Заборавила је све данашње безобразлуке и пакости, и унапред им опростила за оно што ће урадити сутра.

Хвосно

Између обронака Проклетија и Белог Дрима простирало се Хвосно, средњевековна област у Старој Србији. Из сеоских насеља развио се извештан број малих тргова за задовољење локалних потреба, један од њих звао се Пећ. Назив Пек или Печ, дали су му стари Словени, а касније и млади Словенци. Од поделе Римског царства 395. године подручје је наизменично под контролом Византије, Бугарског и Самуиловог царства. Од 1180. године, када је тако поткачио Ромеје да се нису зауставили до Цариграда, Стефан Немања је ову област припојио осталим српским земљама. По добијању аутокефалности 1219. године и успостављања Српске архиепископијеса седиштем у Жичи, Свети Сава је годину дана касније основао Хвостанску епископију.

У селу Мала Студеница, североисточно од Пећи у Подгору, остали су велики темељи некадашње епископске столице Студенице Хвостанске. После једног шопинга краља Милутина, у последњој деценији 13. века, Татари и Кумани су осветнички разорили Жичу. Архиепископија се преселила у већ изграђену цркву Светих Апостола, коју је у Ждрелу подигао други српски архиепископ Арсеније I, око 1250. године.

Каснији архиепископи Никодим и Данило зидају нове цркве у комплексу званом Пећка патријаршија. Ово сте сигурно учили, само да вас подсетим.

Потом нам долази „болесник са Босфора“ на дужи опоравак, који ће трајати до почетка 20. века, тачније до 1912. године. За собом је оставио кости праведника, спаљене цркве, убијене душе, мржњу, пакост и завист, потомке црне косе, грбавих носева, кривих ногу од дугог јахања, дугачки месни брабоњак звани ћевап, босански лонац, туфахије и кадаиф.

Село је остало са српским живљем, да нахрани поприлично нараслу градску популацију. Баш као и данас. У градове је довео свој народ и потурчене Србе и Арнауте. Настанио их је поред православних Срба који су се до тада бавили трговином – све до Дубровника, и старим занатима. Потурице су носиле нова муслиманска имена и стара српска презимена. Већина њих се сећала свеца заштитника и задњег православног претка који се одрекао вере – неки зарад главе и братства, а други ради славе и богатства. Љутили су се на рођаке који их и даље својатају.

Град се делио на два дела: чаршија – центар занатства, трговине, „културе и просвете“ и верских објеката; махале – стамбени квартави смештени око чаршије. И један и други део носе печат оријенталног „урбанизма и архитектуре“. У чаршији су смештени монументални сакрални и други јавни објекти: џамије – многе су подигнуте на темељима некадашњих цркава, у чијим двориштима су поред надгробних плоча увек гореле воштане свеће; текије, ханови (каравансараји), безистани, хамами, мектеби (основне) и медресе (средње школе), сахат-куле и низови дрвених дућана

са ћепенцима иза којих је настајала примењена уметност: на металу, камену, дрвету, штуку и текстилу. Махале су чинили приземни кућерци опкољени редовима тараба; тек једна-две куће са доксом – ко ће да се пење, летњом кужином и дрвеним чучавцем одакле се орило: стави руке под колено, а у небо упри очи да ти говно боље скочи! Одводна цев је вирила право у Бистрицу, ретко на камену калдрму која је почивала средином улице. Махале су имале врло одређена имена: Протина, Букуреш, Гологуз махала...

До ослобођења, ношња Срба је била савремена, дакле турска. Жене у црвеним папучама са савијеним врхом, шалваре са пречагама у облику изатканих квадрата, шарени појаси, бела кошуља широких рукава са чипканим крајевима, минимални јелек. Око врата редови дуката, на глави марама која више личи на траку, чији крај пада на десно раме. Невесте су носиле „потурак“ или настрешницу над челом, која се гради од плетеница и тканине, а преко ње се стављају марама и украси. Мушкарци с фесом, белом фустанелом, позамашним дугометражним појасом где су се трпале паре, кесе са дуваном, кресива и чибуци; сетра (сако) пребачена преко леђа. Широке наборане чакшире спуштале су се до земље, прекривајући наглавак и добар део ципела. Оне су их водиле тесним сокацима (сокак тесан, а ја момак бесан) кроз верски одвојене квартове.

Један мали део градског становништва чинила је заједница Арнаута – католика, стационираних око своје цркве са звоником који је доминирао изнад околних кућа. Биле су то претежно златарске породице које су држале радње у сваком већем месту. Много касније су стигли чак од Умага, Порторожа и Дубровника.

Породично смо одлазили на прославе Божића у кућу Ноца Домника, чудећи се што нико не дува у свећице. Титове пионире, мог брата и мене, гледала је са зида жена благог лица са дететом у наручју. Имали су жути круг око главе и нису личили на укућане. Одмах до њих, крст са респећем. Нигде слике из НОБ-а.

Неких стотинак метара од цркве изграђен је Дом часних сестара, од којег је нашу кућу делио само зид. У предвечерњим сатима чуо се звук оргуља и уједначени хор. Док је моја баба Вида предавала Богу своју напаћену душу, као молитва и опрост, кроз прозор се чуло „Ave Marija“.

Већином Словенке, обављале су божју и здравствену службу, као лекарке и милосрдне сестре у болницама. Заразно одељење, издвојено од града једним сеновитом шумарком, било је Голгота на којој су видели Исусове и људске ране. Љубазне и тихе, прозбориле би тек коју исквареним српском језиком. С великим белим „шеширима“, попут лабуда, личиле су на птице из далеких крајева.

Станиште им је негде у Италији, у Риму. Тамо је 1878. године створен „иредентистички покрет“ за уједињење свих крајева у којима се говори

италијански, а потом 1939. за враћање Арнаута својим хришћанским коренима. Шта је на крају испало, сетите се осамдесетих. Докторка Прапротник је почетком најновијег рата отишла у удаљену албанску мисију.

У глави ми још одзвања звоно са њихове цркве које подсећа да је дванаест сати, и ред је да се устане.

Звона наших цркава су чекала стотинама година да би громогласно огласила ослобођење. Заветна мисао српског народа о ослобађању Косова и Метохије, које су крварили пет векова под турском влашћу, остварила се. Слободaaaaaaaaa!!! Дочекана је кроз отворене порте Патријаршије и Дечана одакле се зачуло најлепше и најгласније пјеније у славу Бога и српског рода. Фреске наших светих отаца заувек су балсамоване пољупцима и сузама најбољих синова многострадалног народа. Косовски божури нису више тако крвави, Видовдан исцртава мандорлу над светом земљом, Милош и Лазар причешћују јунаке. Између тих бесмртника који су осетили божју руку на себи, био је и мој ђед Васо, капетан краљевске војске. У току другог рата ослободиоци ће добити друга имена: колаборационисти, квислинзи, народни непријатељи...

Арнаути на челу са Исом Бољетинцем и Бајрам Цуријем нису могли да одбране своје господаре. Вође су јуначки побегле у Малесију, а стотине везаних башибозука спровела је кроз град победничка Црногорска војска. Када су предали оружје и дали **бесу** нико их није дирао. Крваво су се одужили српским војницима, за време Првог светског рата, на путу кроз Албанију. Болесне војнике, који су остали у пећкој болници, Аустроугари су једва спасли од арнаутске хистерије.

Аграрном реформом краља Александра 1919. године, у Метохију су доведене црногорске породице ратника ослободилаца, интернираца, беземљаша. Плодна метохијска равница из чијих њедара се убирају две жетве, море зелених ливада, драге и љубазне комшије које бацају цвеће у част добродошлице... Ништа од тога.

Километри густе шуме и неприступачне мочваре. Није то био Амазон са својом прашумом и алигаторима, али ипак једна доста пристојна насеобина жаба и комараца из које је допирала мала-арија. У шумама, на срећу, није било партизана, већ по који вук или лисица. Медведи су се одселили због монотоног ноћног живота.

Да би поболи колчеве на својим имањима, колонисти су морали крчити шуме и исушавати мочваре. Свако оборено стабло отварало је небо изнад њихових глава, а сунце обасјавало почетак новог живота. После дугих година мукотрпног рада (ово нису лењи Црногорци из вицева), златила су се поља жита, а на ливадама пасла индиферентна стада говеда.

У тој „тамници народа“, како су је комунисти звали, отворен је рудник Трепча, постављена железничка пруга Пећ-Приштина, уз помоћ белогардејских инжењера изграђен је и много помињани пут Пећ-Чакор-

Мурино, постављени су системи за наводњавање, отворене банке и поште...

Краљ ујединитељ је два-три пута посетио Метохију и крстио многу српску децу. Није им долазио на славе, али се неколико пећких породица могло похвалити кумством са Карађорђевићима. То им није доносило место командира жандармерије или протопсалта у црквеном хору.

Између два рата су се исцртале контуре града. Подизане су фабрике у којима су потлачени радници за једну дневницу могли купити: чокањ ракије, кило јагњећег печења, хлеб-од две киле, бокал вина и кутију цигара. Зими су добијали кола дрва довезана на кућну адресу. Божић-бата је облачио децу од капе до чарапе.

Ниске учерице у центру града заменила су висока и лепа здања, паркови и поплочане улице. Метихија је отворила прозор ка Европи. Протерала је устајали мемљиви ваздух векова испуњен досадним и бескорисним животом лојемобраслих ага и бегова, који оде с једним дугим уздахом – јаххх, јаххх!

Влада је добре ђаке слала на студије у Беч и Пешту. Они нешто слабији су доколицу прекраћивали револуционарним књигама о новом светском поретку који ће донети правду, једнакост и вечну хармонију. Комунисти су били спас за све „угњетене“ народе од великосрпске хегемоније! Највише за Арнауте, са њиховим програмом националног уједињења још од тридесетих година. На Петој земаљској (како није на небеској) конференцији КПЈ, одржаној од 19. до 23. октобра 1940. године, донете су следеће одлуке: „Решење националног покрета може се постићи формирањем слободне републике Косово, путем револуционарног обарања велико србско-фашистичког и империјалистичког режима“. Ово је био матурски рад српских комуниста. Понављали су из свих осталих предмета – историје, биологије, части и родољубља. Угризли су сису која их је дојила, проклели мајчино млеко. У замену су добили браћу по Комитерни, а за кућу Москву – некадашњи центар православља, а потоњи трон бркатог Мефиста.

Витомирица се налази на улазу у Пећ из правца Митровице, насељена колонистима из свих крајева мале, ал` поштене Црне Горе. На конкурс за нај-ком. село добила је име „Мала Москва“. Која срећа!

По завршетку Првог светског рата дошли су са бројном фамилијом на тешким волујским колима преко Чакора. Натоварили су нешто трања и трофејног наоружања, гусле, икону свеца, замршене обрве испод изношених капа са четири слова С, дуге бркове чији су подигнути врхови викали – нећу жено! Неукаљан образ, чисту душу и весели дух који их је бранио од суше, зиме, немаштине и неправде.

Из Пј(љ)ешиваца под Острогом стигла је и моја баба по мајци. То је мало племе – за пола Европе, у коме се родио смех. Његова деца су сијала по кршевитим забитима као кокарда на црногорској капи. Смех и деца су се

окупили у Витомирици уз чкиљаву петролејку за зимских прела, у току моба, чак и на сахранама времешних сељана. Деца су се рађала са осмехом уместо плача – не циничним и поквареним, већ шеретски лековитим. Мало се припитомио – постао је равничарски мек и мање гласан. Покушавам да га на овим странама призовем у помоћ.

Прати ме низ врбаке, док ме ујак вози у плеханој корпи причвршћеној за металну шипку бицикла. Најпре пролазимо хладом дрвећа, које склопа руке као у молитви, а онда на друм изнад кога се огледа изгланцано јулско небо. Кваримо га прашином коју подиже точак. Облаци су отишли у госте преко Чакора, само лептири прскају густа житна поља. Зрикавци певају своју партитуру. Соло деоница припада домаћину који хрче на њебету испред куће. Летња јара својом топлом, знојавом руком грли село. Стижемо до ниске кућице, одмах поред главног пута. У једну, од две собе, улази се директно са кућног прага. Лево од врата смедеревац, на коме се кувала вареника, кртола и смочао качамак. Из рерне су излазили велики округли хлебови с безброј крајки, укисељено млеко и печено месо. У кући се увек добро јело.

Када је на школској приредби учитељ подигао моју мајку на клупу, да рецитује, добро се зајапурио – За тебе, Драгице, као да није било окупације!?

Бочни прозор је гледао на чардак с кукурузом и шталу. Испод прозора (са унутрашње стране) широки федерни кревет и креденац, у коме се шепури будилник с металним шеширом у облику печурке. На средини собе масивни сто, бокал покривен везеном шустиклом.

Мања соба је спаваћа – две дрвене лађе са уштирканим једрима носе те у најлепше снове; ту је и шифоњер. На зидовима, сем петролејке и огледалцета, није било богзна каквих украса. Родну кућу моје мајке красили су ујак Радосав, баба Веруша и прабаба Марта, маћеха мога ђеда Војина, жандарма кога је матица капитулације заувек однела са кућног прага. Деца су жељно чекала да стаза, која са главног пута доводи зване и незване госте, једног дана доведе и њиховог оца.

Баба није имала кад да тугује и замишљено чека мужа поред прозора. Требало је прехранити породицу. Слика из породичног албума говори више од речи: жена у црнини, с марамом везаном на потиљак, чврсто држи ручке плуга. Коња води комшија а за њима, с рукама на леђима, погурено иде прабаба Марта. Своју снаху и дружбеницу не оставља ни на њиви. Иза њихових леђа извирује сунце и милује узоране бразде. Зора.

Људи су се дружили и кумили, што је правило потешкоће будућим младожењама – Ђе нађе, магарче, братаници кума Вукоте да се удвараш! Ко да нема ђевојака... Неки су морали по младу и преко брда. Узимале су се ђевојке само из познатих кућа. Просци су једино чули да млада има лијепу косу и да „за њу сви зборе једну ријеч“. Неке свадбе су ушле и у песму:

Тамо доље код Ристовог `ана,
где жени Драгић свога сина,
Никола аивана.
Вукосава у брабоњке гата,
колико ће покупити свата?
Драгић мисли да је бијела вила,
а она је печена и крива.

Људи су имали пристојно и достојанствено држање. У посету се ишло у новој роби и обавезном капом на глави; она се скидала испред улаза. Уместо куцања – довикивање, да виде има ли кога. То је обилато користио мајчин брат од тетке. Свакога дана би се подбочио пред кућом и гласом из бурета дозивао :

– Ооо, Љубице Радованова (муж), има ли ве ђе!?

– Има, има, ајте добри љуђи – довикивала је ужурбана домаћица отварајући врата, кроз која би славодобитнички прошао њен бескрупулозни син Илија.

– Срам те било, живино безобразна.

Једнога дана се у посету тетка Љубици спремио пензионисани краљевски официр Петар Б....ић. Дошао је пред кућу и позвао:

– Ооо, Љубице Радованова, јесте ли дома!?

– Јесмо, јесмо, дођи да ме пољубиш у пркно!

Како се на вратима нико није појавио, одшкринула их је и запањила се. Човек је укочено стајао с капом у руци, као реч белог лица.

– Леле мене Петре за довијек, ја сам мислила да је мој Илија!

Потрча и ухвати га под руку, да не падне.

– Што ти би, јадна не била – тетурајући се уђе у кућу Петар.

Село је између два рата изградило цркву у којој је служио прота Томо Кнежевић, добри и образовани човек. Прекоревач је мештане за лоша дела и упућивао на хришћански, бесмртни живот. Био је њихов парох, пријатељ и заштитник. Крстио је многу децу којима се, изгледа, није примило, па су се окренули једном другом богу.

Њихови апостоли су га назвали Комунизам. Проповедали су о земљи у којој нико неће имати ништа, тј. све ће бити заједничко. Плански ће се производити, уз скраћено радно време, и служиће ће сопственим разноврсним потребама. Човек од сто килограма узимаће хране за своју килажу, мршавко од педесет за своју. Онај ко рмба цео дан, поделиће зараду са оним који је због нечега спречен. Муж и жена ће и даље на примитиван начин правити децу али ће до краја живота остати другови. Функционери ће бити другови из неке друге позе.

Главе, наивне и усељиве, настанили су октобарски снови о рушењу краљевине, револуцији која ће непрестано тећи (а ми ћемо платити големи рачун за воду), братству и убиству. Крајем тридесетих и почетком четрдесетих, четири јакхача апокалипсе, са Немцима и Италијанима као

штитоношама, галопирали су Европом. Глад, Куга, Рат и Смрт косили су људе као класје. Човечанство је било разапето на кукастом крсту. За крај су оставили оне на крају (света) – ушли су од Митровице дочекани Арнаутима који су им под копита бацали цвеће и поздрављали их са укусо пруженом руком „Хајл Хитлер“.

Нису сви Турци помрли, има ко да их замени, ишала; да побије све Србе а нама остави Метохију. Пећ и Витомирицу су окупирали јуначни Италијани. „Нема тога ђетета које није избило макар једног италијанског војника“ – говорили су будући носиоци споменица уз два сведока, који су имали пет-шест година када је рат почео.

Талијани су најчешће јели јаја купљена од домаћица, а све од реда су их звали Марија. Осим јаја највише су страдали коњи, мачке и понека корњача, која је пре двеста година кренула из Ђураковца у посету рођацима у Пећи. Смејали су се непрекидно, уз свирку, пиће и прдеж.

За Бадње вече 42. Арнаути су запалили српску Витомирицу. Док је село горело, грејући јасла Сина Божијег, папини суграђани су га тобож бранили, пуцајући изнад глава белокапаца који су узвикивали – *Roft Tallijano!*

Нису правили разлику, запалили су и партизанске и четничке куће. Остале су читаве само црква и куће поред пута. Мухађери (дошљаци који су заузели српска имања за време Турака) из Србице, Барана, Пашиног села, Радавца, комотно су после рата могли да добију назив „село-херој“ – били су све време на линији Партије. Најпре су фашистима упрли прстом кога ће да интернирају: четрдесет једног официра и подофицира из Пећи и околине, а потом су седамдесет двоје девојака и младића послали за Беч, али не на конзерваторијум.

Добар део који се није одметнуо у партизане и четнике, одведен је у Албанију – Тирана, Каваја, Фљори; у Италију – на острво Понса, код Напуља. Било је епских подвига појединаца, из народа у чијим плућима је одувек дисала слобода. Томо Жарић се с пушкомитраљезом борио сам у Добруши, а потом побегао у партизане. Добио је високи чин и после рата је, као и већина српских официра, одликован Орденом голог отока. Преостали мушкарци су веровали у људску доброту и кумство са Арнаутима, којима су шишали децу. Стављали су им у руке свој живот, породицу и иметак. Њихова „беса“ је ко празна ћ(к)еса – убијали су их једног по једног. У том јединственом лову учествовао је цео „угњетени и обесправљени народ, без идентитета у старој Југославији“.

Неком Шарановићу су на главу ставили кече док је прашио, а онда пуцали у мету док га нису убили. Томаша Николића је с леђа убио комшија Јахо, док се сагао да му дохвати хлеб из пећнице.

На крововима кућа чучао је страх. Донели су га ветрови немоћи и немаштине. Пратио је младе удовице и оне које ће убрзо то постати – на њиву, у виноград, у воћњак. Држао их леденом руком док су прале веш у

потоку, дувао им за врат у току молитве. За предугих вечерњих сати обесно би лупао на врата и прозоре.

Оне су биле ћерке неустрашивог народа који не умире сваког секунда. Велико бремене су носиле усправно. Окамењена суза у оку, у грудима бије неуморно срце, руке претворене у церову кору, глава покривена тугом и црном марамом. Суштина живота је у борби, а не у победи. Тек кад престанемо да се боримо, побеђени смо. Бориле су се оним што су имале – надом и смехом. Увече, до полицијског часа, „коза“ је омиљена игра: испод двадесет преклопљених вунених чарапа крио се прстен. Поражену су каретисани – мазани гаром и тако послати кући. Огледало моје бабе није преживело један блиски сусрет после прела.

Деца су имала друге игре – достављала су партизанима податке о кретању фашиста, носили пошту; имали су пионирску и скојевску организацију. Мајчина школска другарица је била доброобавештена пионирка. Строго поверљиво јој је саопштила ко ће их ослободити.

– Тито.

– Ко је то?

– То ти је: Тајна интернационална титова организација.

Када је причала по селу да је неки Панто појео косијер, казнили су је последњом опоменом пред искључење. После рата се удала за Немца.

Партизани овог села ратовали су по Босни и Србији. Као у античким трагедијама гинуле су читаве породице: народни херој Мићо Гилић са своја три брата, синови Велише Марковића – њих четворица и снаја, народни херој Станко Бурић. Задњи су погинули у Челопеку 1948. године, чистећи терен од балистичких банди. Најбољи метохијски синови оставили су кости бранећи своју земљу и народ од окупатора и озглашене арнаутске СС дивизије „Скендербег“. Њу су чинили балисти, негдашње комите и качаци, разочарани „комунисти“, неуморни градитељи Велике Албаније.

Делови неких пролетерских бригада и дугоочекивани Руси ослободили су Метохију. У Витомирици су привели везане четнике у школско двориште где је одржан јавни час из пљувања, шамарања и понижавања. Жене које су им слале храну и преобуку ставили су у исту врсту. Све заједно су их одвели на гробље и стрељали у част победе и ослобођења. Читав свет је славио победу, сем Метохије.

У Дреници се пуцало не у ваздух, већ у партизанске јединице; задња група балиста ликвидирана је тек 1952. године!! Они који су се покајали на поклон су добили куће и имања 15.770 српских породица, којима је Одлуком 153 марта 1945, забрањено да се врате на своја огњишта. Тиме је испуњен први задатак петогодишњег плана.

Селјачке радне задруге, усвојене ћерке колхоза и совхоза, замениле су некадашње породичне задруге. Велика пољопривредна добра ничу на најбољим српским имањима, офанзива на српско село је у току.

Узоране су ледине, брда и долине; на стотинама хектара земљорадничке земље морало је, по одлуци Партије, да никне све – од јабука и крушака „мичуринки“, до банана и кафе. Клима и географски услови нису смели бити изговор. Гладна бирократска уста зевала су из свог гнезда.

Неуком, заосталом сељаку су из руку отели земљу. Остао му је само срп, да пресече вене или да се слика, са све чекићем. Узели су га за руку и сместили у исцелитељску задругу. Прописано му је често бављење на ваздуху и исцрпљујући рад који ослобађа; три пута по пет-шест ракија на дан и што мање секирације. Не мора да брине о семену, ђубриву, сетви и жетви; поплаве, град и сушу су отклонили надлежни органи. Његово је само да преда убрано и помужено, а они ће му дати колико треба. Поштено. Задруге су постале централно место око кога се вртео сеоски трг. Омиљена састајалишта била су благајне задруга. Иза шалтера је седела жена ганутог лица, задужена за изјаве саучешћа мештанима, за њихов прерани губитак пшенице, кукуруза, шљива... „Немамо тренутно, дођи за неки дан.“ То јест, не липши магарче до зелене траве.

Уместо кмета, село је добило директора задруге. Некада мршава служинчад, одрасла у уцерицама сиромашних најамничких породица, постала су задригле спахије. У својим кабинетима примали су поклоне трговаца на велико и малих предузетника. Од њих су, на богатим гозбама у локалној крчми, куповали робу која ће красити магацине у деценијама које долазе. У почетку су то били осмолеткаши, са завршеним курсом за директоре и положеном марксистичком школом у Кумровцу. Касније, свршени ђаци (било које) средње школе, које је оставила девојка из града. Њихов радни дан је, попут народних трибуна, трајао двадесет пет сати. Дугачки извештаји комитету: ко је Ђуру украо шпорет, како је Милисав сломио ногу скидајући се са Босе, са ким прота игра шах. Задружни састанци са бордом шефова за откуп, пласман, кадровска и безбедоносна питања. Држање ватрених говора на сеоским социјалистичким славама. Опроштаји од драгих другова, с кратким освртом на досељавање Словена на Балканско полуострво. Нарочито су водили рачуна да линија Партије увек буде бела и свеже офарбана; да видно раздвоји победнике и поражене. Првима да буде славолук, а другима као путоказ за вечност. Тим путем су заједно пошли у три лепе...

За четничке породице рат није престао – бојкот, губитак имања и права гласа, каштиговање – део су богатог репертоара најправеднијег друштва. Другарица УДБА је спроводила одлуку Централног комитета (комита-одметник, бандит) да отвори границу за 300.000 „дисидената“ из Албаније и насели их на национализована српска имања.

Да не испадне тенденциозна, спровела је акцију скупљања оружја од Арнаута. Како се добровољно нико није јавио, силом га је одузимала по селима. Довољан разлог, неупућеној светини, да Леку стави у легенду.

После халабуке коју је донела револуција наступио је вишедеценијски мир. Преживела села, од балиста и комуниста, остала су да висе негде на рубу света. Чврсто су се држала за оно мало земље да не падну у амбис. Руку им је пружила једино црква. Иако ју је Партија ставила на стуб срама, са таблом око врата – „опијум за народ“, и поред парола попови -лопови, материјалних доказа да смо сви постали од комуниста, сеоски народ није хтео да се одрекне заштитнице и учитељице, мајке Цркве. Скривао се под њеним црним, топлим и заштитничким плаштом, од људског зла, беде и пакости. Примала је свој мученички народ и пружала му задњу корицу хлеба, откинуту од небеса. Читала им је житије Метохије: Сваки камен на овој светој земљи је олтар, сагните се и пољубите га. Загрлите земљу своју и натопите је покајничким сузама, и из ње ће нићи цвеће истине и правде. Умијте се у манастирском потоку и бићете крштени. Нека се у небеско коло вере, поноса и љубави ухвате сва наша браћа и сестре. Нераскидива слога нека траје вечно међу нама!

Танцовало се на црквеним саборима, идеалним местима за виђење и погађање – не резултата, већ бракова. Да се проветри ношња, устајала по ковчезима или баунима. Да очи усликају неко лепо лице, које ће им миловати трепавице пред спавање. На селу већина није радила у дане обележене црвеним словом у календару, и за понеког „тешког“ свеца подебљаног црном линијом. Постило се целе године, па и дуже.

У страху се причало о свевидећем оку Господа нашег. Дреничани су у Другом рату запалили манастир Девич. После тога су им се рађала кљакава и суманута деца, а много их је и умрло. У страху од Бога обновили су манастир... Пред Арап-пашом и Татар-каном сукнуо је пламен из гроба светог краља Стефана Дечанског у часу када су хтели да разоре његову задужбину; у седамнаестом веку, узгред буди речено.

Свака богомоља, па и она којој је небо било купола а дрвеће иконостас, имала је своју легенду. Векови су на свом дугом путу застали у овим питорескним крајевима. Засели су на камен и дубоко удахнули мирис прошлости и небеских кандила.

Пусто турско се овде још башкари на меким душецима. Хлади га великом лепезом жена без имена, гласа и лица – она је nuse, и ништа више. Рођена с погледом закуцаним у земљу, чека ђувегију који ће је с кесом дуката учинити женом. Одлази из свог дома без сватова, звука мандолина, венчанице. Грли мајку у чијем тужном оку види свој будући живот. Отац је запослен бројањем пара. Сагиње се да пољуби кућни праг, а онда пролази кроз своју капију. Задњи пут. У новом дому је дочекују колегинице – њих неколико се кувало у промискуитетном лонцу. Ако би пре њене смрти „извадили“ неколико деце, нико јој није замерао за храну коју је појела. Свака је мајци Албанији морала дати бар три-четири војника. Биволице су умирале, а nuse су црквале.

По мужевљевој смрти припадала је његовом брату, као чибук или табакера. Када јој ноге нису биле у ваздуху, радила је на њиви и око стоке. Једино је са марвом имала заједнички језик. Са мушкарцима у кући није смела да прича, нити да једе. У заједничкој шетњи мужа прати, десетак корака позади. На саучешћима седи у другој соби са женама; на сахране иду само мушкарци.

Ипак, дочекала својих пет минута – у демонстрацијама. Први пут су јој скинули мараму и показали лице, ставили је на чело колона као симбол равноправности и еманципације. Она је човек – говори, виче, макар било и гласом мржње. После тога је прошла као јучерашња новина.

И нека српска села су преузела бигамију – а ко не би?! Стара, уговорена жена правила би друштво новој, узетој из „љубави“.

Женска деца су се одгајала у духу највеће понизности. Негде средином седамдесетих, тетка моје мајке Илинка, довела је братаницу из Будисаваца. Мученица је свима љубила руке па и мени, своје вршњаку.

Наше жене са села носиле су гумене опанке, црне миди (не мини) сукње „на ластику“, црне кошуље и блејзер. На глави обавезујућа марама, погоди-које боје? Шиптарке се нису разликовале гардеробом – дугачки шушкави мантили, за све временске прилике, испод којих се назиру шарене димије. Глава чврсто забрађене белом марамом.

И једне и друге су дошле из гета које се звало метохијско село. Под стакленим звоном изолованости, дремало је у миленијумском сну. Успављивале су га крезубе бабе причајући о вештицама, вилама и вилењацима; о настанку вирова, студенаца и кладенаца; о пећинама и кулама, увек проклете Јерине, допола закопаним бедемима царских градова, чије беле разбацане кости сатиру кише заборавља. Најлепше су причале о црквама – неке тону у земљу, друге излећу из извора, треће лече часним крстом. Свети Сава, Јоаникије Девички и Василије Острошки бране свој народ од аждаја, вукова, суше и града. Једино од празноверја нису могли да нас спасу.

На раскрсници путева, цивилизација се одвезла лимузином на једну страну, а неукост и враџбине су нас магарећом запрегом вратиле у невиђбог. Празноверје је узорало бразду око села, четрдесетодневном брадом жалосног мужика, да заштити од злих сила. Попут кадије, у својим тефтерима свакодневно је исписивала нове законе. У том кодексу части и поштења издваја се предбрачни, брачни, животињски и други циклуси: Снаја не сме лећи, ако не покрије свекрву; Источену воду не враћај у исти суд да се не би вратила у род; Трудна жена не сме стајати на раскрсници; Стоку не број једним прстом већ целом шаком, да не останеш на једно; Пришт се лечи живом ватром; Не дирај у ластина гнезда – да те ласте не прокуну, њихова је тешка клетва; Стрелица од грома(?) излази из удареног дрвета после девет година, личи на стакло дугиних боја и чува од сваког зла.

Празна вера је штитила од урока и злих очију, хранила се незнањем и страхом од непознатог. На свадбама, славама и испраћајима је увек у врху софре. Као какав распусни кабадахија, тера госте да се опијају до бесвести и подврискује: Сецај иљ не, иљ не! Ти сос ту мицку (мала чаша), а ја сос ову купушњачу (велика чаша за воду). Те купушњаче навршене ракијом, морале су да се пију на искап; најмање три. Врло практично, јер после тога ником није до живота а камоли до јела. Преживели су изговарали своје задње жеље – Вољео би кад умрем, па ме туре на сто, да помекнем ови маљи прст, да поплашим цеп, цело село!.. Онај који би дочекао зору на ногама добијао је пешкир као награду. Стављали су муга око врата, уместо венца. Као на хиподрому.

Краљица таме је својом хладном руком, попут таштине душе и свекрвиног погледа, чврсто држала своје поданике. Наредила је да се играју само у свом дворишту – иза суседног брда велики потоп прождире остатак света, ватра из облака пржи врхове планина...

Они храбрији су се отргли и отиснули у неизвесност, чак до Пећи. Најчешће су походили једну жуту зграду „у дуж“, поред станице милиције. Био је то многообожавани храм нашег народа – Општински суд. Богињи Јустицији, званој Јуци, приносили су као жртву лепо натруковане тужбе, а у њене теразије су као у бунар жеља, убацивали по који динар. Она би одмах подигла повез са очију, да запамти ментора и приложника. Када би погледали судске регистре, помислили бисте да је неки пијани писар направио дар-мар. Сви предмети су имали иста презимена: Стојановић против Стојановића, Петровић против Петровића, брат против брата, син против оца. Неопростиве деценијске свађе око сваке травке на ливади, око листа на дрвету. Својим потомцима су у наследство оставили енергију магараца, закрвављене очи и тесну кожу. На вечни пут су кренули без опроста другима и себи, натоварени судским пресудама да их у трајном миру добро проуче.

Хоће ли Месија ударом штапа раздвојити море мржње, сујете и среброљубља... Потомци Саве, Душана и Стефана од шестог века чувају своје бистре потоке и цветне ливаде, без много знања о светском мудровању, награђени од Бога да умру тамо где су и гробови њихових предака. Полуписмени ратари искривљеног акцента остали су чувари јединог блага српског народа. Нису се прикључили армији побегуља и прогнозера: „Косово је пропало“. Нису постали навијачи са пристојне раздаљине и писци громопуцатељних и срцепаратељних књига о родном крају. Нису учесници испразних, академских трибина о културном благу Метохије. Арсеније Чарнојевић је у великој сеоби оставио пар српских породица у Пећи као залог драгом Богу. У задњој сеоби остали су Гораждевчани, Штрпчани, Великохочани, да буду наш сведок и траг у времену.

Камени град одолева пустињској олуји. Крајпуташи држе почасну стражу. Ватра још мало тиња у огњишту. Ако се угаси, остаћемо заробљени у бескрајном мраку анатеме, у ковитлацу времена, без почетка и краја нашег битисања.

Губа те ижјела, Дарвине

Прво беху микроорганизминастали у води.Сами од себе.Неумољивом природном селекцијом, удруженом с фантастичним бројем неизвесних мутација,природа слепо покушавала да еволуира постојеће.Из **хиљаду покушаја** успева један, али њен успех припрема пут за следећу победу. Амплитуда може само да напредује, или да ишчезне; и бесконачна линија почиње тачком. Размножавање се врши спољним спајањем, па раздвајањем сличних ћелија. И данас се рибе слично размножавају, с обзиром да не спавају са својим брачним друговима. Сом, наш далеки рођак, нервозно се праћакао, тако да је испао из реке напоље. Трзајући перајима да се врати у воду, израсле су му ноге!? Како би могао да се почеше по дупету, израсле су му и руке. Шкрге више нису биле у моди па је набацио густе длаке, колекција зима-зима.

Победу природе над Светим писмом крунисао је перфидни створ по имену Мајмун! У беспштедној борби за опстанак користио се силом и притисцима, природним одабиром (сексуалном селекцијом) створио је јаку војску и засео на трон животињског царства.

Најузвишеније биће поваздан је биштало праисторијске вашке и цвокотало зубима. Ситним паметним окицама тражаило је пресветлу будућност. Дозивао је, својим преко-сваке-мере великим устима. Како(м) се није одазивала, чело му је од брига било све веће. Ко зна на шта би личио, да га једног лепог сунчаног дана његова мање длакава половина не одалама мачугом по глави и отера на посао. Вратио се усправан, ћосав и поносан. Постао је Човек. Она није мењала навике – и даље се жалила на живот у заједници, на његову многобројну фамилију, на комшије који једу непечено месо и на бучне диносаурусе. Дошло је крајње време за селидбу и упознавање других бића која ходају усправно.

Некичовеци су били високог раста са уздигнутим теменом лобање,неизраженим обрвним луковима, спуштеног лица и грубе и изражене браде. Други – нижи растом, са широким и високим челом, израженим јагодицама и испупченом брадом. Трећи, с примитивном зубном протезом и просечном запремином лобање од неколико сантиметара кубних.

Заједничка пространства људи почеше делити огромним зидовима. Изградише куле и градове саздане од различитости, самољубља и презира.У славу свог далеког претка. У вечној клацкалицы историје мењао се положај – из дивљих варварских племена настадоше Велики народи, а од сјаја старих култура остадоше да сјаје само златни зуби њихових потомака.

Наша колевка је окачена на Кавказу и одувек су је шибали планински и други ветрови. У њој се без суза родио словенски народ. Плавокоси, плавооки оријаше свету су донели човекољубље, срдачност и гостопримство. Уместо срца, носили су цео земаљски шар.

Свети Дух их фрулом поведе кроз шуме и мочваре до Свете земље.

Препознали су сунцем обасјане питоме долине, благо таласасте брежуљке, хук планинских река. Сав народ клекну, загрли је и целива. Сузом, с румених образа, ставише печат на завет: ОВО ЈЕ НАША ЗЕМЉА!!!

Многи их не узеше за озбиљно. Господари света су се мењали: Грци, Римљани, Турци, Американци. Свако је имао својих пет минута, за карање. За собом су оставили неизбрисиве трагове – споменике „културе“, начин живота и своје природне карактеристике. Чувари глобалног поретка спасавали су остатак света од људске несавршености.

Ми постадосмо црномањасте народ нашег турског очуха... Као у растуруним породицама, очух нас није волео а ни ми њега. Мржњу смо неговали као најлепши изданак. У балканској башти је било и другог разнобојног цвећа: завист, пакост, љубомора. Заливали смо их сузама ропства и несреће. Дуууго, дуууго смо уживали у њиховим миомирисима, а онда се Порта као осека повукла. Нашли смо се у безизлазној ситуацији. Кога сада мрзети? Окренули смо се око себе – свуда су нас окруживали наши. Шта да се ради, дај шта даш !

Метохију су до ослобођења већином насељавали Срби староседеоци, преостали од многобројних сеоба и погрома. Преживели су захваљујући мимикрији с муслиманским становништвом. Остали су чувари традиције и времена које им је урезано као бора на челу. Навике и обичаји се не могу пресвући преко ноћи.

Ношња и говор изаткани од страха. Замотан у папир турцизма, чували су свој окрњени језик. Фонетска мућкалица слова Ч и Ћ, Ђ и Џ, та лингвистичка скаламерија и граматички сурогат издржао је стегу векова и преживео. Не без губитака. Помало храмајући и ослањајући се на понеку шиптарску реч, кривећи усну на десну страну, фрљајући речи, као чашу у зид. Да би новопечени љубитељи Метохије упознали наш град, најпре морају да науче језик. Ево неколико прича из књиге Пећки у сто лекција (која ће изаћи после ове књиге – плаћени оглас). Шездесетих година отишао један Пећанац код брата у Београд. Дошао да види како се живи и да пронађе неку кућу за куповину. После неколико дана написао је жени писмо:

– Требо, шитоши кућарник, твој ти љебарник. Догуруј овамо, овамо је жилавина апсика. Мркима не таскај. Лајаћи су слагли главу, један ми јутрос рече – добро јутро, а не тунгатјета.

У преводу: Жено, продај кућу, твоју ти пећницу. Долази овамо, овамо је живот одличан. Црногорцима не причај. Шиптари су сагли главу, један ми јутрос рече – добро јутро, а не довиђења.

Када је у Пећ дошао Тито, у прву од три своје посете, дочекао га је дугогодишњи преседник општине – потомак једне од најстаријих пећких породица. Показао му је лепоте града – Друже Тито, цкивај ово. Друже Тито, цкивај оно.

– Другови и другарице! Импресиониран сам доћеком, који сте приредили мени и мојој супрузи Јованки, аљи ја стварно не знам шта знаћи – цкивај?!

Поменути градоначелник је своју мајку пратио на железничку станицу и сео је у воз за Београд. Дао јој је карту у руке и рекао да ће је њен други син чекати на станици. Када је воз увелико одмакао, наишао је кондуктер и затражио карте:

– Мајко, твоја карта је за путнички воз, а ово је брзи. Мораш да доплатиш !

– Синко, жими деца ич не трагам. Вози брзо, вози полако, с`л да ме скинеш у Београд!

Гапе, Јефе, Софије су потицале из старих градских, већином занатских породица. Лимари, шустери, колари, шнајдери удавали су ћерке у свом цеху. Најсрећније би се удале за неког фићфирића са завршеном великом чколом. У мираз су доносиле поштено име, мајчине дукате и очев благослов. Ковчег са спремом и домаћу радиност за нову кућу – вез, хеклање, шуруп од ружа, ајвар, пинђур и јуфке. Кад је студа, је`те ли јуфке? Учене од рођења да буду жене и домаћице, мужевљев пратилац, помагач и додавач; неми сведок мушких разговора. Еееех, добра стара времена.

Госпођица дугачког имена, Еманципација, дошла је да грађанима старе Србије честита слободу и са њихових жена скине ланце понизности и незнања. Натукла им је шешире, који као шишке падају на очи, увукла их у тесне костиме и ципеле на штиклу. Прекинула им плетенице и размрсила пунђе, скратила им косу и продужила језик. Одвела их за руку у гимназију и на факултет. Једном речју, заувек упропастила... Станите феминисткиње, шалио сам се. Нажалост, већи део њих је морао да сачека још један светски рат да би се растосиљао турске прћије. И тада не све. Многе су дочекале светог Петра Ослободиоца у димијама. Сећајући се неких од њих, чини ми се да сам много стар када памтим и турско време. Или је наша слобода тако кратког века? Јевреја се не сећам. Причали су ми, да су Пећ напустили главом без обзира, не осврћући се. Видели су да се у Уској улици јаја продају на кило. Било је и нешто Цинцара, али о њима је толико написано задњих година да би само досађивао.

Победу над Османским царством Метохији су донела српска деца преко брда. Одмах иза планине Чакор простирало се историјско- географско подручје у ком се шћућорило мало племе, од једно триста хиљада људи – Васојевићи. Србљаши, граничари и четници, непогрешиво су погађали када треба стати на погрешну страну. После Првог рата, одушевљено су

клицали спајању српског народа у једну државу. У Другом светском рату су били за краља, а у потоње време против Мила. Ђед Никола није опростио поганима, који су подржали сина његове ћерке Зорке – Александра. Стари књаз је мислио да ће надживети Метузалема. Он и Ђекна се још муче на постељи „Књаз Никола на умору благосиља Црну Гору ...“ и „Ђекна није још умрла, а кад ће не знамо“. Успешно је поделио Црногорце на сердаре, војводе, перјанике и барјактаре. Одредио је ко ће бити фукара, а ко човурина. Направио је алиби за све оне који нису дотакли ни пете својих ђедова, да се размећу именима и презименима, да на златним ланцима носе породичне грбове црногорског племства. Наш грб је – две укрштене киле качамака.

Хвала му што је донео голф у Црну Гору. Мали проблем је нераван терен и равнодушност локалног становништва. Е, каква штета! Могли смо се похвалити нашим унуцима из Америке и Аустралије да је њихов аскурђел био победник „Цетиње оупен“ за 1908. годину.

Демократски је протерао све противуречнике и неистомишљенике. Међу њима и моју ујчевину Вучелиће. Са радошћу му поручујем да су добро и здраво – Радосав, Владимир, Војислав, и да нема те пушке која ће убити добар сој.

Онако болесног га вуку по предизборним скуповима црногорских сецесионистичких партија. Посећује и север свога краљевства:

- Које је ово мјесто ?
- Ово је Андријевица .
- Иста је ка` кад сам је ја оставио.
- А које је ово мјесто ?
- Мурино.
- Е богами је грђе но кад сам ја поша`.

Он и комунисти су пружили руку један другима – деле плакете заслужним „радним“ организацијама и појединцима, на прославама ослобођења градова. Заједно с локалном управом славе Титове јуначке офанзиве и Зидани мост на коме је убијено десетине хиљада четничке деце и жена. Прете прстом Голооточанима. Рат још траје, нема опуштања. Тек када се буду ослободили од Србије и издајничког племена Васојевића могу да оду на заслужени одмор, у словеначке хотеле на црногорском приморју. Тамо се одржавају важни симпозијуми: када је ОН почео да пушта зулуфе, а кад да ћера бркове на горе. Бране се докторати на тему удаја његових ћерки. Кад имаш једног краља у историји, мораш да чуваш и негујеш успомену на Његово Височанство. Доста о њему, и превише...

Код мале ограђене црквице у Зорићу спава гробље мојих предака. Дошли су из Лијеве Ријеке, преко Комова и Трешњевика негде средином 18. Века, у Горње Полимље, село Грачаница. Чудан назив!? Изнад села висе Проклетије и гледају на друм куда су пролазили каравани, војске и освајачи. Васојевићи су вазда устајали на оружје кад су то чинила и браћа

преко брда. За време Првог српског устанка један одред Васојевића је дошао до Сјенице и учествовао у биткама против Турака.

Карађорђево војводе Хаџи-Продан Глигоријевић и Анте Богићевић развили су и поделили Карађорђево барјаке широм црногорских Брда. Турски Скадар и Цариград су онемогућавали уједињење старе Црне Горе (чине је четири нахије – Љешанска, Катунска, Црмничка и Ријечка) са осталим Брдима. Градили су утврђења, премештали народ с једног на други крај, палили цркве, потурчавали. Јака племенска организација, чврста љубав према крсту и Мојсије Зечевић, игуман беранског манастира Ђурђеви Ступови, одбранили су их. Не увек:

– Вукота, бил` се потурчио ?

– Никад !

– А из ината ?

– Е, би из ината!

Нису сви потурчени рођаци прелазили на другу страну у борби против својих. Многи од њих су се вратили вери својих ђедова. За комплетну збрку, у главама и уцбеницима, су нека имена тадашњих великих јунака. Очеви муслиманских имена, арнаутска имена и презимена, српска презимена. Каква би се ту телевизијска сапуница изродила. Милутин Грубеља Омеров, Селим Дедовић, Муса Сејдов Ђулафић... Стотинаши (официри): Или Шошка (Шошкић) и Ариф Пуља (Лабан). Арслани и Шабани се вратише својим коренима у другом- трећем пасу.

У предањима, причама и легендама још живе јунаци српске Спарте, браниоци крста и родне груде; чувари границе код Плава и Гусиња одакле су долазиле организоване екскурзије Турака, Муслимана и Арнаута, да пљачкају, пале и убијају. Северноарнаутско племе Клименте зауставише у походу ка долини Лима. Борба за пашњаке и катуне, за сваки камен српске земље. Племенски капетан Вукадин Фемић изгорео је у кући са једанаест рођака, али се није хтео жив предати. Арнаутска лига направи да се Турци копрцају све до Првог балканског рата. Сада неки нови топографи исцртавају карте својих старих жеља. То су прауници некадашњих башибозука, верних чувара отоманске империје. Градитељи Велике Албаније праве кућу у туђем дворишту.

У суседству, одмах преко ограде, простирала се Метохија. Хајдуци су силазили до ње, успут отимајући стоку и препадајући залутале Турке и Арнауते. Чете су водиле децу у Пећку гимназију (коју је основао књаз Никола – на чему му фала). Требало је проћи Ругову и Руговце. Мој прађед Вукајло, звани Зелџо, командир Полимског батаљона, погинуо је 1921. пратећи ђаке у школу. Довео га је мртвог на коњу његов малолетни син Саво, будући професор Београдског универзитета.

Ту не почиње нити се завршава историја крвавих кошуља моје породице: кнеза (него шта) Лаба, Радула, Трифуна, Вукајла, Васа, Александра и Саше, у бојевима на Крушеву, Превији, Сућески, Рудешу, преко битака за

ослобођење Метохије, Мојковачке битке, 13. јула 1941, до задњег сељачког рата у Босни. Смрт се преносила с колена на колено као породична традиција. Отац и син су се у биткама надметали чија је мајка родила већег јунака.

Масноћа у крви, повишен притисак, холестерол, депресија, били су јако занемарени. Смрт им није претила прстом у белоокреченим болницама, нити их је ударала штапом по клецавим ногама. Нису умирали сваког секунда, већ једном. Али не и заувек. Жене и мајке су их пратиле на вечни пут достојанствено забрађене фрцулетом и црном марамама. Свилене, беле, златом извезене кошуље, стрпљиво су чекале у баунима.

Традицију је прекинула моја прабаба Весна, остављајући аманет да се не сахрани у `аљинама за упок: „Како ћу ја у новом и чистом код крвавог мужа и синова“.Брдима су одјекивали лелеци и тужбалице,пели се до неба, молећи Бога да прими и благослови мученике.На сахранама се нису делили бенседини и бромазепани.Није се падало преко ковчега за неком стогодишњом бабом.Последњи испраћај је личио на јунака.Био је усправан,горд и достојанствен...само кад није била крвна освета.

Онда су осветници долазили на гробљеда додају још по коју капљу зла на отворену рану.Смејали се са стране и гуркали,добацивали удовици:Видиш ли Маро,да и Трифун може да умре! Као одговор би уследила заклетва и сахрана је попримила историјски карактер.Све је могло да се заборави и остави за сутра,али крвни заветникако.После капитулације црногорске војске 1916. у интернацију је одведен многи домаћин.Кад се вратио кући, најпре је упознао стасалу ћецу,погледао кућу и марву,а онда узео пушку и отишао да освети неког даљег рођака.Није имао ко ближњи,па су чекали да се он врати.

Освета се протезала као гладне године,остајала у аманет, уместо кућа и имања.Убијало се брзо и лако, пиштољ се вадио чешће од марамице.Судови су радили прековремено и по правди.Када је стриц Лека убио у свађи неког Иса Арнаута,спровели су га у суд на Цетиње:

- Јели, Александре,ти нијеси убио овога Иса?
- Јесам !
- Нијеси,нијеси ?!
- Јесам !
- Изведите га напоље.

У ходнику му „објаснише“ да не губи главуулудо.

- Ти нијеси убиоовога човјека?
- Нијесам !
- Е,добро си учинио.Слободан си.

Убиства су била честа,скоро као и данас.Понеки упућени Арнаутби се из правца Плава, са све породицом и тешом, запутио преко границе. Зауоставили би се на некој ливади, спремни да ту остану. Биле су то свесно жртвоване извиднице. Ко би први од староседелаца устао после

поподневне дремке, пуцао би на главног извиђача. Када би овај пао, стављали су га на кола и враћали се назад.

С.С.дивизија „Скендербег“ се крваво осветила селу Велика, испод Чакора, 28.јула 1944. године. Убили су 380 људи (120. деце) и спалили 300 кућа. Осамнаест девојака су везали у коло, око стогова сена, а онда их живе запалили. Освета се прекидала шишањем деце, илити кумством. Између Срба, а и са Арнаутима. И данас живе нека кумства, и после двеста година, што даје бар неке шансе човечанству.

Горње Полимље или Доњи Васојевићи је атипични црногорски терен. Њиве, ливаде и воћњаци више личе шумадијском пејзажу. Река није брза, планинска, већ више меланхолично-апатична. Није револуционарна и не ваља велике стене и громаде, не хучи и не омета спавање. Мало је вијугава и голицљива, па се рибе окрећу на леђа од смеха. Пут је раван и искићен цвећем. Како су се у оваквој питомини рађали тако озбиљни и груби људи? Породице су бројале и преко десеторо деце. Хвала великом Богу! И наша је била велика, цео један фудбалски тим – једанаесторо! Мушкој деци нису давали име Жељко, од велике жеље за сином (после Другог рата најчешће име), јер је синова било доста, машала. Да буде више пушака а мање ђевојака, ћеркама се често давало име Стана.

Мушки су ишли у школу, а и понека чора. Најпре се учило у манастиру Ђурђеви Ступови код Берана, а онда у приватној школи подигнутој 1857.године у селу Краље. Школа се 1867. сели у село Коњухе и добија назив „Универза“. Године 1863. отвара се прва државна школа у Андријевици, а 1882. у Зорићу, у кући првог племенског капетана Полимља, Ђола Лабана – школа је имала 47 ђака. Ето, откуд толики професори Београдског, Подгоричког и других универзитета, пореклом из Улотине, Веничке, Луга...

Неки од јуноша из познатих и чувених кућа уписаше војне академије Цетиња и Београда. Настави се традиција ратника и ратовања. У причама оседелих старина живе битке и свеци заштитници.

– Када си се родио, подига сам те и окренуо према Сунцу. Тамо је, сине, мајка Русија! Да знаш, од данас за вазда.

Највреднија реликвија црногорске породице је старо чељаде. Као европски краљ: не доноси одлуке, нико га ништа не пита, а има врло важну протоколарну улогу на – свадбама, испраћајима, а нарочито на сахранама; ако је вољан да учествује.

Изговор је нека санџачко-црногорска цицвара. Мајка бије дете:

– Оли, икед ?

– Не, никед !

Један послератни проглас више осликава говор муслиманског живља, али ни од српског није много далеко:

„Мољу се ђаци из Плафа и Гузиња да пазу, да на џаду не излазу, јер хоту камиони да хи прегазу. А поручују љекари из Берана, да нету да долазу“.

Метохијски и београдски ђаци, за летњих ферија, у својим торбама су доносили лепе, беле, испеглане речи. Приче о другим градовима и обичајима. До краја живота ће једном ногом бити у родном крају, другом у далеком граду, а јаја ће им бити у сталном процепу. Црногорски народ се, као пазар из касе, празнио сваких педесетак година. Крајем деветнаестог века трећина народа је отишла за Топлицу, да брани границу са Турском. Многи су се на том путу задржали у Старој Србији. После Првог светског рата населили су Метохију а након `45-е Београд, претежно Дедиње.

Ови задњи нису били Срби из Црне Горе, потомци Стефана Немање, Владике Рада, Светог Петра Цетињског и Василија Острошког. То није био народ који је подигао манастир Морачу, Острог и Савину. Већ бића са планете Ка-пе-јот, из галаксије Коминтерна – црвеног лица и повећег кефала, на чијем се челу жарила петокрака звезда.

Спустили су се на Олимп одакле су посматрали развој оних мајмуна с почетка приче. Нису хтели да ометају природни ток, све док неправда није загосподарила светом. Саставили су књигу „Капитал“ и предали је једном запуштеном брадатом Немцу. Дошло је време да се покажу свету Књига правде и једнакости, библија сиромашних и угњетених. „Устајте ви земаљско робље, дванаест сати је“!

Фашисти и остала гамаднису имали никакве шансе. Када су им се прикључили Шћата, Мирко и Славко, Хитлер је својој Еви задњи пут отпевао „Шалом Ева, шалом сутра“. Рат се завршио како је и почео, изненада.

Бића су позвала своје сународнике да сиђу са планине, у пратњи два сведока. Дочекани су на Дедињу-Цетињу у црним лимузинама, искићени сјајним одличјима. Променили су се – више нису онако црвени и са чела им је нестала петокрака. Своју јадну искрпљену фамилију довели су у куће одузете капиталистима-експлотаторима и узурпаторима.

Престравила их је сличност са народом на земљи по имену Срби. Ови су имали краља, цркву и Бога – све оно против чега су се они борили.

Морали су да изаберу име, јер на земљи много воле да се зову именом. Капејотовци, комунисти, интернационалци, била су само нека од њихових простопроширена имена.

Ту земљу чине горе, реке, језера, планине. По њима су људи прозвани: Шумадијци, Црногорци, Херцеговци, Крајишници.

– Зашто не би узели једно од њих за име нације? Људи су леви, прави и високи. Баш као и ми.

– То нису народи, већ географски појмови. Сви они су – Срби.

– Замолићемо њиховог вођу за дозволу, да један од њих постане народ.

Методом случајног узорка, избор паде на Црногорце. Одмах по рођењу сам почео да се захваљујем Богу и Матичном уреду општине Плав, Месна

канцеларија Мурино, што припадам народу ванземаљском. Кад, не лези враже.

Они су признавали само Црногорце рођене у оквирима ограђене земље. Подигли су зид преко кога се нису могли испети ни илегални радници, ни дисиденти са запада. Изгледу те камене баште, сметали су цркве и манастири. Новопридошли хорти-култураши су их срушили. Чудили су се Турцима, као великим љубитељима цвећа, што за петсто година то нису урадили. Споменици погинулих за краља и отаџбину, превише су бљештали за њихов укус. Длетом и чекићем су покушали да избришу једно време. Поколењима су урезали траг, за успомену и дуго сећање, на њихову власт. Са друге стране зида смо остали ми, сирочад из Метохије.

Нисам губио наду, сео сам и написао писмо за пријем у њиховнарод. Нагласио сам да је сва моја фамилија, очева до оца, и мајчина до ђеда, рођена у Црној Гори. Добро владам акцентима: кратким подгоричким, брзим приморским и нешто успоренијим васојевићким. Правилно користим **ђ** – ђе си ђеде, ђанум, ђанум. Трудим се да форсирам **ј** у свакој прилици: вјечера, мјешано, пријечачити. Здушно омаловажавам све друге људе, а нарочито жене. Са њима разговарам само кад морам. Подсмевам се говору, облачењу и укусу пријатеља и рођака. Слушам само себе. А, сада, најважније – отац ми је, по пунолетству, резервисао место у Савезу комуниста чији сам одани члан. Љубим нашег Вођу као сунце и ваздух. Не требају ми жена и деца, он је све што тражим и имам!

п.с. Само да додам: комшија Стево држи свиње, а ово је урбани део града. Ставио је завесице на прозоре свињца и прича да је примио самце. До гроба захвалан, на услузи, понизни слуга...

Руководеће структуре су, презриво, бациле моје писмо у гомилу прецртаних људи без лица и отаџбине. Добио сам утешан одговор у коме ми се признаје да сам полу-Црногорац, али не чист. Колико год овај одговор прљаво звучао, осећао сам се умивено и миропомазано. Очи су ми се отвориле. Од сада ћу ја бити судија – ко је добар а ко лош, ко је фукара а ко човурина. Постојаће само једна истина. Моја!

Ја ћу оспоравати другима припадност Великом народу – у најбољим клубовима чланство мора бити ограничено. Могу да уђем у обећану земљу кад год хоћу, да посетим Иван-град, Тито-град, Андрије и Вицу!

Каква је разлика између надменог лондонског и беранског стила? У граматички. Чуvari чистокрвних породица највише су се ужасавали рођака друге вере и нације. Да је моја тетка Милијана знала за чувеног балетана (аустријског или мађарског порекла) Рудолфа Лабана, грдно би се забринула. Не толико због нације, колико због његовог занимања.

Тамо су ме прозвали Шиптар, с обзиром да долазим са Космета. То је била чувена југословенска пошалица од Вардара па до Триглава.

На прославама дана устанка, 13. јула, у Андријевици се одржавао велики сабор. Скакало се у колу, кано скобаљ из Мораче, пило ладно одликовано и

домаћа шљива. Уз подврискивање – Америка и Енглеска биће земља пролетерска, а Француска и Канада земље удруженог рада–разбијале су флаше о споменик палим борцима у ратовима од 1912. до 1918. Орао на топовском ђулету, на врху споменика, кострешио се на пијане хијене. Поход се завршавао у месној цркви. – Како је мајка Богородица била невина, ако је имала дијете? – Ко је онај брадоња, на оној икони горе? Када је поп Жарко покушао да објасни, мангуп му је ставио прст у дупе. Урнебес! Салве смеха! Врхунац провода!

Мене су успешно заобилазили. Док сам седео у хотелу „Комови“ и чекао стрику Саја, нико ми није прилазио: Не седај са њим, он је Васов. И после тридесет година од убиства, мој ђед је страшио народ. Питомац Цетињске војне академије, капетан Краљевске војске, ослободилац Метохије, носилац Карађорђевог звезде, спахија и народна мајка. Почетком Другог светског рата отворио је магацине и одивама (удатим рођакама), рођацима и комшијама поделио храну. Мирио је и умиривао. Женио и светио. Испратио је два сина, погинула у партизанима. Комунисти, од 1936. су читали погрешне књиге, како им је говорио.

Убили су га њихови саборци, из страха да не поведе народ на другу страну. Синови мајки, којима је давао храну. Када су му дојавили у кафани, да га чека десет заседа до куће, рекао је: Неће мене моја ђеца... Преварио се, имао је четрдесет и два куршума у телу, сразмерно броју те године.

Један од партизана у заседи био је син његове сестре. Тако се код комуниста полагала велика матура. Од тада им је, попут ноћне море, долазио у снове – на коњу, у официрској униформи са златним еполетама. Сабљом им је пресецао искривљене и понизне вратове.

У сенци штерика, тихо, скоро без гласа, причали су о његовим посетама. Седео је на партијским састанцима у неком ћошку, у џамадану и јакетуну пребаченом преко леђа и слушао. На глави капа са четири С. Полако завија цигар. Пали га и испушта дуг и густ дим. Два ока севају и закуцавају саговорнике. Испод густих бркова назиру се уста. Шкргуће зубима док слуша како га називају народним непријатељем, издајником и колаборационистом. Гледа како му бришу име са споменика на „пасјем гробљу“, док прслогузовићи деле и разносе имање његових прађедова. Боже, што је ово? Знају ли што чине?

За ђачких распуста, обилазио сам његову сестру Анђелију, у селу Веницка. Питао сам је, да ли би волела да још једном види брата?

– Не, Црни. Ово је вријеме тањевина и слабих љуђи. Климоглава, подрепница и стокупљевина. Он би се одма у гроб вратио.

Борачка пензија се добијала уз молбу писану изјаву два сведока. Неки четник је дошао код председника борачке организације у Пећи, Уроша Н....ића, да га замоли за пензију:

– Како ћу? Сви знајуда си био у четницима!?

– Уроше, напиши ти мени да сам ја био у партизанима, а кад дођу мојија ћу рећ', да ти нијеси био !

Дочекасмо и то време. Када сам деведесетих година дошао у Андријевицу, Васовом унуку су отварала сва врата. На столу двадесетак пива – чашћавају са свих страна. Не постизавам. У кафани трешти „Ко то каже, ко то лаже Србија је мала!? Није мала, није мала, три пут ратовала. И опет ће, и опет ће, ако буде среће“!? Друга вам срећане долазила.

Споменик из Првог светског рата опран од црвене боје. На десетак корака од њега, споменик из Другог светског рата каштигован црвеном бојом. Иста презимена и на једном и на другом.

Кров цркве поправљен. На гробљу су никли крстови. Бића су се повукла из ових сиромашних и опустелих крајева, отишла су влаком према северу. За собом су оставили утихнуле споменике прошлог времена – фабричке хале за производњу губитака, стреле графикана забодене у срце земље.

Небо парају високи димњаци, мераклијски испуштајући задње колутове дима. Прерано оћелавела планина црни се од гаражи. Усамљена је – опустели су катуни, протерана стада и чобани. Јаловом реком неповратно одлази време, мртве рибе свирају блуз. На овој слици, исцртаној графитом и тугом, придружују им се заборављени људи. „Племе моје, сном мртвијем спава“...

Како год било, вратили су им земљу. То је опет српска земља. Народ је здрав и крштен. Помало се умире од болести „носилац споменице“, али епидемија полако губи дах. Држи се мало стоке и живине, испече се који литар шљиве. Испред продавнице се одвија интезиван политички живот.

Ђаци иду у школу и спремају се да напусте родни крај. Већини је одредиште – Метохија. Крупним горштаким корацама спуштају се степеницама срећеу град. Одседају код рођака и братственика. Када буду стали на ноге, многи ће заборавити њихове адресе.

Искрено радозналих и наивних очијуупијају град – Патријаршију и Дечане, улице и паркове. Раширили су руке да загрле све, а онда су им ударили пацке: „Јеси ли полудио да се љубиш са Пећанима. Знаш ли ти да смо их МИ ослободили. Када је улегла наша војска у град, сачекале су их само жене. Љуђи су остали са „децама“. А кад су Турци одлазили, сви су им махали „можда ће се вратит', можда ће се вратит'“.

Пећка Ћифта. Најчешћи црногорски назив за староседеоца, човека блиског Арнаутима, православца у димијама.

С друге стране – црнагорски камењари. Брђани, облепљени овчијим брабоњцима, незграпни и примитивни. Велике главе и широког носа.

– Ууууу, даљеко билода ми уђу у кућу. Кад су дошљи, дуваљи су у сијалницу да се угаси. За радио су мисљили, да су унутра маљи људи. Та два лица, једног народа, играли су гротескни водвиљљубави и мржње. Град подељен на хације и другове, грађане и сељаке.

Срце није имало преграде за домороце и дошљаке, куцало је за све подједнако. Млади су се гледали и заљубљивали, на опште запрепашћење. Удаја ћерке у други табор, за родитеље је био фаталан ударац; доживотни белег и издаја традиције. У ретким посетама, мајке би их подсећале ком „народу“ припадају – Е, моја чора, скроз си се попећанчила! – Какав ти се ућинио овај шпорет, фут црнагорски !

Из тих „мешовитих“ бракова рађала су се најлепша деца. Понела су са собом планинску снагу, необуздани дух, градску едукацију, опуштеност и елоквенцију. Тетке ће водити доживотни рат којима више личе. Они који нису испали тако добро, увек су личили на другу страну. Ко је преузео више од кога? Јесмо ли их преваспитали??

После рата се појавио нови празник. Дан жена – 8. март. Стаменог Николу Ђ.....ића спопала деца, да жени купи поклон. И поред заклињања гробовима под Ловћеном, због дечијег плача попусти.

Оде у град, као на стрељање. Купи неку дрангулију и замоташе му је. Сако набаци на леђа, а испод њега стави поклон. Срео је једно десетак познаника, али се не заустави. У брзом мимоходу, с руком на леђима, рече им да жури. Вас у голу воду, стиже пред кућу – Велика, Велика! На ти ови поклон. Пизда ти матерна, и теби и првоме мају !

Ново време промени све – силне бркате делије и градски момци посташе мирни породични људи. Задњу реч у кући увек је изговарао муж: Да, драга...

Брачни другови су се узимали, без обзира на веру и нацију. Срби и Црногорци, Србо-црногорци и Муслимани, Шиптари и Шиптарке. Било је, богами, и наших које су се удале за њихове. Њихове, које су се удале за наше, по мајци су биле наше. Забављање у школи са неком Шиптарком било је играње главом. Деца из милк-шејк бракова добијала су нека англосаксонска имена и два уверења о држављанству. Треће су добили крајем величанственог двадесетог века. Канада, Америка, Норвешка, постале су земље њиховог задњег коначишта.

Изјава мале Шоте Галице (14 година) из питоме Дренице, „није тешко убити, кад знаш кога“ , говори како се завршила бесмртна идеја о братству и јединству. Окончана је масовним уништењем кунића једног неуспелог експеримента.

Безбрижна деца интернационале слушала су своје родитеље до смрти. Они су им одређивали шта да мисле, чему да се радују, за чим да жале. Како ће живети њихова деца, унуци, прауници... Били су то људи чијим главама је истекао рок трајања; с давно закржљалим сивим ћелијама, неспособни да донесу било какву одлуку.

Шиптари су спуштених гаћа, исуканог цергеза, чекали тренутак када ће на колена пасти Коминтерна. Забркали су много деце, спремних за свети

рат. Чекао се знак са неба за почетак краја – смрт Јусуфа Броза. Нису сачекали ни четрдесницу.

Шта се то збило са овом заједницом горштакког, некада поносног патријархалног народа, чија деца, младићи и људи пале цркве, разваљују гробља, киће и мучки убијају своје вековне суседе? Има ли закона пречег од части и поштења? Наш комшија баца (чика) Аљуш некад је говорио – Ви сте биљи власт, па смо биљи ми, па сад апет ви. Само гомар (магарац) мисљи да увек буде он. А, јок.

Са одлучношћу сигурног човека враћамо се у празавичај, у топло језгро амеба и парамецијума. На том путу самоуништења и мржње постоји само једна препрека. ОНАЈ, који је створио микроорганизме.

Ја сам глумац, тим се дичим

У срећној земљи, уметност се подразумева. У несрећној се ствара по наређењу. Она је нужно зло и инструмент бесмртности Вође и његове, тј. наше партије. На небу, попут мурала, исцртава стиснуту песницу од облака, да разбије нос сваком невернику. Уметничка линија је геометријски права, јасна и предвидива; баш као и наш социјалистички пут.

Омиљена заклетва већине мојих суграђана била је: Да закопам мајку, нисам прочитао ниједну књигу у свом животу... Идеална препорука за лепу перспективу будућег партијског секретара, председника месне заједнице или командира територијалне одбране. Дobar део народа је, ипак, био посвећен неким уметничким дисциплинама: трачарење – блиско кукичарењу, вајарство – од блата ће ме правите – викали су одлазећи мужеви и директори; војарство и сликарство су ишло руку под руку.

У једној згради на крају Малог парка одвијала се „жива уметност“. Одмах после рата, грађевина дугачког правоугаоног облика са прочељем СМБ боје, добила је име „Каћуша“. Помислићете, да је то био музеј прослављених руских ракета које су нас подизале са столице увек кад би се приказивали документарни филмови о Другом светском рату – на немачком небу остајао је беличаст траг ракете, а у нашој души понос на великог словенског брата. Ништа од тога. Било је то, како приличи времену, име нашег локалног позоришта. Није дуго трајало јер дође Информбиро и позориште прозваше „Миладин Поповић“.

И у мојој породици је било извезних ломова због Ибеа. Почетком шездесетих у Пећи ухватише неку окаснелу групу проруских идеалиста и отац већ спремљено име за мог млађег брата – Сергеј, под хитно промени у црногорску верзију Сашо. Касније су му и то променили у нешто мекшу варијанту – Саша. Сергеј је био главни лик његове омиљене књиге „Млада гарда“ од Федјајева. У његовој немалој библиотеци гурали су се: „Син пука“, „Пролетерка Ана“, „Битка за Курск“, „Как закалјалас стал“, „Тихиј Дон“. Иако црвени, наставили су традицију највећих писаца света рођених у Русији. Бесмртници су у 19. веку живели и отишли, сем највећег – Љева Николајевича Талстоја, који је сачекао двадесети век, да им додирне руку и каже „шуга“.

Двадесет први век припада писцима кухињске литературе – месим, а сузе ми падају у тесто. Састављачи „Кувара“ су планетарне личности – нарочито ми се допада качамак с тартуфима. Песници трукују родољубиве песме о својим шефовима и партијским вођама. Предсмртним трзајима, бивши комунистички функционери диктирају лажљиве мемоаре, пребацујући сву кривицу на мртве и никад заборављене другове. Да су имали други народ, чудо би направили.

У зграду позоришта се, крајем четрдесетих, уселио биоскоп сасвим обичног имена „Славица“. Тако се звао први југословенски филм са Иреном Колесар у насловној улози: ради се о претечи наше морнарице – броду по имену Славица и девојци истог имена. Они заједно пресрећу и уништавају немачке флотиле. Остала је дуго запамћена песма из тог филма „Марјане, Марјане“.

Биоскоп је био атракција и место окупљања некадашње омладине. Цокуле, подвијене „бјелаче“, сукње од грубог платна на карнере, кратка јакна од штрајгана са два цепа на прсима. Господски шешири су избачени и уступили су место палачинкастим качкетима. Здрава, једра и румена лица наших мајки и очева. Гледање преко рамена. Радни и темељни момци прилазили су цурама „искључиво са озбиљним намерама“.

Позамашне дрвене столице са овалним наслоном, распоређене тачно једна иза друге, уносиле су лутријску неизвесност. Столица иза неког грмаља с повећом главом, објавила би да те вечери нису извучени ваши бројеви. Није помагало ни „друже, можеш ли мало лево“ (нико се није померао десно). Пред сваки филм давао се „Филмски журнал“, нешто попут Дневника без спикера.

Музика је најављивала новости из земље и света. Народ је имао прилику да увек зна где му се налази љубљени преседник. Да види далеки Београд, Плитвице или Блед.

У мраку биоскопске дворане гледаоцима су сијале очи док су мали партизански одреди уништавали „Трећи рајх“. Расли су из филма у филм, да би народноослободилачке епопеје надмашиле холивудске историјске спектакле. Ова битка непрестана трајала је све до краја шездесетих, када су почели да се снимају и неки здраворазумски филмови.

„Славица“ је педесет и неке добила друга – биоскоп „Рад“, смештен стотинак метара узбрдо, на путу за Карагач. Право филмско образовање почиње у време када је на чело биоскопа дошао Добри Бабарогић – име му је сасвим одговарало. Бивши фудбалер, члан Црквеног одбора, ТВ-механичар, у нашу кућу је долазио да поправља телевизор „РР Ниш“. Њему је мењао лампе, а нама расположење. Доносио је добре речи и рески хумор чаршије.

Мени је дефинитивно одредио укус. На његовом репертоару су били: Бен Хур, Qwo vadis, Спартак. И дан-данас ми главом марширају римски војници у сандалама с кожним опутама, велики правоугаони штитови и шлемови са четком за прање кола на врху. Гутали смо те вишесатне сторије без воде и одласка у VC. Добријева веза са црквом, највероватније је утицала да остане само ТВ-механичар. После њега потоп – турске историјске да-се-подсетимо приче, у којима је Мали Радојица крадљивац кокошака, а Сибињанин Јанко шверцер свиле и кадифе. Црна трака с преводом, тотално непотребна. Све познате речи: бре-бре, биљбиљ, баклава...

Филмови снимани за, географски западно а идеолошки источно тржиште, почињали су црвеном шпицом: „Фукарлук дуњум буњалука, шћућурите се“. У преводу: „Пролетери свих земаља, уједините се“.

Индијске плачипичковине – Рамо, Рамо, друже мој, дали чујеш јецај мој – праћене од сабраће са ове стране екрана великим касетофонима, који снимаше тужне песме са све прдњавом из биоскопа.

Карате филмови са несагледивим последицама по дрвеће, клупе у парку и међусобно уништавање живе силе. Иако тада нисмо говорили са Албанијом, одатле су нам редовно стизали врло поучни филмови. Нико их није цензуришао, ни преводио – рачунали су да знамо језик, јер га учимо у школи. Школа нас је водила да гледамо борбу Албанаца са четницима, недићевцима и осталим Љотићима. Сетио сам се тога, после неких десетак година, када смо кум и ја бежећи од кише упали у Кинотеку. Давао се циклус филмова Фрица Ланга – без превода. Остало је нас пет-шест који говоримо немачки.

У то време се захуктала велика продукција „Kossova film“: „Kur pranvera vanohet“, „Kapitani e ditaris“, „Капетан Леши“, „Вук са Проклетија“. Српски режисери су се утркивали да што лепше прикажу херојску борбу шиптарског народа. Шота је постала национално коло, руку подруку с моравцем. Колективно, са школом, гледали смо и „Битку на Неретви“ чувеног режисера дугометражних пропагандних порука Вељка Булајића. Навијали смо и скакали за сваког убијеног Немца. Битка се завршила срушеним мостом и поломљеним биоскопским столицама. Више нас нису водили...

Навијања, аплаузи и добацивања платну били су редовна појава. Италијански глумац Ђулијано Ђема постао је Ђемаљ Ђема. FutjaMusliji–бодрили су Брус Лија.

Биоскопски репертоар је био једно од најлепших места у граду. Наместили су га на корзоу, на самом почетку моста преко Бистрице ка Малом парку. Петоделно бетонско постолје се отварало као хармоника. На сваком разломку, натучен стаклени излог. У левом делу, прекрасни шарени плакат у који зуре неко теле отворених уста. У десном, десетак фотографија са сценама из филма, кол`ко да ти заголицају машту. Када би залутао неки добар филм са две-три копије за целу Србију, опкољавали смо биоскоп. Благајна са прозорчетом, кроз који је могла да прође само рука, отварала се један сат пред почетак прве представе. Био је то старт за – „нека игре почну“. Полукружна гомила се љуљала, надирући ка циљу. Они задњи су одржавали ритам гурајући масу. Залепљени уз рапави зид, љубитељи седме уметности су образом скидали фасаду. Као шлаг на торту долазио је Шаин – главни тапкаршош из Капешнице. Редовно је каснио на посао, па је морао да се баца на гомилу и плива до свог радног места. Касније је то Парлов плагирао, када је постао светски првак у боксу. Један од животних успеха био је улазак у биоскоп. Отићи на балкон, равно осећају седмог неба. Са

зидова су се, осветљени малим лустерима, смешили Гари Купер и Кирк Даглас. У углу фотографије је стајао монограм „Авала филм“. Даске су одисале коломазом. Мрак, потпуни. Крици из партера и дозивање. А онда би нас обасјала светлост најфантастичнијих снова. Лепоту живе природе никад нисам доживео као филм.

Тих година су нам се, и иначе, дешавале невероватне ствари: У Пећ је, тачније у Ругову, дошла екипа филма „Шут“. Био је то још један од филмова „Винету“ Карла Маја. Како је он писао о Индијанцима и каубојима, а никада није крочио у Америку, зашто Немци не би снимили каубојски филм у Метохији са француским, немачким и српским глумцима... и једном холивудском звездом – Лекс Баркером (ко зна како му је било право име), као Олд Шетрхендом.

Можете ли да замислите ваше детињство у коме Бред Пит снима у комшилуку. Још и поправља кола код ваших пријатеља. Управо је Лексо довезао свој кадилак код браће Чађеновић. Легендарног поглавицу Винетуа играо је тамнопути и времешни Пјер Брис, а наши су, зна се, играли бандите – Ентони (Гидра) Бојанић, Милан Срдоц и други. Једна од најупечатљивијих сцена у филму: Винету пуца из резбарене пушке, а Олд Шетрхенд хвата метак с два прста. Копирано из стрипова о Мирку и Славку. Када је филм приказан после пар година код нас, препознавали смо места поред Бистрице на којима смо се олакшавали за време школских излета.

Цурице смо водили на „најгоре“ филмове, са најмање гледалаца. Били су то Бергманови, Фазбиндерови или Фелинијеви филмови, у обавезном, два пута месечно, уметничком обраћању публици. Заузимали смо последњи ред, и са пребаченом руком преко њеног рамена чекали попуст – кад јој попусти пажња. Онда је остатак сале гледао филм окренут леђима. Пропуштене антологијске филмове смо касније гледали са породицом на ТВ.

Телевизија се спустила међу народ почетком шездесетих са донекле једноличним програмом – кад год „упалиш“ на њему снег. Одгледаш једно петнаест минута, па искључиш. Програм је почињао око 17 сати и завршавао се око 23. Баш кад је био и фајронт у кафанама. Био је брижно одабран, врхунски професионалан, технички добро одрађен. Спикери су имали дикцију и олично су говорили српски. Носили су црна одела (црно-бели телевизор) и кравате, физички привлачни и уредних фризура; једном речју, одлично су изгледали. Комшилук се окупљао негде око осам сати. Гласна музичка шпица, земаљска кугла се окреће а око ње се обавија трака на којој пише Дневник. Затим – Добро вече драги гледаоци!

Свака ноћ је имала свој дан: понедељак, за драму – изванредне адаптације домаћих и страних писаца, оригинални сценарији телевизијских драма, до сада непревазиђени. Маестралне роле Зарана Радмиловића у „Ујка Вања“, Николе Милића у „Све ће то народ позлатити“, Неде

Спасојевић у „Господин Фока“... Уторком и суботом амерички филмови с преводом Данке Христић и Косте и Наде Царине. Све сама класика, прсте да полижеш. Средом, као и сад, фудбал. Четвртак, за незаборавне домаће серије – „Грађани села Луга“, „Дипломци“, „Љубав на сеоски начин“ и друге. Петак – време за квиз. Једне недеље из београдског, друге из загребачког студија. Овамо Мића Орловић, онамо Оливер Млакар. Обојица опуштени и заразно ведри. Такмиче се брачни парови – у једној од игара се додају речи и изговарају целе реченице. Такмичар је започео: оториноларингологија је... Како се човек сећа неких ноторно неважних детаља, а некад не може да погоди како му се звала баба. Богиња Меморија се свети људима што су је заборавили и посветили се глупостима.

У недељу су стидљиво, на мале екране, стигле америчке серије. Почетком седамдесетих „Градић Пејтон“ је у трачарењу преузео примат од градића Пећи. Ванбрачна деца, рођачке везе, прељуба, нелегални послови, уцене; богаташи сумњивог порекла донели су нам америчку верзију живота. Начин размишљања, облачење, фризуре, кола, постали су урнек (мустра) за најзападнију земљу на истоку. Њихов бескрупулозни стил живота је дефинитивно усвојен почетком деведесетих и траје до данашњих дана. Касније су те серије прозвали „сапунице“. Док су задригле домаћице, давно отргнуте од свог живота и једино преко хране у вези са њим, гледале сате и сате туђег лажног битисања, мужеви су у међувремену сапуњали секретарице у хотелима са дневним боравком. Једина, и не мала срећа – комшинице су престале да оговарају једна другу и удружено се окренуле ка серији:

– Сестро слатка, виде ли синоћ ону Вилму? Нисам се то од ње надала, да закопам мајку!

Срећно је доба кад жене код фризера, у продавници, на пијаци причају о љубавној вези Рајан О Нила и Мије Фароу, а не о Вучићу и Дачићу.

У граду су се људи поделили: имају или немају телевизор у боји. Немање „колор“ телевизора није значило само слабо имовно стање, него и недостатак културе и доброг укуса. Уместо уметничких слика и књига куће су се пуниле телевизорима. У свакој соби по један, па и у летњој кухини. Још када је прорадио Други програм, свако је могао да се повуче у своју собу и ни са ким да прича. Некада се Душко Радовић шалио: На телевизији ми се не свиђају само две ствари – први и други програм. Сада би имао много више разлога. Њихово унуче – компјутер одвукао је људски род у добровољну и коначну изолацију и заувек сахранио живу реч и дружење. Телевизија је напредовала приказујући живот у све сировијем облику. Ушла нам је у спаваће собе, на сахране, у породилишта, венчања, у гаће. Педери и лезбејке су јунаци маратонских серија у трајању од неколико деценија. Господин Џери Спрингер у студио је довео модерне гладијаторе који се за паре туку са својим најближима, пред милионским аудиторијумом. Уместо прста надолу, умишљени умирник и „милосрдни

анђео“ педофилију, бигамију и инцест представља као продукт савременог друштва. Не да би осудио болесну Америку, већ да покаже да Европа нема муда, и да се треба угледати на њу. Збогом добри стари свете.

А сада да променимо канал. Враћамо се нашем старом позоришту од кога смо се удаљили као у опширној причи, кад не можемо да се сетимо о чему смо почели да причамо. Са жељом прецизног статистичара покушавам да не заборавим ни један важан детаљ пећког живота. У том ситничарењу ћу се сетити пуно глупости, а неке важне ствари сигурно превидети. Не замерите.

Аматерско позориште је, као неки велики клуб, имало све селекције – од пионира до сениора. Деца су имала матине недељом. Из позоришног фондуса вириле су пожутеле, искривљене фотографије са ознаком „Фото Пепа“. На њима – зечићи са исцртаним брковима и тачком на врх носа; мачак у повећим рибарским чизмама; вештице, са и без сиркових метли; принчеви у као снег белим перлонским кошуљама. Уплашена дечја лица на сцени, исцртани риквани, рефлектори.

Први и темељно одиграни кораци на даскама (ни за живу главу нећу рећи „које живот значе“). Када једном станеш на њих, остајеш заувек прикован, говорили су старији. Нису лагали. Представе су најављиване на малом репертоару, негде између хотела „Метохија“ и великог биоскопског репертоара. Правилно распоређене, игране су и по два-три месеца. Иако је биоскоп био подстанар, филмске пројекције су игране сваког дана. Пред почетак позоришне представе дизало се филмско платно и намештала сцена. Наврат, нанос. Када смо постали озбиљна позоришна трупа на подручју Косова и Метохије, а добри филмови решише да нас дефинитивно напусте, преузесмо зграду, без пуча и војне хунте. Филмови се одселише у биоскоп „Рад“.

Неке озбиљне патријархалне пећке породице изњедрише циркусанте и пајаци, згубидане и отпаднике од пристојног живота. Свој живот су проћердали у забављању и засмејавању других. Несуђени лекари и инцилири просуше своје звање и знање по невеликој пећкој сцени. Гимназија, са својим класичним образовањем – знам да ништа не знам – била је чистилиште позоришта. Већина њених ђака упадала је као резерва, да на представама буде трећи пандур или други конобар. Још ако би изговорили реченицу, одмах би почеле припреме за Академију.

Када сам ја спремао пријемни за класу 1978, моје, сада већ покојне тетке овако су реаговале: Синек, не буш то направил. Кај ти знаш, кај је то театар? То је лудница, говорила је моја тетка Мага, скорашња пучаница Загреба.

– Знаш ли ко си ти? Чукунунук и праунук великих Трифуна и Вукајла – командира Полимског батаљона – унук чувеног Васа, па да изиграва будалу! Не смијеш им то урадит` – севала је моја жуфра и искрена тетка Милијана.

– Немој домо, да ш(ћ)екираш родитеље. Упиши што ти они речу – увек блага и мирна тетка Милка. Све три су око мене савијале коло добрих вила. Нису дале, да на моју главу падне тешка клетва – дабогда ти син био уметник...

Тада је то подразумевало: дугачку неуредну косу и шарену траку на челу, дужу браду заосталу још од концерта у Вудстоку, цветне кошуље и широке панталоне; пушење неких цигарета без филтера заврнутих на врху.

На журкама су се појављивали у фазону – нит` се купам, нит` умивам, мила мајко што уживам! На гитари су свирали само уводни рефрен „Дип парпла“ и рецитовали прве стихове „Не дај се Инес“. „Још мало шетње уз море“ и... ту се завршавала сва њихова уметност.

Као кроз забавиште, кроз наше аматерско позориште прошла су браћа Лаковић – Драган и Пепа, а мислим и Радмила Андрић. Рођени Пећанци, који су прве кораке ка звездама начинили на овој неугледној сивој сцени су: Миодраг Кривокапић Криви, првакиња подгоричког народног позоришта Драгица Томас (девојачко Давидовић) и нешто мање познати првак приштинског позоришта Мијо Радојковић.

Душко Новићевић је режирао половину представа. Бирао је комаде с пуно ликова у којима је могао да упосли многобројни ансамбл, где није било увређених што нису добили улогу, чак и они без гласа и талента што су у позориште долазили уместо у посластичарницу или у биоскоп. Потисао је из старе пећко црногорске породице. Обле главе, немирних очију, широког осмеха и ниског пунијег стаса. Сочним гласом, који звони као прапорац, објашњавао нам је основе позоришне азбуке – шта је то цуг, рикван, мизансцен, просценијум. За практикабл смо мислили да је продужни кабал.

Другу половину представа је режирао Ненад-Неша Брлић. Рођени Загребчанин из познате лозе књижевнице Иване Брлић Мажуранић, смештен у кожу официра ЈНА и ожењен једном од најлепших Пећанки – Љубинком, из породице Кадића, оних што убише књаза Данила и спасише образ. Проћелав, уског лица, помало циничног осмеха ублаженог смејавицом с леве стране. Говорио је промуклим, али интонираним хрватско-пећким говором. Када би се враћао из Загреба, где му је живела шира обитељ, испитивали смо га да ли је добио инструкције из главног стожера. Он се дискретно подсмевао нашем необузданом примитивизму, православној наивности и сељачким фацама.

Ми, његовој лажној аристократији, латинском лукавству и аустроугарском пореклу. Живели смо добар заједнички живот, здружено се подсмевајући глупостима и малим тајнама словенских народа. Да је било таквих разговора на државном нивоу... Своје здравље је осетно нарушио бавећи се театром. Нервирање за време читалачких проба, када смо учили како се правилно чита и говори, била су бело перје за премијеру и остале представе.

Шлагворт за добру раздрагану игру давала нам је публика. И на сценске пробе су долазили у великом броју, у недостатку друге забаве.

Е, баш сам волео наше позориште. Пробе су почињале у седам увече, одмах после шестог часа. Када смо у школу ишли пре подне, одмах после ручка долазили смо у велику собу за читалачке пробе, смештену неколико степеница испод сцене. Чика Назмијин бифе – са шанком од једне дугачке изхобловане и префарбане даске, положене на повисоки орман окренут на бок, коме фиоке и преграде служе за држање чаша, шоља и алкохола – имао је нон-стоп радно време.

Бакарне цезве боје прастарог злата, свеска купусара с непрегледним именима дужника. На текст, уместо тацне, ређају се кафа, чај и најчешће мали 0,5 вињак и лоза. Алкохол је био инспицијент, суфлер, шминкер и гардеробер. Уклањао је вештачке границе између младих и старих. Држао је руку на раменима клинаца-почетника окречених у бело; тако их је нашминкала безобзирна госпођица Трема. Спуштао им колена које цупка, као да раде за шиваћом машином. Џона Барликорна, тог пожртвованог и доброг друга смо сви волели. Неки и превише. Дука се враћа са пробе у касне сате, застао је на мосту и пресавио се преко ограде. Наиђе Бебура:

– Дука, је л` ти мука ?

– Јесте, кад тебе видим. Буааа (у преводу – повраћа с моста).

После дугих читалачких проба нисмо ишли само преко моста, већ смо знали и Бистрицу прегазити. „Преко воде до слободе“, наочиглед читавог града.

По томе су се разликовали боџи од осталог света.

Врло честа тема пећких кафанских дискусија – шта је то боемство и ко су боџи у нашем граду? Као каквој филозофској дисциплини, прилазило јој се врло студиозно. Утврђеним методама донет је високоумни закључак да је боемство привилегија сиромашних уметника. Око тога ко је боем, водиле су се дуге исцрпљујуће расправе, потпомогнуте поприличним бројем флаша.

Свако је имао свог кандидата – овде породичне везе нису имале везе, већ искључиво квантитет и квалитет. Претедент за место боема се трудио да увек буде бар мало „под гасом“, да изгледа неуредно, замишљено, одсутно. Још ако је под мишком носио пар што-горе исцепаних књига, утисак би био савршен.

Из ситуираних породица, преовлађујућег средњег сталежа, које су одрекле да подупру боемску кандидатуру и финансирају пећке кафеције, кретали би у раним поподневним сатима њихови блудни синови, да потраже неку „башту“. Жртве су биле срећне да плате пиће човеку неразумљивог говора – пола у стиху, пола у прози; ја ти смештам ти се вози...

Слушали су о морском вуку, Сократу, Сенеки; приче из прастарих давнина и стихове Витомира Николића: Сунце дане не свиће се тако, назад се врати, па пристојно свани – пропраћено театралним стојањем и упереним

прстом ка великом кафанском излогу. Као мирођија, том песничко-филозофском сатарашу, додавана је српска историја до почетка Другог рата. О збивањима после тога су и врапци певали. Какав бунт према упарложеном, униформисаном социјализму! Према педантној дијалектичко-материјалистичкој визији.

Млађи су их гутали очима – Види како се овај олешио, мора да је глумац! Старији су се гуркали, изражавајући чуђење и тугу за њихове добре родитеље. Крајем дана су се сливали у позориште, у храм богиње Талије, да јој принесу неколико чаша за жртву. Алкохол је био забрањен за ђаке, али не и за професоре пећке гимназије, честе госте позоришта. Један од њих, чији се надимак поклапа са чувеним Станковићевим јунаком, говорио је – што више пијем, све боље играм. Шах се играо у паузама и пред почетак проба. Поприличан број мајстора на једном месту. Кибицери немирни и безобразни – Играш ли с коњем? Појебаће ти даму! Распојасана дружина загрејана алкохолом, окупљена око масивног дугачког стола, чинила је необичну породицу. „Дошли смо са разних страна, да правимо гадост нову“!

Ево слика из наших албума и споменара, из допола уништеног хербаријума: Видак Јашовић-ујка Вили, запослен у шећерани – редовно је играо очеве, бегове и остале ауторитете. Долазио је на пробе с бастеркитоновском маском на лицу, пуштајући по који кез да изазове салве смеха.

Тишо Поповић, службеник у Заводу за социјално и пензијско осигурање – маестрални тумач малих роли. У једној представи, чије се име изгубило у времену, остала је упамћена његова улога пандура: На сцени је био сам, без текста. Обиграо је неколико пута око бунара и, на крају, плуноу у њега. Поприлично расејан, редовно је заборављао текст. На бини је учио младе глумце како се „плива“. Кад не би чуо ни суфлера, накратко је напуштао сцену. Тада је најчешћа реченица, уместо шлагворта, била „Ја бих му рекао, да ли бисте Ви хтели...“, а онда његово обавезно лупање по челу – Свакако, свакако, да ли бисте Ви хтели... Увек смирен, равнодушан и поприлично хладан, тај добри меда је доводио до лудила наше предане редитеље.

Дука Вулевић, професор леомартинског изгледа с баритоном поспаног ритма, изванредног урбаног хумора, играо је главне улоге, љубавнике и вође. Са једне пробе смо се враћали кући заједно, а он је своју жену носио на леђима као ловачки трофеј. Изглед романтичног јунака квариле су наочаре немале диоптрије.

Вељко Гарић је радио у „Изградњи“. Играо је пандуре, комшије и стражаре. Носио је браду и добру душу. Често се гласно смејао; искрено. У позоришту је играо са братом Мићом и женом Миром.

Мирсо Дејоли је прича за посебну књигу. Усвојеник једне шиптарске грађанске породице без деце. Учио је школу на албанском и добио врло

добро образовање. Одувек се дружио са Србима и говорио чистије и правилније од већине њих. Имао је акценат београдског гимназијалца и дозвољавао је себи, с правом, да се спрда на рачун читања многих од нас. Глумио је у српској драми, иако су га позивали и у неке представе албанске драме која је радила паралелно са нашом, али не тако продуктивно. Шах је добро је играо, а у позоришту – добре и пристојне момке, интелектуалце, мамине синове. Висок и зато помало повијен, равне косе, очешљане на страну. Негде у позним момачким годинама родитељи су му саопштили да је Србин и да се звао Ранко. Иако се одувек дружио са својим народом и у дубини срца их осећао блиским, сазнање му није донело срећу. Своје менторе је волео и сматрао их јединим родитељима, али никада није стварно припадао њиховом народу. Раздирала га је унутрашња борба, две половине тела борила су се за превласт. Умиривао их је у дугим коцкарским вечерима, уз обилно наливање. Дугови су се намножили па је потегао за касом предузећа у коме је радио. Недуго после одлежаног затвора се убио... и отворио крваву сезону.

Неколико мојих школских другова самоиницијативно је прекинули свој живот. Деца комунизма, ненавикли на промене и неизвесност, животно тегло и зло.

Слобо је живео поред некадашњег католичког гробља, и оно је било његов усуд...

Најстарија глумица (некултурно, шта ћу) Лидија Марић – Краљевчанка, постала је пећка примadona. Одиграла је много незаборавних рола вамп и фаталних жена, логорашица, ташти... Сада ће неко рећи како се размећем овим малим глумцима провинцијског позоришта дајући им титуле резервисане за велике театре и Академске глумце. Ова нераздвојна дружина није живела од позоришта, али за позориште свакако јесте. Растанак са проба и представа се завршавао уобичајеним поздравом – А сада, свако у свој ужас! Лидија се удала за неког Немца и одселила у Минхен. На растанку је добила много поклона: стони упаљач са угравираном посветом *Нашој Раски*, око пола кила куртона, перорез да одбрани невиност. Српски сто је био преплављен чашама. Најпре се пило са обода, ка унутрашњости. Многи изгинуше још на периферији.

Славица Шантрић, удата Обрадовић, била је представник новог таласа. Неко коме је игра била у крви. Могла је бити све... упијала је визију и поставку редитеља и чудесно се трансформисала у лик, коме би ударила свој печат. Сугестиван, артикулисан алт, јасно је изговарао текст. Често се сетим ње кад гледам неке велерадске глумчице, како се велемајсторски муче декламујући текст, без душе и смисла. Како би она залепршала и зајуборила на сцени. Али. Нема више ни нашег позоришта, ни њеног четрнаестогодишњег сина који је издахнуо на очевим рукама у масакру кафића „Панда“.

Нека ми не замере они које нисам споменуо, морам прекинути набрајање да не заморим и отерам стрпљивог читаоца, који још од прве стране чека кад ће да почне радња... Ови драги људи нису били градитељи великих дела или великих мисли али, ако су бар сат и по учинили некога срећним, па тим и бољим, њихова мисија на овом свету није била узалудна.

Велика соба за читалачке пробе била је све – шминкерница и мушка гардероба. Жене су се пресвлачиле иза великог биоскопског платна, све док нисам пронашао ручицу за подизање. Настала је вриска испред врло заинтересованог, у прве редове поређаног, мушког дела ансамбла. После бурног аплауза, са стварима прислоњеним на груди, побегле су ка магацину. У повратку су ми поменуле добар део фамилије, свака понаособ. Ту зграду смо познавали као свој џеп. Сваку столицу која шкрипи. Добровољно (ме зорт) смо је чистили. Дланом смо мазили зидове, покушавајући да оставимо свој траг. Знали смо да је позориште најнесталији, најпролазнији отисак, попут тибетанских цртежа од песка рађених по неколико месеци, а само један дашак ветра их уништи и растера. На паузама смо остајали на сцени осунчани рефлекторима, да добијемо глумачку боју.

Ево како смо се играли у комаду са певањем и пуцањем „Од како је Бањалука постала“ Расима Филиповића из XIX века. Нас двадесетак слободних уметника окупило се око овог пројекта. Ја сам се прославио добрим причањем вицева и приличним имитаторским даром па ми Славица, другарица из гимназије, предложи да им се придружим. Није ме много наговарала. Одшкринути врата тог слатког и бајковитог света био је највећи изазов.

Добра дикција, равномерно дисање, лични безобразлук, склоност ка изгредима, местимично познавање литературе, направише од мене глумца-дилетанта. Донекле умерена склоност ка алкохолу брзо разби све баријере између старих глумаца и нас почетника – рекоше да сам се добро уклопио. Нисмо их „чикали и теткали“, али нисмо били ни на „јеби си матер“. На читалачким пробама почеше муке. Текст смо изговарали у десетерцу јуначких песама-партизанки. Гласно и патетично! Време учини своје и из текста се роди лик, а он се звао – Јунуз ефендија. Добио сам и костим: широке црне димије од којих је могао да се направи шатор за омање одељење, фес с ресама, црвени широки појас и извезен јелек. Како и приличи ефендији, добих и штап. Све је стајало у фундусу позоришта прекривено прашином година чежње па их донесох кући, да ми мајка опере средства за рад.

– Јесу ли ово Јунузове панталоне? – питао је отац, од првог дана врло скептичан према мојој позоришној каријери.

– Јесу, киселе се већ трећи дан. Како ће их обући не знам, кад тројица могу да стану у њих?! – довикивала је забринута али чврста опозиција у лику мајке Драгице.

Чекајући читалачке пробе, најрадије смо се забављали изговарајући туђи текст. За време проба заразни смех је изазивало погрешно изговорени или интонирани шлагворт. Пауза! – најчешће изговарана реч, спасавала је даљи уметнички ток. Потомци Драшка из Млетака – „Лијепо ли ова сабља чита, дивно ли нас данас разговори“ – дрчно похрлише ка театру. После двадесетак враћања на почетак текста, одвели би себе у WC и налупали неколико шамара идиоту који слуша будалаштине, уместо да седи са друштвом у „Балкану“. Након вишемесечних читалачких проби једва дочекасмо, као мали птићи, да излетимо на сцену. Сценске пробе, милина једна. Ту је тек било враћања, али си могао да причаш са неком у ћошку или да разгледаш дворану. Душко је објашњавао, умиривао, псовао. На граници безнађа и очајања млатарао је рукама, покушавајући да наштима овај распуштени ансамбл. Како је време пролазило, звуци су били препознатљивији и пријатнији за уво. У паузама се пило за „оне који нису овде“ и подсећало се на велике улоге Кривога, Мија и Драгице. Помињане су и савременици: „Напољу пред вратима“ – легендарна представа и главне награде на југословенском такмичењу аматерских позоришта у Требињу 197... најбоља представа, главна и споредна мушка улога.

По наређењу редитеља бифе се затварао све док је проба трајала, па је то доста утицало на инспирацију и концентрацију. Неинвентивни и расејани добијали су вруће етикете: матори слон, коњ, магарац... За разлику од мушкараца, жене су после Душкове буке трчале до „тоалета“ и тамо неутешно плакале – њима ни отац не виче. Враћале су се уздигнуте главе и надутих очију. А онда би доживљавале још већу заједницу од мангупа. Неко би раширио руке попут крила, забацио главу, и на прстима извео малопређашњи тетрални излазак. Овде нису опстајали они са плитком материцом. На срећу, наша многобројна екипа са музичком капелом се одржала и остала на окупу.

Обукосмо костиме а сценограф постави повећи исликани рикван турске касабе у позадину; десно од њега, дућан са дрвеним калпацима кога наткривљују три реда ћеремида; преко пута дућана, разбашкарила се кафана – башка столови, башка столице. Оловком исцртасмо боре, а бронзом за шпорет посусмо косу. Музика одсвира прве акорде. Снови својим плаштом прекрише наше главе, а Талијине виле посуше звездани прах по сцени. Тријумфална звона објавише почетак игара (без хлеба).

У мом шпаизу, негде између зејтина и џема од кајсија, почива одштампани плакат са две тужно-смешне маске на врху, а онда подужи списак уче(с)ника. Поглед ми се замагли док читам, а малу просторију сачињену од дрвених полица испуни слатки меланхолични мирис и успомене се поређаше по рафовима: Плакати су били излепљени по целом граду – на малом репертоару, на Метохији, Корзоу, јединој парфимерији до ње, Пивници, на свим посластичарницама, робној кући – треба ли да кажем

јединој? Свако од нас је добио по плакат за успомену и две карте за премијеру; сразмерно фамилији, неки и више.

Дође и тај дан. Стигосмо два сата раније и у тишини се пресвукосмо. Почесмо да се шминкамо када Душко објави – „Могу два пића за трему“. Ко је бројао? Ипак, дланови почеше да се зноје, глас је губио свој добар имиџ, а клецнуше и нејака колена. Играо сам старијег човека па ми је то донекле ишло у прилог, али баш да легнем на сцену. Пред очима ми се бечи публика и псује, вуче ме за језик и тестером шега врат. Пуче ми глас на пола.

У мраку гардеробе, делиријум прекину лежерна прича о некој старој Новој години: Један вредни члан наше трупе се толико нализао да је нападао све присутне жене. После многобројних „корпи“, легао је у подножје искићене јелке и заспао. Сви су одахнули, док није почео да дозива: Лавор, лавор!! Домаћин је брзо отрчао и донео му га. Овај је лепо откопчао шлиц и, наочиглед свих, извадио ђоку. Пишао је у лавор, који је држао избезумљени и разоружани домаћин. Остао је још мало да стоји на сред куће, док се бебица отресла и наставила да спава...

Попих још две чашице, а онда оловним корацима приђох завеси. Зељо, инспицијент у тој представи, избечи се и насмеја ме, а затим лупи по дупету као коња који треба да потрчи. Искорачих на сцену. На себи осећам стотине очију, нападају ме као рој пчела. Прва изговорена реч из неких, мени страних дубина – Јах, јах, у пјесми се тако пјева. А ја му знам ћаћу сепетара, сепете је плео и цркавао од глади...

А онда је кренула игра и све је било лако. Смејуљили смо се чак и публици. Главни јунак Енес говори Ђулбеази – Гле мјесеца, старе љенчине... и руком показао увис. Цео партер окрену главу ка балкону. Тишо дозива Шолета – Авдага, Авдага – када му је глава била иза завесе Зељо му наби прст у уста.

На сцени смо сви, са Шкодром као првим гласом и хармоникашем, певали „Вишеграде, граде, гдје је моја драга“, а он је извео соло „Чудила се аман ја“.

У публици рођаци гризу нокте, мајке плачу од поноса. Два седишта у другом реду су ипак празна – моји родитељи нису дошли. Прво поклањање пред публиком – ми на небу, они на земљи. Између, провидни али непробојни зид, раздваја нас једну светлосну годину. Како смо се тако високо попели за само два сата?! Више никада неће бити исто к`о пре.

Деца су ме пресретала на улици – `де си мор` ти Јунузе?! У кафани, биоскопу, на улици су људи показивали прстом на **чудо**. Изгубио сам приватност и душевни мир. Анонимност, преко потребну сваком човеку (каква лаж).

Али ја нисам више обичан човек. Ко каже да сам нормалан, да му ј... мајку!! – узвикивао сам по граду. – Ја сам глумац! Ја не знам никога, а мене знају сви! Нарцис нам је подизао пете, стављао нараменице, скривао

сало, брисао боре. Попут доброг менаџера, крио нам је прошлост – биографија ти треба колико и чир на дупету. Нашу везу са осталим делом света секао је маказама охолости. Необични, велики, генијални људи заслужују исто друштво. С ким си, такав си.

Породица ће имати привилегију да сече слике из новина и држи их у стаклу креденца. Хвалиће се, уз кафу, да су нам блиски рођаци и да су нас држали на крилу.

Ципеле нису додиривале земљу. Ход по облацима завршио се стрмоглавим падом – пробудили смо се у свакодневници. Сан је одлетео неочекивано брзо и однео сву радост привилегије. Заплакали смо: Боже сачувај нас просечности!

Чаршијом се представа прочула, па отац затражи две карте за прву репризу. Одмах сам их запазио на почетку представе, иако се мисли да глумци гледају публику као теле у шарена врата. Урођена дрчност пофермаје им да сваког погледају у очи. После представе сам, са све шминком, отрчао кући да чујем реакцију. Мајка је попут искусног критичара почела:

– Представа је имала свој ритам, али си га ти успорио уласком. Говор ти је био мало неразумљив, а кретње...

– Не држ' говор, драга! Био је добар – прекинуо је отац. До данашњих дана је то моја најдража похвала. После премијере ми је честитала и учитељица Мица Бурунцић. Кога она похвали, тај је заиста урадио добар посао. Увек ми је било драже бити најгори глумац, него најбољи критичар. Своје улоге смо пренели у јавни живот, а здраворазумски говор претворили у рецитал – на улици, у кафани, на свадбама и сахранама. Бити ил' не бити – узвикивали смо нашим суграђанима, док им нису поставили цеви за канализацију.

Муштикла Миливоја Живановића и шешир чича Илије Станојевића саставни део гардеробе, а помешано **ћ** и **ч**, **ђ** и **џ**, попут Бојан Ступице, дужност и обавеза. Чак се и обичан разговор претварао у лакрдију:

– Како сте? Шта ти ради жена ?

– Она?! Болна, легла на меки душеци... и чека!

– Кога чека ?

– Доктора, ваљда... јебем ли га !?

Незаборавна су гостовања путујуће пећке дружене у минибусу, крцатом реквизитима и сценографијом. Без лимузина са климом и вискија с ледом, само косовска лоза и песма.

Возачи „Косовотранса“ су се отимали за ове туре. Знали су да им је загарантован добар провод, а деци ће испричати масу нових вицева.

– Мајсторе, заустави у центар Ђаковице, Мирсо мора да подигне неке дневнице – традиционална боја Ђаковчана је црвена (сада су додали црну), а уједно је и педерска боја. Спонтане четничке песме изазивале су код Неше, официра ЈНА, нимало патриотске реакције. Тада је возач замољен

да стане, да се олакшају бешике и расхладе усијане главе великосрпских шовиниста. Стизали смо и у најудаљенија села, са Домом културе и бином. По доласку смо својеручно постављали цугове и сценографију.

Неки запажени глумци су касније позивани да буду у жирију за такмичење сеоских позоришта у Клини. Озбиљан изглед чланова жирија су код сеоских глумаца изазивали врло афективна стања: упадали су у безразложни грохотни смех или нису престајали да плачу. Најбољима, у свакој категорији, додељивали смо крчаге од тешке керамике са натписом фестивала и годином одржавања. Сваком од чланова жирија допану по цак кукурузног брашна илити колоботњице. Шалим се – добисмо и ми захвалнице.

Гостовања нашег позоришта хранила су курјака таштине најслађим залогојима. Као надевене ћурке шетали смо Призреном за „Вечери братства“, као да смо управо стигли из далеке Скандинавије. Призренско је позориште имало све, чак и клавир (на њему није била моторна тестера). Љубазни директор био је Турчин, Јахја Сапунџи(ја) из братства подједнако великог као и Јапунџи(је). Са локалним српским становништвом смо се споразумевали рукама, јер нико није разумео њихово врањанско-македонско-турско-горанско дополаустаотвореномрмљање. Сва расположива жива сила, сав покретни корпус, пријављен је за фестивал. Поред глумаца и редитеља, сценски радници, шминкери, светло и тон мајстори, кореографи, пиротехничари... Путовали су сви, и они што су шетали поред позоришта. А, тамо – послужење сваких петнаест минута!

Комад се звао „Тројица“ и говорио је о групи логораша. Због свог урођеног буцмастог изгледа испадом из било какве поделе. Ђуро и ја смо путовали као лектори, па им наша помоћ на сцени није била од пресудне важности. Повукосмо се с боцом вискија и великом чинијом грожђа на једну бочну рампу. Понели смо три столице – по једну за свакога и трећу за пиће и мезе. После сваког куцања и цуга, зрнима грожђасмо гађали инспицијента Радета. Завесе нису биле добро намештене и један део публике је гледао две представе за исте паре. Кад смо их приметили, покајнички и врло неспретно смо почели да бежимо. Публика је била одушевљена. После завршетка представе и аплауза, Неша није могао да се начуди чему се публика смејала.

А онда, најбољи део сваке премијере и гостовања – вечера. Груписани у своје мале чопоре, како је ноћ узимала маха, излазили смо у непознат свет других република, распоређених у великој сали месног хотела. За сваким столом је уместо заставица било забодено поприлично флаша. Поноћ су дочекали заједно Мујо и Хасо, лењи Црногорци, чуварни Пироћанци, јагњеће бригаде. Али ко спомене Јоку, иде у фиоку. После тих братских вечери данима се нисам чешљао, болела ме је свака длака.

А сада „Шарада“. Позоришни комад, средином осамдесетих, саставила је и уобличила моја маленкост. – Где си ово преписао, да закопаш мајку? Неверне Томе су вртеле главом. Писац, било какав, живи у Београду; носи одело и наочаре. Неко ко седи с тобом у кафани и забавља народ, уз то је и просечан гимназијски ђак, не може отићи даље од писања разгледница.

Пијуцкаш због „неразумевања“ околине, а онда се распишеш, не би ли се разликовао од пијандура. У испразним малограђанским умовима може се родити било каква прича, али не и уметничка. Човек мора бити помало луд да би створио нешто добро и узвишено. Између нормалног и чудног танка је линије разграничења, они се допуњују и преливају један у други.

То је отприлике била и тема ове комедије: треба да полудимо, да би се нешто у нашем животу и друштву променило. Комедија је била лака, наивно написана, сиромашна искуством. Двадесет и кусур година живота је недовољно да се напише дубока и снажна прича. Комад се тицао Пећи и Пећанаца – препознатљив говор, ликови, стил, начин облачења, ход, унутрашњи ентеријер. Преписане су кафанске доскочице нафиловане псовкама, као најача веза између глумца и публике. Свима се ова прича учини блиском и почесмо пробе. Овог пута, уместо Душка и Неше, на врх софре заседох ја. Реших да све урадим сам, док мало не станем на ноге. Изабрао сам натуршчике за већи део ансамбла, много пре Кусте. Поједини добише да играју себе.

Главну улогу играо је Сале – лепи гимназијалац, наследник филмских звезда, мета хистеричних пећких клинки које су се на премијери пеле на бину (пре почетка представе).

Сетио сам се како смо ми кидали живце нашим драгим редитељима – галама је увек била већа иза сцене него на њој. Једном сам узео шлем (играли смо у Дому Армије), ставио га на стомак и затегао позоришним сакоом. Легао сам на кревет и раширио ноге. Доктор Зељо је навукао црне женске чарапе на руке и порођај је могао да почне. Таман кад се спремао да извади бебу-шлем појавио се Нешаса ципелом у руци, призван порођајном виком, и жестоко га одаламио по глави. Усташо! – поносно му је одвратилажртва...

Читалачке пробе су се примицале крају, требало је прећи на сцену. А онда. Како је тема представе био некакав позив на бунт, а сви устанци и револуције успешно су окончане у овој идеалној држави још не охлађеног великог вође, покрајински секретар за културу Цавид Нимани достави Комитету да се представа забрани. Моју мајку на улици заустављаше дугогодишњи познаници и школски другови – комитетлије и саветоваше је да се манем ћорава посла.

– У представи Ацо каже: „Он је луд, они ће њега и у Партију. Није толико луд да плаћа чланарину...“ Драгице, то су врло опасне ствари...

Уживао сам у својој дисидентској слави. Нескромно и незаслужено, стао сам у строј са забрањеним писцима нашег позоришта: Кохоутом, Хавелом

и осталом словенском браћом. Помињање коме-ништа (комуниста – штампарска грешка), секретара месне заједнице или референта за борачка питања, доводило је до моменталног скидања с репертоара инкриминисане драме.

Сваки, па и овај сегмент живота припадао је унутрашњим органима. Људи у мантилима упућивани су на пробе сумњивих комада. А онда би се, неколико дана пред премијеру, изнервирано попели на сцену и попут размаженог детета, млатарајући рукама и вичући, стављали катанац на представу. Чували су вредне трудбенике од лошег укуса и утицаја, подржани од доброг дела грађанства. Уљуљкани и ушушкани „социјалистичком данашњицом“, патолошким страхом су се бранили од сваке промене.

Ти људи никада нису пронашли лепоту у планинама, у маховини на кори дрвета, у облацима. Нису плакали уз звуке трубе у филму „Одавде до вечности“, што отвара старе ране и чини тежак бол. Нису се опраштали са црвеним сутонима згрченим очним капцима, набубрелом ушном шкољком и грудима широким до пуцања. Нису поздрављали заруделе зоре, рукама које подижу громаду скучености и разбијају је у парампарчад... Нека им је просто.

Када смо добили обавештење секретара Комитета, да нам се забрањује играње у позоришту, попили смо пар пића... и почели да плачемо. Изгледа као у лошој мелодрами, али ипак је било изистински. Капетан Жарко, стални гост наших проба, понудио нам је гостопримство у Дому ЈНА. Настављајући светлу традицију самосвојних и самосвесних српских официра, рекао нам је – Мени не може да нареди. Скачили смо трупачки (цела трупа), да га цмачемо. Спашени смо!

Представу смо одиграли десетак пута пред препуним гледалиштем, под фирмом „Позоришна трупа Дом ЈНА“. На премијери су у првом реду седели и другови из Комитета. Мајка храброст је појела све нокте, теже јој је пало ово него сви испити заједно. Када је, по спуштању завесе, зачула громогласни аплауз као да се поново родила. У топографију овог краја уписао се и њен син.

Између два наша извођења одгледали смо професионалну представу: „Треће доба“ са гђом. Оливером Марковић и два велика глумца – Михаилом Викторовићем и Богићем Бошковићем. Управник Дома ме је упознао с њима и сели смо у ресторан. Никада нисам био ближе великих људи, свесних пролазности лепоте и славе. Одмерена и једноставна, та драга жена ми се учини као радо виђена тетка из Београда. Распрши ми илузије о вечности на земљи. Од тада никад више нисам изговарао молитву површно и гордо.

Човек најпре треба да заћути, да би проговорио гласно и убедљиво.

Наши најчувенији суграђани су прошли кроз живот тихо попут сенки. Сликари, вајари, песници нису држали промотивне говоре и предизборне

конвенције, па осташе затрпани хрпом глупости ових задњих деценија. Стресао сам прашину с њихових имена и донекле рестауриране их приказујем, као музејске примерке. Они су понајмање експонати без боје, мириса и укуса:

Дугогодишњи сценограф нашег позоришта, ђак Сорбоне и Фиренце, један од највећих акварелиста Југославије чијих се неколико слика чува у Народном музеју у Београду, истакнути члан планинарског друштва Ђеравица, вишеструки отац – чика Владо Радевић. Дуго сам се двоумио да ли отворити посебно поглавље о овом човеку, али смо сви ми, добра и лоша, велика и мала деца мајке Метохије. Његов лик ћете упознати кроз анегдоте које су га под руку, лаганим корацима испратиле у легенду.

На студијама у Фиренци, седео је за округлим кафанским сточићем на једном градском тргу са земљаком Пећанцем. Талијани се грле и љубе поред фонтане.

– Ссвето, ја да сссам женско, ссвима бих давао – рече сетно.

– Немој тако, Владо, шта би рекао свет?

– Иимам меку душу, нниког не бих могао да одбијем.

Од малена је имао проблема с говором, али не и са одговорима:

– Чика Владо, је л` увек тако муцаш? – питали су мангупи у позоришту.

– Нне, будало, ссамо кад говорим.

– А што не идеш у школу за муцавце ?

– Јја врло добро мммуцам и без школе.

У једном париском аутобусу, по рамену га покуца сапутник:

– Мммсје, мммсје, еескзмуа, а кел ур? Влада га само погледа и окрете главу. Његов друг сликар га упита: – Што не рече човеку колико је сати?

– Јјес, па да мммисли да га зајебавам.

Тог бистроумног револвераша, с нераздвојном беретком на глави, изазиваше многи кочоперни и умишљени клинци. Рецке је ударао на штапу, којим је подупирао своје већ позне године. У југословенским круговима, већ надалеко познатог сликара, упита неки „добронамерни“ новинар, мисли ли да се сели?

– Ја бих одселио, али у мој кофер не могу да стану Пећка патријаршија и високи Дечани.

Његове, нешто мање познате колеге, имале су приближно интересантан живот. Један од њих је направио списак са именима свих својих девојака. Кад је одлучио да се ожени, ставио је повез на очи и бацио шестар. Жена, испред чијег имена се забо шестар постала је његова животна сапатница. Да то није најбољи метод показало се после пар месеци – његове најлепше слике продала је за нова кола, намештај, шпорет и фрижидер, црногорски скоруп и чачански кромпир.

А он је сваку продату слику одболовао и отплакао, „при повратку вукућ се по тмини и лижући зној с бедара лених, месец јој се над избом учини као једно од кучића њених“...

Прекрасни пејзажи наше вароши – прекривени снегом, пожутелим лишћем или окупани летњим сунцем, знани и незнани сокаци рођени у уљу – отпутоваше незнано где. Била је то судбина уметника претвореног у произвођача робе широке потрошње.

Несхваћени, чудни људи, самоизоловани својим визијама, интересовањима и навикама. Нездраворазумски обични, интригантно тајновити. Године су са њихових лица скинуле жељу и ставиле им маску тужног пајаци. У душу нису могле да продру. Она је остала донекле читава, искрзана по рубовима и избушена мецима свакодневнице, као каква јуначка застава из стотине битака. Носили су је не без поноса, али нису виорили с њом. Везу са бившим животом одржавали су, опет, преко уметности – туђе. Долазили су на изложбе, концерте и позоришне представе. У једном оку им је искрила суза слободе, љубави и незаборава. У другом: суза исцурелог бојлера, замашћене жене, и деце која су у међувремену постала његови родитељи. Обе су се слиле у јецај, којим ће крикнути у задњем издисају.

Ројеви бивших „уметника“ обилазе места некадашње испаше, са уздахом се сећајући својих младалачких снова. Имали су позив са највишег места али нису били довољно храбри, дрски и нереални. „Будимо реални, тражимо немогуће!“ Због тога ће жалити целог живота. У мраку позоришне публике чекају тренутак када ће кроз попиздети и попети се на бину.

– Народе, ја сам глумац! Ја хоћу нешто да вам одрецитујем. Саслушајте ме!!! А онда ће отићи кући. Лећи у кревет... и умрети.

У уметности је примат преузела она најмлађа – филмска. У њу су стрпали и све остале – од ликовне до архитектуре. Практични, какве их је Бог дао, Јенки су у неколико сати сместили векове, од „Рата и мира“ направили цепну књигу, а од целог света забавиште. **Many** је њихова главна и вечна тема. Око њега се врте љубавне романсе у којој је он или она богата, а она или он сиромашан. Заједно зајебу неког другог богаташа, па онда они постану богаташи. Од горчине и беса, на тетку да намигнеш.

Са Атлантика стижу бродови натоварени тим ђубретом и затрпавају обале старог света. Покушавају да филмским спрудом повежу своје велико острво. Ми, вредни сакупљачи „купујемо старо гвожђе“, радујемо се сваком новом товару, он је увек тако необичан: Ганстери су истетовирани, сломљеног носа, бркати... мирни породични људи. Недостатак фритезе и микроталасне одвео их је на пут порока. Одлазећи у пљачку банке, поздрављају се са женом и децом. Они му још дуго машу

док се ауто губи на хоризонту. Више се неће видети. Шмрц, шмрц, ово ће ме докосурити.

Добар део банде ће изгинути, али не и најантипатичнији лик – супарник главног дасе. Он ће са плавушом, с којом је у конфликту од почетка филма, узети све паре и отићи у Будву, пардон у Буркину Фасо.

Бандити и ганстери су национални јунаци, створен је култ – од Били Кида и браће Далтон, до Дилинџера и Ал Капонеа. Стотине филмова нам пружа прилику да уживамо у биографијама ових великана. Они су интересантнији него досадни животи Вашингтона и Линколна. Своје председнике ипак не запостављали, на доста њих су извршили атентат.

На челу једине супер силе мора бити супер-мен: он лично ликвидира читаву банду (наравно руску) у авиону; режира ратове, на срећу мале; прпуља секретарице... Све преко баре је супериорније у односу на остали свет. Од америчке деце „Сам у кући“, до полуделих „Рамбо“ војника. Замислите шта би Русима урадио да је нормалан?

Филм је загосподарио светом, у ропству држи своје потчињене конзументе. Свет маште није само у главама, добио је свој реални облик на платну. Најневероватније компјутерске анимације оживљавају стара римска утврђења, стварају километарску војску, градове на Марсу и испод мора. Својим очима више не можеш веровати; а ни ушима. Аутентичност је добила другу димензију – за потребе дневне политике. Тако у филму „Сарајевски атентат“, средином деведесетих прошлог века када су Срби били (и данас су) криви и за сунчане пеге и озонске рупе, Гаврило Принцип и Недељко Чабриновић планирају атентат у сарајевској џамији и предано клањају??!

У филму „Четници“ из 1942, високи лепо глумац са штуцованим брчићима, у козачкој униформи с накривљеном шубаром и на белом коњу, играо је Дражу Михајловића. После су приказивали документарне филмове са његовог суђења. Све је релативно, па и непријатељи. Дојучерашњи хладноблоковски ривали постали су топли партнери. Хрушчова, који лупа ципелом о сто у „Уједињеним нацијама“, заменио је Горбачов који рекламира америчке пице. Набилдоване, бркате женске офицере у филмовима замењују лепе и нежне глумице словенског порекла (Алек)Сандра Булок и Мила Јововић из Цецуна.

Ипак, највећи глумци на свету су Шиптари. Најуспешнији су им историјски спектакли: Рударски штрајк глађу; Тровање деце гасом; Братство и јединство. У филму „Савез комуниста Југославије“ снимљеном 1980. године, учествовало је 100.000 глумаца. У недостатку толико статуа Оскара „Амерички институт за мир“ доделио им је посебно признање – Тапију на нашу земљу.

Уметност, упрегнута у кола немилосрдног газде, полако клеца и посустаје. Рев јој је све слабији и губи се у општој халбуци. Само понекад на трен засија, а онда се изгуби као звезда падалица. Звезде и пруге нам играју

пред очима. Живимо под крилом сурог орла, носимо мајице са ознаком USA, бејзбол качкете и беџеве на којима пише –одрађено, завршено, купљено.

Чекамо нови дан да засија лепше и боље. Да га раздани лепа и добра реч, чист потез киста, а музика окупа и припреми за причест. Молимо се да уметност слободно пасе земаљским пољима, да је не прежу, туку и тероришу.

Оставите се оглава и амова! Немојте је зауздавати и силом јој наметати.

Пустите је да буде слободна као планински извор са кога ће пити цео свет. Нека буде и остане оно за шта је и створена... ЛЕПОТА ЖИВОТА.

Патријаршија из Пећи

Срезови – пећки, берански, бјелопољски и пљеваљски – спајале су Хвостанску, Будимљанску или Петровску епархију, у једну заједничку Пећку епископију. Од оснивања Охридске архиепископије у десетом веку припадале су Призренској епархији, све до установљења Српске архиепископије 1219. године и стварања пећке области. У њој је око 1250. (или 6759. по византијском календару), у време архиепископа Арсенија I (1233-1263) изграђен храм посвећен светим Апостолима.

На источној страни се налази полукружна апсида (не аспида) са олтаром, чији свод чини четвртина лопте. Живописан је истих година када је и грађен; једна од упечатљивијих фресака је – Богородица без Христа. За цркву Светог Димитрија заслужан је архиепископ Никодим (1317-1324). Изградио ју је око 1320. године. Са њених зидова чује се ктиторска композиција у којој учествују архиепископ Јоаникије, цар Душан са сином Урошем и свети Сава; усликани су око 1345. године. На другој страни Свети Димитрије благосиља Нестора да убије Лија, на трећој брани Солун од Кумана...

Цркву Светог Николе, Богородице Одигитрије –путеводитељице и припрату (предворје), саградио је архиепископ Данило II (1324-1337) око 1330. године. Богородица Одигитрија је само једно од пресветлих лица Мајке Божије. Најчешће је представљено попрсје или цела фигура са Исусом на левој руци. Посветна икона Хиландара израђена је у мозаику у XII веку. Симеон Немања је на самрти тражио да му донесу икону, да јој преда душу.

Велика припрата спаја три цркве и заједно са њима чини комплекс Пећке патријаршије. Уз северни зид наоса налази се престо Богородице Одигитрије, окићен даровима усрдних и богобојажљивих верника. Лоза Немањића живописана је у четвртој деценији XIV века. Прави пут, овим Божијим угодницима, показује Вазнесење Христово.

Када је Душан одлучио да се прогласи царем Срба и Грка, старешина православне цркве у његовој простопроширеној држави имао је да добије наслов патријарха. Он је, формално, заменио васељенског патријарха. Нисам се распитао, да ли је писао молбу Цариградској патријаршији, али се они дефинитивно нису слагали, јер је ишло на штету државних и црквених интереса Византије. На државном сабору у Скопљу – данас главни град Бивше Југословенске Републике Македоније – 9.априла 1346. проглашен је за првог српског патријарха пећки архиепископ Јоаникије (Јанићије) II.

Свети Јоаникије је родом из Призрена; радио је код цара Душана као логотет (секретар). Архиепископ од 1338. до 1346, а онда патријарх до 1354. године. Његове мошти почивају у Патријаршији.

Епископи – скопски, призренски, зетски и рашки добише титулу митрополита. Скопска митрополија постаде првопрестолна у Српској Цркви. Одмах иза ње била је Охридска архиепископија која задржа аутокефалност, али признаде част и првенство патријарха из Пећи. Света Гора је потпала под јурисдикцију пећког патријарха.

Недељу дана касније, на Цвети, патријарх Јоаникије, бугарски (трновски) патријарх Симеон и охридски архиепископ Николај, у присуству Сабора, крунисаше Душана за цара свих Срба и Грка.

Душанов законик, донесен и допуњен на саборима у Скопљу 1349. и Серу 1354. доноси врло важна наређења за устројство цркве: Патријарха према Законику бира државни сабор састављен од црквене и световне властеле, у споразуму са владоцем, а епископе поставља Архијерејски сабор или Синод. Изабрани патријарх, као и ранији архиепископи, постављен је на престо светог Саве и клицало му се: „Многаја љета“! Ословљаван је са „твоја светости“, а називан је и преосвећеним. Потписивао се зеленим мастилом, а титула му је гласила: ***По милости Божијој архиепископ и патријарх свих српских и поморских земаља.*** Владалац је у његовом присуству полагао заклетву. Византијски цар Јован Кантакузен је забележио – Душан је гологлав излазио пред патријарха, прихватао коња пред њим и помагао му да сјаше. (Жена скорашњег „цара“ свих Срба, поздрављала се са патријархом Павлом бројећи кристале на лустеру).

Године 1352. цариградски патријарх Калистбаци анатему на цео наш род, због одвајања српске цркве. Многи и данас тврде да је то узрок пропасти, а не многообожавана сотона с дебелом цигаром и омиљеном узречицом „Мајку ти божију“.

Патријаршија је имала властелинства, села, људе и земљу. Крчила је шуме, подизала путеве за будућност, грађевине – сакралне и световне за незаборав, пусте крајеве насељавала колонистима, нашим далеким рођацима.

Сава IV је проглашен у Серу (Грчка) 1354. за другог патријарха. Преживео је царева – Душана (20. децембар 1355.) и Уроша (2. децембар 1371.) – и упокојио се у Господу 1375. године. Велики проблем му је створио деспот Угљеша, господар Дrame, који све епархије из Грчке издвојио из Пећке патријаршије. Са падом државног, долази и до пада црквеног јединства. После Саве IV, споразумом кнеза Лазара и Ђурђа Балшића, господара Зете и Пећи, договорено је да патријарха изабере сабор архијереја и игумана свих српских области. После многе ускопартијске препирке, где су се гурали лични интереси, изабрана је нестраначка личност у виду пустињака и аскете, старца Јефрема.

Свети Јефрем је био син свештеника. Рано се отиснуо на Свету Гору. Подвизивао се и у Дечанима. Када су му саопштили да је изабран за патријарха, горко је заплакао; не из радости. Прогласио је светог кнеза Лазара за цара 1382. Исте године предао је жезло Спиридону, а он се вратио у пустињу. После Спиридонове смрти, на наговор цара Лазе, поново се прима дужности 1388. године. Управља српском црквом у најтежем и најсветијем тренутку нашег народа, све до 1400. године, када се представио Господу у 88. години. После Косовске битке, за време деспота Стефана Лазаревића, седиште је било више у Жичи него у Пећи.

У то време оживљава црквена књижевност, архитектура и остале гране уметности. Србија постаје уточиште учених људи са истока и југа, који су пред Турцима морали напустити домовину. Грађење монументалних цркава украшених склуптурама и фрескама, сликање икона, јувелирски израђени црквени предмети, увели су Србе у круг највишег уметничког стваралаштва Средоземља.

Са Немањинима долази раздобље звано „Рашка школа“ и траје до краја XIII века. Доживљава зрелост за време Немањиних наследника, када се затварају бочни вестабили (предворја) и претварају се у певнице, а на нартекс (узани четвртасти трем) додају бочне капеле. Рашку архитектуру прати украсна пластика на порталима, прозорима и конзолама, и оно је већином романичког стила. Зидно сликарство је доследно својој византијској опредељености.

По паду Цариграда, у Србију на позив долазе најбољи царски мајстори Византије. Тада се стварају највећа дела пластичног и монументалног стила XIII века. Зографи Михаило и Евтихиос раде за двор краља Милутина, својим стилем утичу на читаво сликарство Србије све до половине XIV века.

Ух, уморих се... Не, нисте почели да читате историјску читанку или уџбеник из ликовног васпитања, већ прекопотребни Подсетник.

Одузети једном народу памћење, значи убити га и духовно уништити. Метохија је колевка и огњиште српског народа, жижа нашег бића. Ко сме да нам ускрати њено име и постојање? Ко од нас сме допустити, у име кога и чега, да српска Метохија доживи свој трагични крај и укинуће?

Ми свој крстоносни пут знамо, и знамо свој тужнорадосни косовски завет и опредељење. Арбанашком народу, искрене душе, желимо само добро, нека нам Бог то зна, али и они нека знају: Неизбрисива тапија на земљу су наше расејане кости и свете мошти. Геноцид, тај страшни мач мржње и прогона, не страши их. Поломљене надгробне плоче их не притискају. Оглушују се на плач невољника...

У срушеној цркви сунчев зрак исписује молитву на олтару. Чекамо васкрсење мртвих и живот будућег века. Амин.

После смрти патријарха Никодима II, Пећ и Жича се 1459. налазе ван граница Србије. Охридска архиепископија (од XIV века под турском

управом) преузима власт све до 1557. године. Метохи су претворени у спахилуке и вакуфе.

Потурчени, али не сасвим, Србин из Херцеговине, Мехмед Соколовић, велики везир Сулејмана Величанственог (ово презиме је добио од српских гледалаца), обновио је Патријаршију у Пећи. Охридски архиепископ је појео своју капу, јер ништа није могао против моћног заштитника.

За патријарха је постављен његов рођак, хиландарски калуђер Макарије Соколовић. Е, тада смо се баш проширили, што обелодањујем са хришћанском радошћу: две епархије у Бугарској – Ћустендил и Самоков; Босна и Херцеговина са Далмацијом; Срем и Славонија са Хрватском; Банат и Бачка са Барањом, све до Будима, Темишвара и Арада. Пећ је поново постала седиште српских патријарха. Обновом ставропигије (непосредна власт патријарха) обновљена је и свака врста уметности: зидно сликарство, иконопис, илумирање књига, уметнички вез, дуборез. Златарство се развија ван утицаја црквених кругова, златари раде као градске занатлије.

Ослањајући се на уметничко стварање XIV века, поп Јован из Кратова, поп Цветко из Годијева и Леонтије, обнављају зидно сликарство припрате Патријаршије. Израђују се бројне иконе и цели иконостаси. Најбољи међу њима, учени пећки монах Лонгин, сликао је иконостасе у Великој Хочи, манастиру Пиви (1586.), Ломници, где је израдио и део фресака. Сликао је и иконе у Пећи и Дечанима. Хиландарски монах Георгије Митрофановић почиње да израђује и богате оквире икона, које разрађује Козма – морачки монах, и Радул – сликар патријарха Максима. Он је последњи мајстор ове школе који у сведеном облику ствара велике целине, као у цркви светог Николе у Патријаршији 1673. године. За ову групу мајстора везан је и процват дуборезбарства. У XVI веку у дуборезу су израђиване само двери (митрополита Антонија у Пећи и Дечанима). Монументални дуборезни иконостаси ових и других мајстора осташе нам за успомену и дуго сећање у Морачи 1596 –1617; Пиви 1639; Сарајеву 1674; Пећи 1677. године. Хоћете ли све запамтити?

После Макаријеве смрти 1574. патријарх Јован до 1614. ступа у преговоре са западним владоцима о ослобођењу од Турака (шта се ова црква меша у политику, рекли би неки данас). Од тих преговора не би ништа, па се патријарх обрати папи и православној Русији за помоћ... Аустријанци освајају Београд и продиру све до Скопља, 1689. године. Позивају све хришћанске народе на Балкану да им се придруже у борби за ослобођење од Турака. Одазвали су се само Срби под патријархом Арсенијем III Црнојевићем. Већ следеће године он се уклони пред турском осветом са 37.000 породица (око 200.000 људи): **„Дан и ноћ бежим са својим осиротелим народом од места до места, као лађа на пучини океана. Ридање на ридање прилажем, не имајући ниоткуда помоћи“.**

Турцису се крваво осветили устаницима. Спаљене су све српске куће у Пећи и Призрену, а само око Приштине је 360 села опустело. На њихова имања су населили Арбанасе.

Парохијско свештенство је много патило – нека села су десетину година остала без свештеника. Рађало се и умирало без божијег благослова. У селима где је било свештеника, разликовали су се од народа само по капи, многи су ишли босоноги и одрпани. Други почеше додатне послове, да прехране породицу (београдски прота, крајем XVI века, био је познати бојадисач)...

Нови аустријско-турски рат 1737-1739. даде шлагворт патријарху Арсенију IV Јовановићу да поведе још један устанак. У њему је учествовало и 7.000 Васојевића заједно са муслиманима из Плава и Гусиња. Од пропасти те буне, Турци постављају и Грке за српске патријархе – они су гледали само своја посла. Задњи Србин патријарх био је Василије Бркић из Сремских Карловаца (1763-1765).

Султан Мустафа III издао је ферман, 13. септембра 1766, којим се укида пећка Патријаршија. Места епископа заузели су Грци, а Срби су се повукли на Свету Гору. Да би се сасвим затро траг Патријаршије из Пећи манастир је потчињен призренској митрополији, па скендерској епархији, а касније рашкој.

Од тада па до ослобођења, за Метохију знамо из писама игумана дечанског Серафима Ристића (половина XIX века) турском султану – *Насилни Арнаути зулуме и злоупотребељенија чине, који сваку меру превазиђоше, којима ако се на пут не стане принуђени смо из своје земље, која је крвљу наших предака напојена, и са згаришта наших иселити се...* Из извештаја српских конзула у Приштини: Бранислава Нушића (крај XIX и почетак XX века) – *Српски се живаљ на Косову и Метохији осећа с дана на дан све усамљенији и напуштенији...* Стојана Новаковића – *Арнаути су били зликовци, али су обилазили с поштовањем оне српске куће у старој Србији, за које су знали да има оружја и мушке главе...*

После ослобођења 1912. године Пећ је припала Црној Гори. Образована је пећка епархија под јурисдикцијом црногорског митрополита на Цетињу. Коначним уједињењем целе српске цркве у српску патријаршију, пећка епархија је остала у својим дотадашњим границама. До 1926. њоме управља призренски епископ Михаило, а од тада има свог епископа Јеротеја Гавриловића. Он станује у вароши, пошто је пећки манастир поново проглашен патријаршијском ставропигијом те потпада директно под патријарха.

А сад нешто за љубитеље статистике: 1924. године пећка епархија има 48.918 православних становника. Раздељена је на четири протопрезвитерата (пећки, берански, бјелопољски и пљеваљски) и 41. парохију. Има 18 цркава и капела, са 27 свештеника. Сем Патријаршије на територији пећке епархије налазе се још пет манастира: Света Тројица у

Пљевљима, Света Богородица у Довољи, Свети Арханђел Михаило у Аранђелову, Ђурђеви Ступови у Беранима и Високи Дечани.

Дечани – црква Светог Спаса, задужбина је краља Стефана Дечанског, сина краља Милутина и оца цара Душана. Рад протомајстора Вита из Котора (1327-1335) грађен у романичко-готичком стилу, као јак одјек Рашке школе. Базилика се испела високо над Дечанском Бистрицом, дуга 55 и широка 32 метра, од мрамора у три боје – беле, црвене и местимично плаве. Кубе од олова је помало тамно. На капителима лавови, птице, људи који вуку камен. На обронцима кровова у правилном реду спуштају се, као ресе, гипсани украси. Изнад портала је гипсана композиција Светог краља са два анђела, полукружно оивичена гранитним венцем. Колонада – низ стубова са постаментом – носи лук, а изнад ње је бифора (прозор од два отвора) подељена декоративним стубом. Има их још – с леве и десне стране портала, и по две изнад бочних двери – ђаконских врата.

У унутрашњости је све монументално: од фрескописа и сликарства, преко иконостаса, израђеног 1594, до распећа над иконостасом. У дну цркве почивају мошти дечанског патрона, Светог краља Стефана, у кивоту са извезеним бордо покровом. Постављен је на два стамена стуба између којих се пролази на коленима, за здравље и дуг живот. Његова непотрошна рука и данас благосиља верни и напаћени народ. Остала је вековима читава, да буде наша веза са небесима.

Стаза повећих камених плоча одваја се од главног пута и спушта у манастир, док се други крај губи у шуми. Дочекују је огромна поткована врата; дете-врата се отварају у самом подножју. Трем је по прилици био део пирга (висока кула) па из његовог мрака пуца поглед на порту и манастир, опасан високим зидом боје оникса, уз чије бедеме почивају конаци.

Тумарам и тапкам по магли сећања, а онда из ње израња братство царског манастира на челу са игуманом Макаријем. Апологет и први преседник дечанског прњавора (насеље подигнуто на манастирском тлу) после Другог светског рата. Борац против фашиста и глупости, патриота без партијске књижице. Одлучан, јак, необуздан; човек од духа, знања и елоквенције. У средњим годинама свога живота остао је без вида, услед шећерне болести. Када се тих година обрео у пећкој болници, добио је за цимера неког „инцилира“. Сазнавши да је „поп“, онако, преко новина, презриво га упита:

– Знаш ли ти попе, ко је Волт Дизни ?

– Да није онај што су га замрзли и ставили сламчицу поред њега ?!

– Јесте – усправи се овај, одложи новине и заинтересовано превали – али, не знам шта ће та сламчица ?

– Да му дунеш у пркно, кад га буду одледили !

По завршетку Другог рата у нашим областима, сем три постојеће, установљена је још једна вера-комунизам. Његови апостоли окупљени су у

храму, знаном као Централни комитет. Учење засновано на: Бог није на небу, већ на земљи. Он се зове Јосип Броз Тито.

Узео је душу народу који га је највише волео – Србима. Зарад њега су постали шизматици (отпадници), секуларисти (одузимаачи црквеног у корист државе), изображеници и јеретици. Јерес се ширила као куга, заражен је читав један народ. Деца су за попом викала – поп баксуз! – и држала се за дугме, да им не донесе несрећу. Злом задојене Тито-јунг генерације укуцавале су нове клинове на Христово распеће. Ретко су црноризци силазили у град, па и тада би изазивали гнев и одвратност некада православног становништва – Како су неуредни, неподшишани и необријани; смрде на километар.

О Патријаршији и Дечанима ништа нисмо знали сем, да су их давно изградили неки „непомјаници“ и служе за сумњиве религијске ритуале.

О својој вери смо знали, колико и о животу на Јупитеру.

Католици су своје задушнице, другог студеног, успели да прогласе државним празником, раме уз раме са социјалистичким „славама“.

Један од главних задатака Првог петогодишњег плана је уништење Српске православне цркве, као центра реакције. Црквена имања-метохи, била су једине, донекле обрађене површине – колико су то турски и арнаутски зулумћари дозвољавали. Сада су одузета „у име народа“!

Посечене су им шуме и воћњаци. Црква у Витомирици претворена је у магацин, а конак Грачанице у партијску школу. Све по узору на браћу Русе, који су од својих манастира направили мушке и женске затворе. Мали пламичак у сребромокованом кандилу чували су стари Пећанци. Испред породичних икона нису престајале да се крсте њихове бабе и тетке. Призивали су свеце заштитнике у празним црквама.

Порте су, ипак, биле пуне радозналост света: излети са храном и пивом, радознали туристи окићени фотоапаратима, ђачке ескурзије – са забраном уласка и паљења свећа.

Славска свећа се ретко јавно палила, чак и код Пећанаца. Један од одважних био је наш професор латинског и француског Саша Попадић. Када му је директор гимназије Селим (осведочени балиста из Дренице, кога смо звали Патка) запретио, да ће изгубити посао ако буде славио, овај га је позвао на славу.

У наше време се славило три дана: дизање славе (вече уочи славе), дан славе и патерице. Како је долазило много света, послужење је било брзо и ефикасно. На постављеној трпези било је све – од предјела до десерта. Одмах се доносила кафа и пиће. Чим би наишла следећа група, устајали су они који су први дошли. И све тако у круг.

Рођаци-партијски другови, долазили су у касне сате огрнути мраком суседних улица. Принципијелно су одбијали да целивају крст и попу руку. Уместо тога, добро би га продрмали да му капа падне с главе.

У тој црвено-црној комбинацији, дочекивао се и Божић. На Бадње вече се у Патријаршији скупљао добар део града. Такве организације данас зову „Сигурна кућа“. Носиле су се литије око манастира и палили бадњаци код конака. Онда би се народу обратио владика рашко-призренски Павле, потоњи патријарх српски. Јевреји се после две хиљаде година враћају у Јерусалим, чак и против историјске логике, а Метохија престаје да буде наша у миру и слободи. У време када се други народи, после вишевековног отсуства, враћају на своје огњиште, српски народ га гаси. На вратима старог конака (16.марта 1981. године запалили су га Арнаути, на основу дугорочног програма, смишљено и организовано спроведеног, јавно, пред лицем целог света) стајала је игуманија Февронија. Нико од нас је није звао тим именом. Она је за све нас била – Мати.

На вечеру су позвани сви, па и милиционери које је увређени народ једва пустио да уђу у порту. На спрату конака су биле келије за монахиње и духовника, и гостинске одаје – фандарик.

У приземљу благоваоница или мађупница, дугачка правоугаона просторија окружена столовима од зида до зида. На њима посне пите, риба и куглоф од пребранца. Ево манастирског рецепта за то посно јело: Најпре прекувате пасуљ и изгњечите га у пире. Исецкате кисели купус на ситне фронтле. „Метите“ мало уља и алеве паприке, посолите по жељи. Кисели купус загрните пасуљем и уобличите га у куглоф. Једе се хладно и сече се као торта. Пријатно!

У ситне сате долазе људи из Комитета – из чисте радозналости. Интересује их количина малигана у чувеном патријаршијском вину, које се прави стотинама година по истом рецепту. Обе врсте: мушки-опоро и женски-сладуњава, фарбале су флаше и остављале талог на дну. Најпре је прављено од грожђа из манастирских винограда изнад саме Патријаршије, а после свакодневних напада иреденте, од куповног грожђа из Ораховца. Вино се није продавало, сем пријатељима цркве. Подрумарка је била жена изузетне дикције и чистоте говора – некадашњи судија Окружног суда у Београду. Изгубила је сина јединца, и остатак живота посветила сину Божијем.

Различите су биле судбине сестара пећког манастира. Неке оклеветане у селима изнад Патријаршије, у Црном врху и Љевоши, да су превариле момка; друге убоге и без игде икога. Треће, баш високо образоване (доктор хемије – течно говори пет језика). Игуманија је чврста, одлучна жена, носилац највишег руског и српског одликовања: Ордена кнеза Владимира и Ордена Светог Саве. Рођена сестра је са њом у манастиру. Све заједно завештане на послушност, сиромаштво и целибат.

Њихов духовник (исповедник) био је отац Десимир. Имао је очи које се смеју, тиху и благу нарав. Поподневни одмор су му прекидали пијани гимназијалци (погодите ко?), спремни да се исповеде. Столетни мир и достојанство манастира унижавала је свирка Шиптара са гитарама и један

дебели Београђанин. Пошто-пото је хтео да гаусликају на подупртом миленијумском дуду, испод кога је Арсеније повео народ у сеобу. Када је све почело да крчка под њим, леђа су му исправиле монахиње, моткама. Познати глумац Тихомир дошао је са позоришном трупом у Пећ. Како су ушли у Патријаршију, није могао да заустави сузе. – Видео сам и пропутовао цео свет, а тек у сумрак живота откривам најлепшу богомољу свога народа.

Срби ипак нису изгубили сваку везу са црквом. – Идем да се прекрстим – значило је да дрмне неку љуту. По угледу на свог пантократора, псовали су све од Бога до Свеца заштитника. Уз то, и дете у колевци, мајку, криво сунце, дупе росно...

Наши попови нису запостављани ни на филму: У „Скупљачи перја“ поп пије, псује и шверцује; у филмовима Живка Николића, попови су нагрдни женскарочи, протуге и сецикесе...

Ако је религија била опијум за народ, комунизам је био жешћи ЛСД. Један од београдских скојеваца, љубитеља анђеоског праха, затворио је у свом стану младог монаха дечанског манастира. Неколико сати га је бријао и шишао тупим ловачким ножем, а потом га крвавог избацио на улицу, као кесу за ђубре. Ту није крај подвизима српске омладине, нашег времена, у задњој офанзиви на своју веру, културу и традицију. О њима ће се чути док се буду кували у пакленом лонцу црвене боје са укрштеним српом и чекићем.

Поједини „залудни и затуцани“ синови отишли су у наручје Цркве. Неки су се постригли, а други су остали доживотн искушеници. Један од њих је овако певао:

„Умуко је у сутон молбени пев
и лута душа грешна по свету, кроз цик
сунчаног стакла где пршти сев
и Исусов претура лик“.

Потомак пећког проте Стевана Бракочевића (Протина ма`ла), најпознатији искушеник дечанског манастира, песник Слободан Марковић – Либеро Маркони. После вишегодишњих неуспелих покушаја, игуман Макарије га у писму обавештава: Ове године не мора да долази, да се мучи и подвизује, већ му он шаље балон манастирског вина.

Други су долазили у искушеништво, али се нису јавили мајци, па их је сутрадан покупила распамећена фамилија. Трећи су волели да после теревенке поједу десетак Бућукових ђевапа и попију флашу кока-коле, кад се расане око дванаест сати. Када су их монаси пробудили око четири на молитву, сетили су се да нису искључили шпорет.

Мали број одоле искушењима и остаде. Међу њима и један несуђени студент Академије за позориште, филм и телевизију: Седели смо на великој веранди главног дечанског конака. Отац Макарије је дремао, брадом ослоњен на свој штап. На крају стола је седео блед и нервозан

момчић. Молећиво је упирао обрве у придошлог монаха Варнаву. Овај проговори.

– Оче игумане, дошле су мајка и тетка да виде искушеника.

– Нека су.

– Оне плачу.

– Нека плачу, мање ће да пишају.

Када прекорачи праг времена и одломи од себе дебелу кору страсти и жеља постаће монах, калуђер, црноризац. Члан братства анахорета, великосхимника, исихаста. Ослободиће се ситносопственичких идеала и женских дугорочних планова. Материјалних и текстилних брига. Обичан свет се облачи различито, а мисли исто. Монаси су у црним мантијама, а, у сваком, појединачно, станује васељена и вечност.

Не знам колико ћу калиграфски исписати живот у Дечанима тих седамдесетих година прошлог века, али вам гарантујем аутентичност. Почине са недељним доласком аутобусом, стопом или бициклом, на извор наше писмености. Не знам колико сам био жедан, али знам да је партијска каријера мога оца, у то време, била врло угрожена.

Киновија или општежитије у православној цркви је начин манастирског живота у коме је све подређено заједништву – богослужење, дужности, трпеза, имовина.

Велики конак се налазио преко пута главног улаза у цркву. Масивним дрвеним степеницама пело се на спрат. Одмах десно, иза онијих врата, улазило се на пространи, отворени трем. На њему дугометражни, дрвени сто. Послужење доносе госпође или госпођице, познатог презимена – Карађорђевић. Неке даље тетке малог краља Петра нису хтеле да путују за Лондон, па су остале ту. После рата „Озна“ (све дозна) их је тражила, али их Макарије није дао. Сахранили су их иза цркве.

Сваки дан је почињао вечерњем, па јутрењем и тако даље. Легало се рано и спавало мало. У свом тесном монашком собичку Макарије тера мог друга Момчила, будућег лекара, да баш њему убоде прву инјекцију.

Као какав катихета говори нам о путу у царство небеско – саоницама у које су упрегнути љубав, милосрђе, опрост и вера. О Богу Оцу, Богу Сину и Светом духу, као три лица Бога. Највише о томе да не заборавимо ко смо: **ДА СЕ НИКАДА НЕ ОДРЕКНЕМО СВОЈЕ ВЕРЕ И СВОГА НАРОДА, НИ ЗА ШТА И НИ ЗА КОГА НА СВЕТУ !**

Јустин је био његов заменик. Свршени вишеградски гимназијалац и призренски богослов, фасцинантних плавих очију и извајаних обрва. Широког и искреног осмеха, изазивао је лаку вртоглавицу код многобројних снаша, много пре свог земљака Здравка Чолића.

Неколико година пред упокојење, уместо на питоме метохијске долине, гледао је на Бокоторски залив, из свога манастира Савина.

Макарије би се, као сваки родитељ, поносио својом децом: Јустин – архимандрит; Пахомије – епископ; Алексеј – доктор и архимандрит.

Сви су говорили по неколико језика, а нису се псовали ни на једном. Овом умном стаду често се прикључивао и њен добри пастир, епископ рашко-призренски, господин Павле. Неочекивано и ненајављено, брзим и одлучним ходом, спуштао се низ благу падину од главне капије према цркви. Јасан и отресит, а опет, смирен и благ. Никада бирократа и исократа (хорско брујање на једну ноту). Славонац са срцем које је куцало за Метохију и цео српски род. Говорио је, писао и молио за спас свога многострдалног народа и цркве од арнаутског зулума. Није имао коме. Остао је веран свом монашком завету и као патријарх – налазио сам га у манастиру како поправља кандило или ушива мантију.

У Београду се возио градским превозом. Стојао је у гомили, у старим сандалама, придржавајући се за шипку. Цркве није раздвајао по величини, и оне најмање су му биле важне. У нашој црквици на Карабурми био је четири пута у току 1994. године... Увек заједно са својим сујетним и скоро непоправљивим стадом.

У Дечанима ми, скоро, млади монаси рекоше да имају највеће братство од постанка манастира. Сада, када их са свих страна окружују Шиптари, који би рушење Дечана и Патријаршије узели за „Дан државности“.

У време када верници на литургију долазе у борним колима и тенковима, шеријат фарба млад месец у зелено, а Америка нас посипа звездама од шарене-лаже и гумицом брише старе карте и народе.

А ми? Шта ми сада радимо? Свако размишљање о будућности свога народа прекидамо мислима о нашим малим потребама, а родољубље је највећа човекова врлина. Наше молитве нису јаке и гласне, нису искрене... Човек скрушено гледа у подни мозаик у цркви. Чини ти се да је пао у религиозну кому, а он рачуна колико му треба цемента да избетонира терасу.

Волео бих да читаоци ове књиге постану љубитељи своје вере и цркве, макар и упола како су прихватили „Јеховине сведоке“, „Адвентисте“ и остале „Хинду заједнице“. Знам да смо широки у души (?) брзо прихватамо туђе људе, навике, обичаје, па и веру.

Зато прошетајте, две улице од куће, до најближе цркве. Упознајте се са вашим парохом. Видећете какво вас изненађење чека. Као прво, поп говори вашим језиком. Као друго, да би сте били члан црквене заједнице не морате да дајете паре! Не морате да испред цркве вичете: Живео Бог! Живео владика!

Црквено двориште се зове порта и нема никакве везе са цариградском Портом (висока влада). Ако у порти запазите скупоцени луксузни ауто не брините, није неког обесног новокомпонованог богаташа који га је баш ту паркирао, то је сигурно попин ауто.

У цркву не улазите у гардероби „само да бацим ђубре“, али се обавезно прекрстите десном руком и ако сте левак, пардон леворук. Они мали округли прозори са каменом мрежицом су розете. Главна врата или

свечани улаз зове се портал и изнад њега је лунета, фреска у мозаику са ликом свеца коме је посвећен храм. Врата могу бити украшена декоративном траком илити фризом. – Какав ми је фриз? Видите клинци, нисте то ви измислили! Улази се у припрату-предворје где се продају, и у већини случајева пале свеће. У јужном делу је крстионица. Зид или врата деле припрату од наоса – унутрашњи централни део, називају га и лађа цркве. Свод наткриљује овај простор и може бити бачвасти, крстасти, полуобличасти, уписаног краста... Испред иконостаса је солеа која се састоји од певнице и амвона – уздигнутог округлог места са кога се читају апостоли и јеванђеља.

У цркви се прилази, не трчећи, тетраподу, постољу на коме је икона патрона. Она се замењује приликом великих празника.

Када се крстимо, неко руком додирује под. То није босански или „косоварски“ стил крштења, већ израз најдубље вере и поштовања према светитељу. На ланцима се, од главне куполе, спушта полијелеј, велики украшени свећњак. Негде је направљен од пушака и бајонета браниоца отаџбине, као у Ружици на Калемегдану или у цркви на Опленцу... Да вас не умарам много?

У већини наших православних храмова најлепши украс је иконостас. Најчешће је то богато изрезбарена преграда између наоса и олтарског простора. На средини су царске двери (Света врата) са представом Благовести (Богородица и Арханђел Гаврило) и бочне двери или ђаконска врата. Иконостас је најпре био од камена, ређе од метала, а потом најчешће од дрвета. Од XVIII столећа, под руско-украјинским утицајем, постали су високи и са унапред одређеним редоследом икона: на левој страни царских двери иконописана је Богородица, а на десној Христ. Када повуче застор на царским дверима, свештеник се не купа него, у том делу молитву обавља над олтаром, или часном тр(а)пезом – то је четвороугаони сто на једном, четири или пет стубова, на коме се налазе Јеванђеље, свећњаци, крст, распеће; частица светих моштију се ставља испод, или у њега, приликом освештења храма.

У северном делу олтара је проскомидија или жртвеник, где се врши припрема часних дарова – хлеба и вина за причешће, или евхаристију. На источном делу је апсида полукружног облика.

Еикон је слика, на грчком. Наше иконе су хиљаду година сликане на исти начин: Милешевски Бели Анђео, Девојка са крчагом из Пећке патријаршије, Прогон из Раја Адама и Еве у Дечанима – тамо је и Светородна лоза Немањића на челу са Светим Савом. Кнез Лазар држи своју главу у рукама (кефалофор), као и Јован Владимир, преподобни, великомученици, и остали пострадали за крст и веру. Око глава им је часно заслужени златни круг, ореол. Фреске су високе преко три метра. Са зидова нас гледају наши далеки рођаци, највећи од свих икад рођених

Срба. Постали су бесмртни, не зато што су мрзели и убијали друге, већ што су много волели свој народ!

Гардероба светаца је иста, нешто између L и XL; зепа од броја 40 до 42. У очима благи родитељски прекор, да више не једемо... што се не једе. Ктитор приноси модел храма патрону или свитак даровне повеле, улазнице за вечни живот. Иза очева су синови са новим даровима, породица са целом државом на рукама. Што би рек'о мој попа Рајко Вукосављевић: Породица, то ти је црква у малом !

Православље је чувар традиције. Оно је чулна религија: целивање фресака, икона и крста је спајање са Богом преко освећених предмета. Попина рука није освећена, али се целивом указује љубав и поштовање. Кађење је још једна од симболичких радњи – кадионица представља човечанску, жеравица божанску Христову природу, а дим Светог Духа. Богослужење је исто још из времена Византије; из поштовања и понизности стоје сви: народ и цареви, попови и монаси, задужени за душу свог народа. Литургија на грчком значи служба. Служба Богу, у коме текст на црквенословенском пева свештеник речитативно и хор „а саррелла“. Појање је негде једногласно – византијско и без инструменталне пратње. Стеван Мокрањац је компоновао „Литургију Светог Јована Златоустог“, а Стеван Христић „Опело“ – православни црквени обред за мртве. Црквено писмо је установио грчки монах Тирило, који је ширио православље код нас и Руса.

У цркви важе канони или правила, а ово што ћу вам рећи нигде није записано: У цркви се не воде аброви и не оговара комшилук. Не грабајте се да седнете, нисте у аутобусу. Жене би требало, бар једном, да буду смерне и неупадљиве. Без шминке, ружа за уста (нарочито за причест; ко ће да једе кармин после њих), главепокривене марамом а не турбаном и шубаром. Иако вам панталоне много добро стоје оставите их, обуците дужу сукњу.

Постите. Добићете лепу линију и бићете Богу захвални. Нека то буде почетак ... Немојте се гурати за исповед и причест,ви бивши комесари и партијски секретари. Не говорите молитве и песме прегласно, Бог и прота не дају оцене. Опустите се.

Када крене песма „Тајно, тајно“ и по вашим венама се разлије милост, плућа почну да се надимају, у глави нестане магласвакодневних проблема, знајте да сте у блаженом загрљају ваше мајке цркве.

И да знате, Српска Православна Црква није електропосластичарска радња саценовником својих услуга. Црква се никада није издвајала од свога народа. Не дозволите да се ваши попови возе у најскупљим аутомобилима, док ви крштеруре хоћете ли имати млеко за децу. Ако верујете у Бога и нашу цркву, равноправни сте са њим. Не дозволите да вам намећу „намет на вилајет“.

Они су службеници, као и сваки други, обучени у црну мантију. За време службе покривени стихаром и фелоном, огртачем без рукава, препознатљивим по бројним крстовима. Када врши крштење, погреб или освећење, носи „Требник“. Попови се жене и имају децу, и по томе се разликују од својих колега монаха. То би требало да буде и једина разлика. Гласници наше вере православне сумонаси мочалници, завештани на доживотну ћутњу, испосници и аскетскоји се целог живота подвизују.

У разрешној метанији (погребној молитви) и без плакања, на дасци са три камена под главом, напуштају овај свет.

На другој страни је гомила забреклих попова-бизнисмена: изнад ковчега се погађају са породицом умрлог и неће да отпочну опело, ако не пристану на њихову цифру – она се сада креће од 5.000 динара до 100 евра. Када су свадбе и крштења, очекује се да кум буде шире руке.

Тачно је, да и кроз зарђалу жицу пролази струја, а Божја реч ће стићи до народа и кроз њихова уста. Али. Ко нема паре да задовољи потребе ових отпадника наше цркве, отићи ће у другу веру или у другу цркву. Не дозволите да вам они постављају услове и отимају паре. Некада се обред у Патријаршији плаћао једним јајем.

Не правим никакву поповску анти-кампању, и они имају породицу, али се ужасавам помисли да ће народ отерати из цркве. Ако праве кућу, пођите им на мобу. За обављену „требу“ или обред, платите им по вашој души и могућностима. Не оговарајте их по славама, лако је бити туђи судија, већ им у лице реците шта није добро.

У Призрену је неки гастербајтер крстио сина фамозне 1993. године. После крштења поп му је тражио 100 марака – тадашњих 10 плата. Домаћин га је увео у кућу и тако избубецао да су га одвезли у болницу. Како је то познато виногорје, град је после тога ударио и побио добар део засада. Шиптарска делегација је дошла код оног домаћина:

– Ево сто марака, да пљатиш попа. Ајд` што је град ударио у ваши виногради, што сте биљи попа, а што је побио нас?

Шиптари су донекле поштовали наше светиње. И сада, у Дреници, долазе људи по мраку и пале свеће у изгорелом Девичу.

Патријаршију је до задњег рата чувала војводска породица Никћи. То су они у руговској ношњи, чланови културно-уметничког друштва „Шота“, што су се налазили на свим туристичким проспектима. У току Другог светског рата, деда једног Италијана чувао је Патријаршију, а сада је он чува. Историја се понавља, по нашим леђима.

Највеће хришћанске светиње су остављени народу који их не заслужује. Ни најдубље кајање нам не даје опрост. Када би, не дај Боже, nestало Патријаршије из Пећи и Високих Дечана, Грачанице, Богородице Љевишке и Светих Арханђела, Срби би могли да се похвале: Београдом на води, хотелом Hilton hotels end rizzorts, шопинг центром Big fashion, Metro Cash and carry; бетонско-металним чудовиштем „Градски хотел“ на крају Кнез

Михајлове, историјским насељем Маринкова бара, плавим мостом, Митићевом рупом...

Косово и Метохија су почетак и крај нашег буквара. Ни драгоценије стварности, ни веће светиње, прошле, садашње и будуће, него што је стварност и светиња Косова и Метохије. „Српство, то није хлеб, школа и држава, него је Косово. А Косово је гроб у који је све закопано, а Васкрс иде опет преко гроба. Васкрсење не бива без смрти“.

Крчма Балкан

Хладно децембарско јутро, непосредно пред Други светски рат. Те зиме су уместо снега, падали пијанци. Лекина кафана „Балкан“, у близини Песка. Са главне улице, корзоа, силазило се, после десетак стрмих степеника, у повећу правоугаону просторију премезану зеленом масном цоклом до висине золуфа. Плафон и околни зидови окречени у некадашњу белу боју. Бубњара пуцкета. У левом углу, просторије дрвени шубер. Одмах до њега, наслоњен на длан, дрема конобар. Двадесетак столова са карираним црвеним стољњацима. Између њих нервозно шета официр краљевске војске Илија Р....ић, очигледно у ишчекивању. Утрчи војник, салутира му и викну конобару: Једну љуту! Попи чокањ с ногу па задовољно протрља груди. – Ууух, што је добра!

– Дођи овамо – позва га официр.

– Разумем, гос`им капетане!

– Конобар, две љуте!

Попише наискап.

– Дај још две!

Опет наискап.

– Јавићеш се дежурном официру, реци да сам ти ја дао петнаест дана наградно. Иди кући и нека је Бог с тобом.

Овај се врати у касарну и исприча како је добио одсуство. Када то чуше војници, један од њих се следеће јутро ушуља у кафану. Иста сцена, само што се овај солдат мрштио и грчио док је пио.

– Војниче, дођи сместа!

– Извол`те, господине капетане.

Пуче му жестока шамарчина

– Ајд` што си себи уср`о дан, него си и мени пиће огадио.

Матијино „кад се отвори ова божја рупа од дана, па не знаш куд ћеш“... није важило за варош подно Проклетија. Прва максуз кафа се пила како и приличи, у кафани. На малом округлом послужавнику су из бакарних цезви сипали врућу црну течност у шарене филцане. А да, ту је и локум (ратлук) на чачкалицу.

Енглески чај се пије са једном до две кашике шећера, са или без млека. Пећка кафа: са три-четири коцке шећера, лозом и малом киселом. У Балкану је била и са јајима – кували су је мушкарци.

Јутарњи ноктурно дугог сркања кафе и троме успорене приче почињао је од освита дана. Немирни и узнемирујући акорди одзвониће после треће чаше, а онда ће се гомила гласова слити у неувежбани хор. Једно од главних правила је – саговорника не слушати ни по коју цену, јер ћеш заборавити шта си **ти** хтео да кажеш. Стартовати у макрону секунде, по

завршетку „саговорничковог“ задњег слова, или му једноставно упаднеш у сред излагања својом много интересантнијом причом. Причаш своју животну сторију. Нико не слуша, сви смишљају шта ће да кажу.

Десно од шанка, врата у стаклу воде у повећу башту с лијандрима. Дуж ниског зида наткривени столови. Из поплочане средине расте дрвеће. Ладовина. Слатка, мила доколица. Мирис топлог лета шири се по башти и грли са мирисом роштиља. Шири ноздрве, развлачи уста у задовољни смешак. Мозгу пушта неке срећне слајдове: драга лица, простране ливаде усред густе шуме, планине овенчане маглом, оркестар мандолина...

Није увек било тако. Несрећно време је доносило несрећне приче. За време рата су их уносили неки, свима лојални, дојучерашњи Срби. Један, коме је кућа била у Пуавцу, нарочито се истицао:

– Љеко, донеси овђе кахве, кољико је српскијех глава синоћ посећено. Него, да ви прићам. На једну су љиваду стаљи `Итлер и Стаљин. И `Итлер му је рек`о: Слушај Стаљине, мекни љуђе из Смокве (Москве) е ћу ти све спржит`, до пиљета... Јесте љи ћули, да му је мајка муслиманка?!

Зидове кафане су, попут вињета и украса од винове лозе, красиле чаршијске приче. После рата је радио национализован хотел Балкан, са Леком као управником. Није много променио изглед до наших дана. Сећам се врло добро, десна дијагонала је повезивала улазна врата и ћошак за музичку капелу: хармоника, бас гитара, бубњеви и повећа певалка. Све то постављено на две дрвене палете у виду подијума. Кафане су се делиле на српске и шиптарске. Клијентела измешана.

У једнима су се певале песме о Бајрам Цурију, а другима су „Ој, војводи Синђелићу“ и „Креће се лађа француска“... биле забрањене.

На горњи спрат овог назови хотела, пело се спољним дрвеним степеништем са рукохватом. Већина врата и прозора је гледао на главну улицу, други део на Бистрицу и Капешницу. У једној од малобројних соба дебела певалка је скидала мрак са невиних дечачких очију. Док су се јадни копрцали над њом – црвени и услахирили, она је лагано отпијала по који гутљај из пивске флаше и прелиставала прекјучерашње новине. После краће паузе упитала би:

– Има ли ко још од вас комараца, да ме убоде?

Добила је паре и доживотну захвалницу у преваспитању нових генерација. Нека јој је вечна слава и хвала.

У кафани гужва, туре пристижу. Размењују се као поклони за Нову годину. Сви се смеју и машу, задовољни садржајем.

Ко се опарио држи банак. Најчешће је то Шкодра, свирао је на неком испраћају. Какав је то одлазак у војску без хармонике?! Доносе пиво, хладно од ветра. Бивши првоборци, рођени 1934-1935. године, и рано пензионисани удбаши уживају у поклоњеном слободном времену:

– Глупи, смрдљиви пас, нашао мене да прича о рату и револуцији, а сви су му били четници! Шта ја знам о марксизму?! Е, мој друже, ја нисам

читао „Капитал“, ја сам га живео!... Толико сере да ће у следећем животу сигурно бити грлица... Бићу ту и кад ме не буде било, ако будете могли да ме видите.

Преко пута „Балкана“ нацалила се кафаница или бистро „Спорт“. Врло чест и прикладан назив оваквих објеката. У програму је садржавао разне дисциплине: дизање чаша у вис, тресок до клозета, скок на конобарицу... Ивентар уобичајен – соцреалистички. Дугачки, пластифицирани црвени шанк, да се слаже са очима муштерија. На њега налепљени испупчени бели кругови, као алузија на шанкерицу.

На сваком столу кувана јаја и ораснице са патином. Врата од тоалета немарно, бећарски накривљена. „Неко је јутрос јео пацове, погушисмо се!“ За столовима познате фаце, од прекопута.

Братство пијандура, беспосличара и чанколиза обилази терен: у „Мало корзо“ на Песку ће, код браће Ивановић, попити две-три, а онда ће отићи за Београд – у истоимену кафану. Имала је пространу башту покривену тендом која гледа на „Трг хероја“. Цветна острва су је делила од зграде „на дуж“, с малим боксовима уместо тераса. Из њих су вириле главе непријатељски расположене према комшије са друге стране улице.

Самопрокламована боемска кафана имала је муштерије истог определења. Обичај да се било шта мези – кикирики, помаранца, јабука – врло практичан; увео га је шеф Исо. У ћошку Перо шприцер наручује, за њега и жену, четврту флашу „Банатског ризлинга“ и сифон соде. Ацов сир, јутрос донесен са пијаце, вратио се у првобитно стање.

Изморени службеници дефилују испред баште, међу њима и моја мајка. Брзим маневром избегавам присни сусрет. Вече дочекујемо, скоро по правилу, у Дому ЈНА. Не сви. Ко није хтео да се одрекне браде и брадице, не може да уђе. Обријани четнички унуци су улазили, и ја међу њима. Академски вајар Муса (Радослав) Микетић добио је ферман с највишег места да може ући с брадом. Конобар Ико га је молио да оду његовој кући, хоће деци да покаже како је човек постао од мајмуна. Овај је, **предвише** плавом Пиштанцу, равнодушно одговорио:

– Ти си чудо природе, тако жут човек од само два јаја.

Испред улаза у пространу зграду био је лепо уређени врт с клупама и погледом на хотел Метохију и Корзо. На портирници, за време честих ванредних ситуација када би нам непријатељ озбиљно запретио, уводили су пропуснице.

Као нормалан природни наставак, у продужетку правоугаоне зграде, уздизао се Комитет – храм нове религије. Његови жреци су били чести гости објекта у суседству. Држали су сву световну и духовну власт. Чак су и њихове метресе чувале кључеве наших живота. Веровали су у нови светски поредак, онолико колико им је било потребно да поређају – кућу у Пећи, стан у Београду и викендицу на мору. Ко је водио наш народ више од педесет година?! Нека нам је Бог у помоћ. Они су свог бога призивали

попут пребогатих вођа секти, спуштених на ову планету да скупљају чланарину од многобројних верника. Тумачење једне те исте Библије на сто начина створило је на стотине религијица. Тумачење „Капитала“ на један исти, громопуцатељни и срцепаратељни начин, створио је на хиљаде социјалистичких богаташа. Своју веру су дебело наплатили. Кафанске рачуне су плаћали потписом, властелинским печатом или отиском кажипрста. Опијени славом и богатством, пиће им је давало неизмерну димензију, узносило их до нестварних висина. Пливали су по густом кафанском диму крвавих очију, раздрљене кошуље, бурилом од стомака, лица низ које тече маст, разбарушене и префарбане косе. Револуција је још текла потоцима вина и ракије. Због њих су празнили кафану и износили свечани есцајг. Пратиље-кокошке су се смијуљиле и кокодакале о ценама на пијаци. На врху тог делиријума и оне ће се укључити у кадровску политику наше општине.

Њихово победничко славље ће трајати од другог рата све до овог последњег. „Револуција“ је сиромашне и неуке људе претворила у недодирљиве и бездушне мизантропе. Полтрони и улизице, ударачи по својима, носачи и извикивачи парола – сви чланови једине партије – отераше вредне, радне и уздржане интелектуалце. Култ човека средње класе саградили су од леда, кочоперио се на пиједесталу до првог пролећног сунца. Остао је да лежи у каљузи илузија и велике обмане непревазиђеног мага. Колективна хипноза се осећа и данас, код многих разочараних партијаца или љубитеља историјских митова.

– Најбоље смо живели док је Тито владао. Сви смо радили, бесплатно се лечили, школовали, подизали кредите, путовали где смо хтели, с никад прежаљеним црвеним пасошем. Кад би могао да нам се врати?! Не бојте се! Његов дух се још увек вије изнад запаљених и уништених цркава, изнад порушених метохијских гробаља, разграђених кућа, фабрика давно зараслих у коров, изнад народа чију кривицу је доказао. Материјал од кога је изградио државу исти је као и код свих империја од кад је света – ЛАЖ ! Само што се наша кула од карата срушила, а њихов супер-лепак се још држи. Социјализам се није претворио у комунизам, већ у латентни капитализам. Једнакост и равноправност важила је само за сиромашне. Просперитет те државе није почео вредним радом (иако га је било) већ поклоњеним доларима, којима је плаћено неверство према словенској браћи; сумњивим донацијама, кредитима које ће враћати и наши прауници. До тада ће нам сваки цент изаћи на нос.

На свом послу српски комунисти су чинили фактор стабилности и равноправности. Равноправно са Шиптарима су осуђивали и прогањали свој народ. Празнили су српска села, смиривали међунационалну тензију и доносили свима неопходни мир. Ови голубови мира постали су вишепартијским системом – голубови прелетачи, да не кажем усрани. Ето, колика је била њихова вера у светле идеале радничког покрета, братство и

јединство пролетера свих земаља. Подједнаким жаром ће се крстити и клети: Ја био комуниста?! Нисам овога ми крста, сигурно су вам то рекле оне комуњаре! Банда црвена!

Након исцрпне посете набројаним локалитетима (од глагола локати), лечење је дуго трајало. Попут тешких болесника, почињало се лаком храном – супе и чорбе. Настављало се у ритму, сваки сат времена: паштете, мајонези, ајвар, саламе и кобасице. Што више текућине: шерпа млека, кокта, кисела вода... Дан после тога, омркнете на шољи. Пијанство је цртало највеселије вињете, а тек трежњење. Онај Драган, с почетка књиге, почео је касно да пуши и пије. Да га се не дочепасмо, човек би пропао бавећи се спортом. Зором би, као и сви ми после теревенке, устајао да „охлади табарку“. Његова мајка, једна добра и забринута удовица, ујутру га је налазила прекоцаљеног преко прозора, на столици у кухињи, на WC шољи...

– Драгане, сине, где ми је онај штирак са шпорета? Шерпа у којој се кува нешто бело, мора да је млеко. Шта је друго могао већ да попије на „екс“ и угаси вулкан. После тог времена се доста круто понашао.

Буновна мајка, његовог имењака с другог краја града, отворила је врата своје спаваће собе и вриснула – у предсобљу је, прислоњен на чивилук, спавао на ногама њен пунолетни, допола обучени син, без панталона. Њих је уредно сложио и наместио у кревет.

Наше старије колеге су се трезнили обазривије. Скрхан глађу, само на прстима да не пробуди жену, чика Младен привуче вечни лонац са шпорета и седе да једе. Илегално и у потпуном мраку. Јутро:

– Жено, где купујеш месо, оно од јуће ти је било к`о опанак. Не можеш да га сажваћеш да си бог отац.

– Које месо?! У шерпи су биле крпе за искувавање.

Шта је најбоље за мамурлук? Расол?! Није, верујте ми на реч. С бокалом у руци, у једно зимско јутро (опет), отишао сам у подрум да наточим нектар од купуса. Од слане хладноће доживех класични нокаут. Пробудио сам се поред повећег пластичног бурета.

Могао бих да испишем још хиљаду страна на ову тему али ћу је ипак завршити, са мојим великим другом. Његова чврста и стамена кућа обитовала је у подножју планине Русолија, на периферији града. Име је добила по вилама Русалкама које су пиле на извору. Свако вече их је, испуцалим уснама, преклињао за мало воде. Нису хтеле ни да чују. Испунио је наш идеал из младости – држи подрум пића у Обреновцу и све му је равно до Косова, а од Косова мало таласасто.

Пред очима ми играју ликови, наздрављају са уздигнутим чашама. Некима се низ руке слива крв. Много се тада ломило, као у „Скупљачима перја“ – руке ломим, чаше ми кржаве!

Седимо по крчмама у околини џамије Ружице: „Pashtrik“, „Besà“ – моја је беса ко празна кеса, сто пута сам се зарекао да нећу да пијем. Подови од утабане земље, климави голи столови, наше конобарице, катундари – у белим сукненим чакширама и ћулафима на глави – срчу ђај.

Отворили смо кладионицу. Изазивач би нашао неку новоотворену или чак подземну кафану, са или без имена. Ако неко погодио где се налази, кладионичар је цео дан плаћао. Увек смо имали добитни тикет, на жалост једног оптимисте. Једини проблем је био у плаћању.

Довијали смо се на хиљаду начина: по цело лето смо држали штап геометрима, мешали малтер на повећим шиптарским здањима, брали грашак на пољопривредном добру у Будисавцима, понекад завиривали мајци у новчаник. Најчешће смо жицали – треба нам за једну туру, после ћемо лако. Наше лакрдијашко умеће награђивали су околни столови, добацујући нам туре уместо новчића.

Дрхтавим рукама грлимо свог најбољег и најгорег друга. У жед(љ)не чељусту сипамо једну, по једну чашу. Бројимо, да се зна ко је највише попио. Сутрадан је гледамо са мржњом и одвратношћу... Тако се завршавају све узвarele љубави.

Свако друштво је имало клоуна-предводника. Алкохол је био његов лајтмотив у представи званој живот, што је трајала као гладна година.

Прозивање од уласка у кафану, добацивање „псовки“ ко ће коме, натезање без конопца, поздрављање и српски сед – на по једну.

Притисци, страх и немаштина су се губили у кафанској буци. Тужним причама – строго забрањен улаз.

Наши провинцијски дани су текли лагано и бесмислено. Од свега је остала само по нека шала, која ти падне на раме као голубово перо, ношено ветровима успомена. А онда забавиш госте, никадчуле за Божа, Зеља, Љику...

Божо донео прасе за славу у кафану. Зељо му га украо, а ми њему, док је био у клозету. На крају је морао да купи ново.

У новоотвореној, свеже окреченој кафани, тобоже се посвађају два велика пријатеља, Суљо и Нино. На крају се гађају флашама црног вина. Газда Јово у очају, џабе смо кречили.

Негде дубоко на југу, у старој Србији, орио се здрав и искрен смех. Није копнио по задимљеним механама, већ је излазио у град, биоскоп, позориште; једном речју врло култивисана персона. Јако избирљив у погледу друштва и саговорника.

– Не баста сваком да се шали – добацивао је упорним читачима писаних вицева, евидентичарима анегдота, хроничарима туђих грешака. Од њиховог смеха ледила се крв у жилама. Будући полицијски доушници, синдикални функционери, секретари партијских ћелија, сакупљали су грађу за своје биографије од једноставних, лежерних и забавних људи.

Била је то игра мачке и миша. Мишеви су колективно бежали у удаљене кафане, скривали се по журкама, у парку.

– Ааа, туф(с)те. Целу ноћ ваф(с) тражим.

– Зар ти нисмо рекли да ћемо бити овде ?

А били смо свуда, понајмање кући. – Овај ви син бјежи из куће, ка манит – говорила је оцу и мајци моја баба Вида. Забринути родитељи су претили психијатром. Никада нису испунили обећање јер, шта би град на то рекао?! Уживали смо у необавезној младости, у дружењу, у првим љубавима, у **данас** – никад у **сутра**. Градске улице, паркови, шеталишта... све је било по нашој мери. Одазивали смо се на заповед – пиј, једи, весели се и на живот посери се – и држали се ње, к`о пијан плота.

Рећи ћете да је то дружина некорисних беспосличара. Еее, варате се. Бавили смо се и ми друштвено-корисним радом, највише испраћајима – у војску, у топло породично гнездо, или у вечна ловишта. Како је добар део Метохије чинило некадашње становништво Црне Горе, најбоље смо се сналазили на сахранама.

Можда Црногорци нису за песму и игру, али у жалби немају равног. То није само култ и обред већ начин живота осликан у имену републике. Није црна само гора, него и језера подно Дурмитора, барјаци на кућама без мушких глава, мараме мајки и удовица, погача испод сача, љути крш испод ноката. Ратови, страдања, немаштина, окружена високим немилосрдним планинама. Мушки лелек за довијек (нидао Бог) и женске тужбалице, нарочито за свекрвама – епска поезија..

Свако је са овог света могао комотно да оде, спокојан да ће бити ожаљен; какав год био за живота. Говорник би се најпре мало мешкољио, тражећи праве речи за његове људске врлине и јуначка дела, а онда закукао. Старији људи, који су присукали преко седамдесет година, испраћени су с дужним поштовањем... и шалом.

Породице, које су се бацале преко сандука неког Карађорђевог врсника, јесу најсрећније – њима је то прва сахрана у породици. Пристојно обучени, озбиљна лица, окупљали су се наши уцвиљени суграђани на саучешће, жалбу, покајање: `Оћемо ли заједно на саучешће код...? У кол`ко сати да се нађемо? – групе су организовано походиле куће жалости.

У једној од соба, најчешће дневној, био је изложен мртвац. Жене и понеки метиљави мекушац су добијали лаку несвестицу. Игнорисали су поглед са покојним и упорно гледали у склопљене руке. Мртвац је био прописно обучен у ново одело и ципеле. И он је њих игнорисао. Црногорке су вазда забрађене црним марамама. Једна, нама добро позната жена, после смрти мужа је везале и црну мараму преко чела. Покојница се облачи у златом извезену белу кошуљу што се закопчавала ошвицама, уместо дугмадима. Црни костим и ципеле равног врха, са масивном штиклом.

Код неких је остао обичај даривања покојника, за раније учињена дела.

У цеповете су му трпали паре, а на очи стављали метални новац попут старих Грка, да плати возњу Стиксом, подземном реком мртвих. Да путовање не би било досадно, поред мртваца су стављали замотане флаше. Као да не знају, да је у возњи дозвољено 0,5 промила алкохола. Изнад главе су саучешће примале ћерке и, заувек, неутешне снаје – ово ће тешко преживети. Испред куће су стајали синови и усмеравали народ ка соби са покојником. После поклоњења (ретко се ко крстио) изјављивало се саучешће.

Један од наших старијих суграђана Младен Ш.ић упутио се на жалбу, са сином под руку, у једну стару пећку породицу. Њихова баба, скоро бесмртна, изненада је преминула. Када је видео велики народ испред куће, кренуо је од једног до другог: Срећна слава, срећна слава...

Ушли су у кућу и син му дошапну: Тата, није слава, умрла је Јефа.

Он се поврати – Ућествујем у жалости, ућествујем у жалости...

То их је докрајчило.

Читав организациони одбор се старао да све прође у беспрекорном реду, да чаршија не би што замерила. Млађе комшинице су неуморно прале чаше и шоље и скупљале поене за што бољу удају. Оне старије су се такмичиле у измишљању што више обичајних правила. Гледале су да протуре и нешто своје и тако уђу у легенду. Мушки део се бринуо о набавци пића и хране; спремао се боговски ручак после сахране.

У Васојевићима су то звали „жалосна клопа“: сухомеснато, цигерица и кувана јунетина. Уколико би неко прекинуо овај вековни низ, уследио је незадовољни коментар – виде ли, прескочише цигерицу. Највероватније је покојник није имао, појели су му је укућани за живота.

У Пећи нису имали такав обичај, њихов јеловник се састојао од разних врста чорби – пилећих, јунећих и јагњећих, пита са свим и свачим – згужваних и равних, ринфлајша, сарми и сармица од зеља, пуњених паприка, пребранца и пихтија, руске салате и туршије, прасећег и јагњећег печења. На крају ситни колачи. Ако је покојнику тога дана падао рођендан, онда торта. Свеће су морале саме да се угасе, а гости се нису журили.

Покојника нису носили у мртвачницу јер је нисмо имали, нити је вршена обдукција ако је умро у кући – веровало се на реч. Дошао би лекар, констатовао смрт и попио неколико ракија за здравље укућана.

Син одма` узима прашњаву кожную свеску у виду телефонског именика, допола исписану куварским рецептима, и креће у тужну мисију.

Многи рођаци се обрадоваше што га чују после толико година, али им он скрати радост несрећним поводом. Прекидали су глас у пола, а онда запрепашћено и у неверици запитали – Шта то би, за име божије?!...

А и шта би било баби од сто година!?

Из куће су се износили кабасти каучи у подрум, а од комшија доносиле столице и дуге дрвене клупе – оне су најпрактичније, на њима највише стане. Једино, ако би неки гузоња с краја нагло устао...

Код јединог погребника се куповао сандук. Његова лепота зависила је од имовног стања и снајиног расположења. Постава од свиле, као и јастуче; извезени покров од истог материјала. Пирамида (најчешће) са именом и презименом, годином рођења и смрти. На врху петокрака. Заједно с њом, поклопац од сандука прислоњен на прочеље куће. Црне кошуље и мараме, флор и траке око надлактице. Синови и кћери који живе у Пећи први су дотрчали са све породицом. Старији купају мртваца и припремају га на пут. Са овог света ће, у том **међувремену**, одлазити људи без последње помасти, без „вјечнаја памјат“, без крста на челу. Испратиће их дугим испразним говоранцијама.

На сахранама првобораца војска ће убити небо (љути, што га узима) троструким плотуном, а онда ће нас неко из Комитета укратко подсетити на његов револуционарни пут. Да се докаже из ког је народа потекао, неко ће реда ради залелекати. На сахрани Јанка Л.....ића залелека један посрнули ђед, и како завика тако му вештачка вилица излети. Спретним покретом је угура назад у фиоку. Терке око сандука вриснуше у смех: Аааа – који претворише у кукњаву – оооо, тата!!!

Свадбу и весеље си могао да прескочиш али сахрану и дворење никако. То ти не би опростили. Можда су се црногорски и старопећки обичаји разликовали помало у јеловнику и неким техничким детаљима, али је дворење било карактеристично за „обе групације“. Локални зајебанци су спремали своје партитуре за целовечерњи концерт. Као прави професионалци одрадиће га до зоре. Почињало је на вратима:

- Одмори ли се стари ?
- Одмори (уздах).
- Е, баш ме заболе к...ц.

Било је дозвољено све, сем изношења покојника и превртања сандука. Бабе и ђедови, чији су синови или унуци највише задужили град, имали су највећу посету. Пиће су служили најмлађи, на сваких десет минута. Послужавници са жестоким, кафом, соковима и цигарама. Како је ко од старијих улазио у кујну, тако је по правилу опомињао млађе да чешће служе. Један од чувених пећких спадала, на мајчином дворењу је баш форсирао: Прошло је дванаест сати и доста је пијаних. Сад` навалите са пићем, можда ће неко да плати...

Поноћ се увек дочекивала у бољем расположењу него за Нову годину – код дворења нема оног нелагодне неизвесности. Куће и станови су се тресли од громогласног смеха, чак је и преко уста мртваца прелазила загонетна сенка. Веселу атмосферу прекидале су тужбалице, задужене за баланс расположења. – Ајмо жене да закукамо пред зору, ваља се. Жене су биле у соби са мртвацем. Куњале су у монотonoј атмосфери, доживотно раздвојене, у родовској заједници, од својих мужева.

Еее, у тим мушким собама су испричане највеће пећке зајебанције. Легендарне су „истините“ приче Милоша Ј.ића: „Једемо ти пасуљ за ручак

и ја реко ђеци, чувајте се да неком не стркне које зрно. Само што то реко, најмлађем уљеће у нос... На прољеће поче да буја, а ја ти се дош(ћ)ети – ставих му ластику око главе и закачих притку. Пузавица ти се попе око оне притке па све хај, хај. Да ве не слажем, убрали смо пет кила пасуља“. Сви смо му поверовали, кад би се зајебавали.

Његове догодовштине су препричавали и други. Неки безимени новокомпоновани шал`џија препричао је Милошеве скаске и сви смо се ваљали од смеха. Не зато што их нисмо чули, ни зато што их је он смешно причао, већ зато што је поред њега седео Милош лично, и чудно га загледао.

– Знаш ли ти Милоша? – упиташе га професионалци дворења.

– Како не знам Милошког, а но чу! Кол`ко пута смо ш(ћ)еђели – и настави да прича заједничке анегдоте.

После дужег разгледања и испитивања, Милош устаде и рече му:

– Оли ућутат` вечерас, женска главо!

Препричавали су се и догађаји његовог брата по истини из Титограда, без страха да ће се појавити.

– Тито врши смотру на „Галебу“ у бијелом адмиралском одијелу. Ми морнари постројени на палуби. Он једном, двапут, трипут горе-доље, па се заустави испред мене. Чији си ти мали?

– Ја, Блажа С..... ића, друже маршале!

– Па што се не гласнеш, магарче, но ја морам оволике кругове да чиним !

Нешто касније, пошто је завршио војску, обрео се у Биоград:

Шетам ја испред Савезне скупштине, кад тамо буђелар. Отворим га, а у њега динари, марке, долари, чудо божије. Погледам личну карту, а оно број 1, Титова. Ја ти буђелар у шпаг па на Дедиње. Звоним на врата, изађе Јованка. Бјеше се нешто умазала, бркала је приганице.

– Ће ти је муж?

Ено га – вели – у кабинет.

Ја тамо, кад он скочи.

– Ће си ти Ш(ћ)ата, од кад се нијесмо виђели!?

Но, ја му реко: – Да ти нијеси изгубио новчаник, овијех дана, друже Тито?

Он ти се пипну за унутрашњи, па за задњи џеп.

– Куку мене црноте кукавцу, нема ми новчаника.

– На, ја сам ти га наша` – бачи му га на сто.

– Фала ти ка брату, ово је крај мјесеца, нешто сам ти утаћио...

Некада су се дворења завршавала песмом, истина тихом: „Твоја је баба сваку ноћ сама, сваку ноћ сама у сузама...“ Из слепоноћних сендвича извлачила се салама, кисели краставчићи, колутови куваних јаја и слагали на папирне тањире, за мезе. Ако би омладина придремала, гласно се дозивала следећа тура.

Ноћ је полако клањала духом, а зора грабила крупним корацима на посао. Протекло вече, завијено у тешки дувански дим, испуњено причом и алкохолом, биће прописно скалупљено и похрањено у архив незаборава. Смрт овде није тако тешка и драматична као у великом граду. Мали живот у малом граду не доноси велику смрт. Она је код већине гротескна, подсмешљива, понекад чак и прекопотребна, за старије, свакако. Сачувај ме Боже веселе смрти – говорили су старци, молећи за брзу и ефикасну смрт. Да их спасе вишегодишњег лежања у кревету од шлога или можданог удара, да се породица не обрадује када коначно склопе очи. Рачун на крају живота, за многе ће бити повисок. Нико није избегао плаћање.

„Ако волиш живот, онда мора да волиш и смрт“, пише на унутрашњој страни футроле за наочаре мога оца. Величанствено је, и за поштовање, одважно опраштање са телом које те је верно служило до пред сам крај, хрљење у коначни загрљај не дајући пет пара за физички растанак. Чак су се и комунисти опраштали од овог света уздахом – Боже опрости ми! Никада, ниједног нисам чуо, да је рекао – Тито опрости ми, све је пропало!

Умирало се од најнеобичнијих болести – неки деда из нашег комшилука плакао је за бабом, која је по његовим речима умрла од „бубрег` на срце“?! Од најранијег детињства почиње хроника мојих сахрана: прва је била школске другарице Јасмине Капетановић, у трећем основне. Утопила се у Бистрици, код малог базена. Њен отац је правио и продавао коре у пролазу код „Борца“. Држао сам јој говор над отвореним сандуком без доњег дела, где су ноге. Умотану у бели чаршав – ћефин, спустили су је кроз онај доњи део ковчега у ископану раку. Жене нису присуствовале. По исламском обичају се сахрањује без иједног комада одеће и накита. Неки богати стари муслиман оставио је аманет синовима да га сахране са чарапама. Када је умро, хоци су давали велико злато да му остану чарапе. Ништа није помогло, скинули су му их. По повратку са ценазе, мајка им је дала очево давно написано писмо.

– Видесте ли, да ни чарапе на ногама нисте могли да ми сачувате, поред мог` великог богатства.

Са овог света односимо само неукаљан образ и чисту душу. Напоран дан се завршава мирним сном, а испуњен живот доноси спокојну смрт. Код муслимана, а тим подразумевам Шиптаре, Турке, Муслимане и Горанце, на жалби се ципеле скидају испред куће па човек у повратку може лепо да се обује; још кад би нашао свој број. Собе су, као и код хришћана, одвојене на мушке и женске. Покојник лежи на патосу покривен вуненим прекривачем до лица, а око њега су у белим марамама забрађене жене и оплакују га. Мушкарци нису јавно показивали жалост.

Служи се само чај и кафа. Цигаре бацају у крило с повиком – ха! Могао си да скупиш кутију, јер сваки мушки члан посебно чашћава. Увреда је ако одбијеш.

Zoti u lash nosh (зоти у лаш нош) – за здраву главу, или нека ти је здрав остатак – изјава је саучешћа ожалошћенима. Неки недовољно упућени у језик, нимало похвално су изговарали – Zoti u lash **још**.

Ограђујем се од оваквих испада и распиривања мржње. Људи су у смрти једнаки. Ослобођени гнева, размирица, нетрпељивости, предрасуда, враћају се на почетак свога битисања када су невиним очима угледали свет. Од рођења до смрти равномерно су подизали чаше веселја и туге. Оне су смењивале као киша и сунце, као ноћ и дан.

Није важно шта се смије, битно је да се пије. Један од слатких повода био је испраћај у војску. Имали шта лепше од стасалог јуноше, спремног да се одужи отаџбини: „Поносан сам, стара мајко, сутра идем у Армију, бићу војник и чуваћу нашу драгу домовину“...

Ратничка традиција, борбени дух и пргава нарав, идеалан су спој будућих аскера. Ђедови искићени ордењем, с црногорском капом на глави, су у врх софре. Гости дочекују припити очеви и уплакане мајке. Уцвиљену девојку упознају са теткама и стричевима. То им је и последње виђење – после пар месеци ће „гуштеру“ послати писмо у коме га обавештава, да је самоћа убила и да своју младост не може у црно да завије... Нашла је другог момка.

Софра је уредно и богато натоварена. – Да се зна, кад је мој син иш`о у Армију! Домаћин наздравља сваких петнаест минута и куца се са свима. Гости нагнути над столом се окрећу, смешкају, подижу чаше, и у себи му псују мајку. Комплименти за храну се не чују, сви су врло заузети. Неки нису јели од јуче, да не покваре данашњу гозбу. Старији рођаци узимају реч. Један по један. У кратким и садржајним експозеима осврћу се на светлу и ратничку традицију и војевање њиховог братства. Са жељом да их не обрука, војнику желе срећан пут и брз повратак. А и шта је то осамнаест месеци – јануар, јул, децембар, мај... а до Ријеке нема ни хиљаду километара. Из Војног одсека је добио паре за пут, од којих је могао да купи два одела. Морнарицу су му средили принципијелни и у море заљубљени официри из његове породице.

Весели гости црвених лица су већ заборавили зашто су дошли. Омладина се јури око куће и по шупама. Загрљени отац и стричеви се љуљају као барка и певају: Лепе ти је, лепе ти је, Загорје зелене!

Погодили су републику где ће служити ремац, само су отишли мало северније. Као да то има неке везе, све је то наша земља. На врхунцу славља се вади „свијетло оружје“ и почиње пуцњава. На пећким испраћајима је доста људи изгубило главе.

У тој маси веселог раздраганог света једно лице је тужно и уплашено. Слављеник стоји по страни и зури у своје будуће дане. Ко зна шта га тамо чека? Сигурно је најebaо!? Најрадије би усраном мотком растерао ову пијану руљу, што се шегачи са његовом муком. Заврши се и овај обред.

Као жртва Аресу, принесено је доста прасића, јагњића, брбљивих кокошака. Флеке од црног вина, напола поједена пита, оглођане коске, преврнуте чаше, срча до колена...

На крају се поздрављамо са будућим браниоцем отаџбине, ред је да се дају паре. Стричеви су то учинили после говора и пред свима, да се зна.

Ми, стални учесници испраћаја, радили смо суптилније – добро изгужвани смотуљак тутнули би директно у џеп. Збуњен величином, регрут је покушао да га извади: Не треба толико! – нисмо му дали ни за живу главу. Кад га извади (новине), имаће шта да чита дуж целог пута.

Између две теревенке највише је сметао наш планински ваздух. Знао је да пресече горе од лозоваче, нарочито ујутро. Резак, хладан, набусит, стварао је проблеме нашим плућима, навиклим на чист дувански дим. У рано кристално јутро планине су се спуштале на рукохват, а онда се изненада пеле у небо. Плашиле су нас својом непролазном величином и надменошћу. За утеху је, да ни оне нису као што су биле.

На њима су, попут брадавица, никли планинарски домови. Подигли су их љубитељи природе и здравог живота, одметнути од пијанчења и свакодневног греха. Друштво „Ђеравица“ се налазило на крају малог парка, у комшилуку позоришта. Делили су просторије са Пензионерским, где су повоздан играни шаховски турнири и понека партија домина. Уз чудно мрмљање и понављање једне те исте речи, погледа закуцаног за таблу, чекали су дилижанса снова. Она је сваког месеца одводила по једног ревносног шахисту.

Ђеравица је планина, а гле чуда, и планинарски дом се тако звао. Наставио је традицију предратног друштва (ни тада људи нису могли да се савију кући), преко партизанског покрета – коме је основна црта планинарење и бављење у природи, до наших дана, када је сваки марш имао своје име – путевима Фадиља Хоџе (до независног Косова).

Највећа награда тих уморних, изгребаних, нажуљених трудбеника били су освојени врхови околних планина. За то нису тражили похвалнице и дипломе. У дугим пешачењима, промрзли, окупљали су се око логорске ватре. Са њихових претежно зелених, натопљених одела, сливала се вода. Заљубљене драге су гледале како њиховим одраслим момцима цури низ нос. Спавање у планинарском дому био је врхунац среће.

Као право домаћинство, имали су сваки начин – посуђе, есцајг, чак и чиније за пудинг. Чувена је прича једног њиховог члана: „У гостима нам је било планинарско друштво из Београда. После напорног дана стигли смо у дом. Завршавамо вечеру кад, отворише се врата и уђе мечка. Није што ће нас да поједе, него ми је због ових људи из Београда... Мечка седе, поједе нам све пудинге, обриса уста и изађе“.

Ту је и повећи котао у коме се најчешће бркао качамак. У њега је једном „залутала“ изношена вунена бјелача Цоња С.....ћа, кувара-убаченог елемента.

Шоље за кафу и чаше за ракију. Шта ће им кад спортисти не пију? Ипак, у ранчевима се нашло неколико боца, дуга је ноћ. Прекраћује је новом причом (и она горе је његова) професор фискултуре:

Скачем с падобраном изнад Пећи? У том задува неки јак ветар и поче да ме носи према албанској граници. Њихови граничари већ репертиралаи пушке, спремни да ме убију ако пређем. Повлачим ручку падобрана и копрцам се. У тој борби на живот и смрт спуштам се према бело обележеној граници... Једном ногом станем на нашу територију а другу дигнем у ваздух, да не угазим у Албанију – слушаоци одахнуше.

Познати су и његови скокови у залеђену Бистрицу „ја ласту, лед пуца“, борбе са крокодилима уз навијање домородаца итд.

Како год, ти заједнички излети су били добра одбрана од досаде и једноличности. Убијали су летаргију, ненавиклу на било какву акцију.

Кад су упитали једног предратног члана Друштва, зашто више не иде на Ђеравицу, одговорио им је: „Ја не могу да се попнем на моју Мицу, а не на Ђеравицу“.

Са пристојне раздаљине, подсмевали смо се њиховим пуним ранчевима и празним главама. Нисмо имали времена да погледамо себе у огледалу. Самокритика изискује године тешког и напорног рада. Једино она спира грех са пубертетских година.

Кафанско друштво било је шаролико, од пицопеваца до уредно венчаних. Жене су стоички прихватале сурови живот утопљен у алкохолу. Своје мужеве су дочекивале хладним ручком и скривеном мржњом. Давно би отишле, али куда? У родитељску кућу брат је довео жену. Нема пара, ни запослење, чиме ће хранити децу? А, шта ће град на то рећи? Носиле су свој крст загладане у небо. – Што ме, Боже, овако казни ?

Понека би предузеле акцију да мужа задржи кући: Тања П.... је спустила ролетне и окренула црево за поливање на горе. Када се Војо пробудио после ручка, напољу је био мрак, а чује и да прска киша. Наставиће да спава.

Чест обичај запослених суграђана био је да саставе паузу за доручак – са ручком и вечером. Пун пансион. Када би некад прекинули овај редослед, деца су се чудила – Дан је, а тата дошао кући!??

У позоришту смо организовали такмичење „Верна Љуба“ за најтрпељивију и најблагодарнију жену. Комисија од пет, поприлично накресаних чланова, обишла је кандидаткиње после десет увече. Свађа у кујну – Јеси ли нормалан! Деца спавају, а ти ми доводиш пијану банду! – аутоматски је повлачила дисквалификацију.

Победница овог, испало је међународног конкурса, била је Јелена из нама комшијског Владивостока. Пијанисткиња театра, меког руског гласа, крхке грађе и благог лица, већи део свог живота провела је у Пећи са мужем, првим официром везе на прекоокеанским бродовима.

Дочекала га је у првим јутарњим сатима, раздрагано и весело. Према гостима је била ненормално љубазна. Газда Свето, тобоже љут, издавао је одсечна и кратка наређења.

У глави ми се роје мисли: шта би било, да је било. Да није петсто година под Турцима, да ли бисмо и ми били високи плави људи што свима тепају, грле и љубе своју браћу. Што мазе своју матушку земљу. Да носимо име оца, као део наше личности, наше крви и бића. Ко зна?

Имали смо и ми људе, који су се издигли изнад свог времена, наздрављајући са осмехом животу и судбини. Макар због њих и њихових шала, вредело је бар једном закорачити у пећке кафане.

А замислите какву част имају они који из њих нису избијали!?

Двадесетих година прошлог века, два чувена Шпанца су изнајмили собу у Мадриду. Купили су храну за месец дана, истресли је на сред собе и заболи таблу „Пусто острво“. Врата су закључали, а кључ бацили. Дане су потрошили у разговору. Били су то Федерико Гарсија Лорка и Салвадор Дали...

Наше пусто острво се налазило код семафора, у војној згради. Подофицир Горан С.....ук имао је четрдесетак квадрата које смо претворили у рај. Неоригинална идеја азила за неколико несхваћених, а тиме и усамљених младих људи, у мору обичних навика и послова, доживела је фијаско. Групице из града су нас посећивале као туристичку атракцију.

Стан, на чијем је централном зиду била врло успешно исликана гола жена са чашом у руци, како седи испод палми на острву. Испод је, крупно исписана парола упозоравала: „Жена је као фотографија. Док једни верно чувају објектив, други се обилато користе негативом“. Химна наше мале републике „Crying time“ Реј Чарлса. Коњак „Звечево“, алкохол у потоцима. Гитара у рукама нашег, сада већ покојног друга Ранка Баталовића. Проћелав, са жутом брадом руског монаха, светлих очију, помало грбавог носа. Лице уско, префињено. Сав танан од нежности. Дуги прсти пребирају по жицама. Свира и тугује: nobody noes, my trouble i can see...а онда живо:

– When the saints, go marching! Погађамо сваку петнаесту реч и одржавамо ритам: на, на, на.

Причао је кроз нос, опширно, провоцирајући нестрпљиве слушаоце:

– Устао сам јутрос на десну ногу. Не, не; на леву... Сретох Банета испред Пивнице. Попричасмо... дужа пауза.

– Шта је било после? – обилато пени гост.

– Ништа, поздрависмо се и ја одох да купим новине.

Седимо на прашњавом итисону окружени плочама, кесама чипса, старим новинама, масним трговачким папиром. Побегли смо из уредног, предивидљивог света у царство анархије, спонтаног и необузданог.

Острво не би имало смисла, ако безимено не поменем једну креатуру. Пећ није била састављена само од добрих људи, како би неко помислио

читајући ову књигу. У трци за најгорег човека града овај пијанац, лажов, лицемер, самопрозвани сликар и глумац, победио би за две дужине.

Када му је умро брат, новинар са телевизије Сарајево, после дуже потраге пронашли су га код неке жене. – Сине, боље да си ми ти умро – благословила га је мајка. За собом је оставио погане трагове затроване љубомором, трачем и лажима. Згаришта дружења, љубави и поверења.

У његовим рукама су се најдрагоценије ствари претварале у безвредне играчке. Од нашег острва је направио ноћни бар с мушким стриптизом. Његовим. Када су му добацили пешкир да се покрије, везао је колена.

Жао ми је што сам ову мирну воду успомена узбуркао изненадним таласом, али и то је живот.

Посетиоци су исписивали импресије и афоризме по зиду. Већина пећки: Супер, одлично, браво! Други преписивачки: Живот пише романе, а људи читају стрипове; Човеку је за живот потребно мало, а како му то мало увек недостаје. Ретки, врло оригинално: Зашто живим? – за сваки случај.

А онда је дошла Горанова вереница из Босне, брзим возом. Прекречила је стан, а бродоломнике истерала на улицу.

Два-три месеца после тога смо пили фрај, приповедајући знатижељнима шта смо радили на острву...

Бонаца је опет загудила нашим морима. Једини прави, усидрени морнар наше вароши био је капетан Мишо. Његово давнашње венчање у белој униформи и белим рукавицама, остало је у оку савременика. Леп, висок човек усправног држања, пленио је погледе младих жена. Ми га се сећамо прекривеног борама, са шеширом, испод кога су играла два и даље немирна ока.

Достојанственог хода, са штапом у најпознијим данима, обилазио је кафане по унапред одређеном реду и сатници. Како није поштовао ни животна правила, врло брзо се одрекао овог ритуала. Долазио је у кафане одакле се орио најгласнији смех. Увек је стајао за шанком. Познаваоци поморских прилика су то објашњавали сталним морским љуљањем, зато људи са брода увек пију за шанком. Ретко је кога примао да одстоје заједно, па тако не сазнасмо ништа из његовог бурног живота. На жалост нас и нашег љубопитљивога места.

Пио је само кратка пића. Такви су му били одговори и упадице. Једном приликом су комитетлије позвале суповце на молитвени доручак у Дом Армије. Капетан је стајао за шанком – у овом војном објекту само је њему то било допуштено. Веселу грају за претрпаном столом, прекиде питањем:

– Има ли власти у овој Пећи?! Званичници се ускомешаше и „пусти мене“ јуначине почеше да устају.

– Да заустави ову кишу – уследио је додатак, после кога поседаше сви.

Говорио је полако и отегнуто, црногорским дијалектом. Понекад је крчао од прекобројних цигара. Лаким презиром се опходио према граду и суграђанима. Обишао је неколико пута свет, и дошао да умре у град своје

младости затрпан прашином што остаје иза копита освајача и глупости новог поретка.

– Доле влада!! – узвикнуо је резигнирано у присуству неких високих општинских функционера. И после сличне, малопређашње реакције, додао:

– Али, она предратна ...

Обилазио је само кафане и биртије, никада хотеле и барове. Када би ноћ увелико освојила дан, ногу пред ногу, невољно, као кад вас код куће чека недраги гост, одлазио је у свој старачки стан.

Тражио је да га на вечни пут испрате тамбураши. Те ноћи, када је умро, тресле су се чаше у кафани од лаког земљотреса. Мора да је капетан Мишо имао тежак разговор са Богом.

Ови драгоцени људи су попут архивског вина, највећу вредност досегну после много одлежаних година. Сада их испијамо попут божанског нектара.

– Боље два крста на јетри, него један изнад главе – говорио је Зељо. Велемајстор билијара, инкасант и инспицијент, агент осигурања и глумац, добар муж и отац. Низак, тврдо набијен, са фризуром а `ла Џаја, и плавим очима. Када би попио, беоњача је црвенела, па су очи добијале боју српске тробојке – црвено, плаво, бело. Шта ће све људи урадити да искажу патриотизам. Имао је смисао за хумор, који далеко надмашује наше метохијско време. Ради договора са редитељем Нешом, дошао је у његов стан. Недељно преподне. Жена му спава. Зељо, без пардона, отвара врата од спаваће собе:

– Шта моја жена ради у твом кревету! виче из мозга и буди жену.

Живео је у славу зајебанције. Наздрављао је шприцерима из женских ципела.

Свако у граду је приносио по који камен за кулу од смеха, не само старији. Колицима су их довлачила браћа близанци Суки и Мики (Суад и Мирсад) – видиш дупло, а не можеш да прођеш кроз њих. Разликовали су се по Микијевом младежу негде поред или испод носа. Многи су хтели да му га скину, јер га брат нема. Били су, по њиховим речима, из мешовитог брака – отац им је умро, а мајка је још жива. Када се Суки оженио, снаха је хтела да буде предусретљива:

– Мики, хоћеш ли да ти испржим јаја ?

– А `оћеш ли да ти ја испечем сису ?!

Несташни драги дечаци су добро увежбано и на смену причали вице. Често сам их секирао да су их чули од мене, или им бројао колико пута су ми их причали. Постали су добри људи и чести посетиоци кафића. Кафане су у међувремену изгубиле примат. Олдтајмери у неравноправној трци са луксузом и шљокицама ...

Једну фацу сам оставио за крај. Он најбоље осликава дух Пећи и Пећанаца друге половине двадесетог века. Шармер, дринкер, козер, подваљивач, замомчио се у првим послератним годинама. Врло рано се

заинтересовао за супротни пол. Као момак је кресао неку неухраћену пролетерку. Дупе мршаво и кошчато, нема за шта да се у`вати. Због много пића и смежураног дупета никако да сврши посао. Сину му спасоносна идеја – ухвати себе за дупе, и за час све оконча.

Поздрављао је лепе жене, које шетају са мужем: – Стела, душо, зашто шеташ сама?! Провоцирао је и дирао своје другарице, већ прецвале госпође. Њихове синове, тј. нас, задевао је какве су нам мајке биле рибе, и са ким су се забављале. Пиздили смо, узалуд.

Били смо кафански ортаци, а његова ћерка наш школски друг. Цео град га је познавао и волео – Das is Воžo (nicht Walter). Хроничар пећких породица, одакле је извлачио њихов прљав веш и понеку гадост. Лепо их је паковао за кафанску употребу. Не злонамерно, подло и пакосно, већ шеретски и мангупски бенигно. Загонетни осмех му није силазио са лица док је оплакивао бабе и ђедове, а и ми смо плакали, од смеха, гледајући њега. Храбрио је уцвиљене пријатеље што остадоше без жене, само са ћеркама:

– Видиш ли какав си ђидо, три сина би сада забркао!

– Мислиш ли, стварно – брисао је очи препорођени, док нам је Божо намигивао.

За њега је све било штос, па и плаћање у кафани. Многе је задужио својим зајеванцијама, па су му свашта филовали:

Присутан на многим свадбама – једном убади, за кићење, хиљадарку у корпу. – Много вам је десет хиљада... и извади пет.

Приче су му биле сочне, безобразне и вулгарне, па их са жалошћу не могу сместити у ову „пристојну“ књигу. Са сваког испраћаја или покајања остао је понеки његов бисер. Саставио је лепу бројаницу, коју је до краја живота превртао у неком прихватном центру код Тивта. Овим му палим свећу-захвалницу и молим се за његову добру душу.

Негде крајем двехиљадите стиже ми писмо из Швајцарске. Обрадовах се, Црвени крст ме се ипак сетио, и брзо рашчерупах коверту. Штампана латинична слова, мало нахерена, открише писмо мог далеког кафанског друга Хајра, из једне од најстаријих пећких шиптарских породица. Не мало се изненадих:

Kujeni ti shoku?Qka,o boni?Da možda nisi zaboravio šiptarski,pićka ti mater.Nismo se videli mesec godina.Vi prvi pobegoste ko kurve.Ja zadnji.

Što smo bežali?Trebali smo svi da ostanemo, da im jebemo majku.Mene i tebe niko nije terao da se zovemo „bur“ i „vllau“,Dragan i Веќо(по очевима).Nismo išli u partiju i u Kumrovec.Ja nisam igrao „Prizrensku ligu“,već je „Balkan“ bio naša liga bez briga.Sećaš se kad je moja babadolazila do vrata kafane i dozivala me.Vikalala je na mene što pijem pivo,a Ramazan je.Kako da ne pijem pivo,kad sam imao 40 kila.Sad imam 42,sigurno su mi jaja natekla od ove veštačke hrane.Kakav je bio naš burek u „Pelivanu“ i ćevapi kod Buquka?!Zajebavali

smo sve koje ulaze u kafanu. Umirali ste od smeha, kad sam onom katundarupokazao kako da povraća – gurao je prst u uvo i drao se iz sve snage.

Kad ste otišli za Beograd, sve je manje bilo poznatih faca. Šputaci počеше da kupuju kuće. Ostade nas malo iz grada. A onda rat. Učke su me zvale da im se pridružim i oslobodimo Kosovo i Peć. – Ja ne tražim da me oslobađate!

Posle njih su u grad ušetali neki ljudi iscrtanih lica „like Rambo“, istetovirani bideri u majicama kratkih rukava. Na grudima su imali ukrštene redenike, za pojasom dva okačena pištolja, nešto niže zadenut lovački nož. U kožnoj rukavici bez prstiju, kalašnjikov sa zalepljenim šaržerom. Vozili su se u otvorenom dzipu sa srpskom zastavom i plašili narod. Rekoše nam da ih zovu Frenkijevci.

Jednu noć su nas pokupili iz kuće. Dva meseca smo u koloni šetali po Kosovu. Mislili smoda traže dobro mesto da nas streljaju. Na kraju pređosmo u Albaniju. Tamo je bilo svega – ubistva, silovanja, droga. Sve je moglo da se kupi za pare. Ali, skupo, mnogo skupo. U Peć smo došli sa KFOR-om. Oslobođenje. Nema više Srba, samo mi Albanci. Ali, Albanci iz Albanije, mi starosedeooci nismo bili iz njihove priče. Njih je jebao Enver Hodža četrdeset godina, pa su sad došli da jebu nas. Mene neće.

Gledao sam kako svakog dana ubijaju po nekog ko je bio sa Srbima u vlasti, Kforovci siluju žene, a devojke vode za Italiju, da se kurvaju. Beli prah se prodaje kao prašak za veš – na kilo. Oružje možeš da kupiš na ulici, samo što nisu postavili kartone, kao nekad za cigare. „Policijski čas“ počinje sa prvim mrakom. Zatvaraju se kapije i zamandaljuju vrata i prozori. Ujutro nema nikog poznatog, sa kim mogu da popijem kafu, a kamoli da napravim neku zajebanciju.

Onda rekoh: More nosite se svi u tri lepe pičke materine!! Otišao sam za Bazel. Gledam u jezero i pijem konjak „Skenderbeg“ iz crne flaše od pola litra. Sećaš se koliko smo ih prevrnuli – jednogodišnju proizvodnju. U našu Peć se vraćam, ako se vratite i vi. Ne zato što ste bili dobri u ratu. Jeli ste govna i vi. Čitavi šleperi natovareni tuđom mukom, otišli su za Srbiju i Crnu Goru. Iznosili ste sve, čak i ugalj iz podruma. Njime se niste ogrejali.

Ja ovde drhtim od zime, kao lažni svedok. Nije samo vreme hladno. Ljudi su uzdržani, kao i životinje – ne seru po ćoškovima. Nismo se videli od kraja 1978. zato sam se ovako raspričao. Voleo bih da se sretnemo. Bilo gde. Da bar zadva-tri sata, u naručje unesemo naš grad, u neku daleku evropejsku kafanu.

Da prospemo po stolu ċi ċi, mori, bre, bre. Da zagalamimo i otpevamo nešto od Gazmend Palaske. Ajd dobro, i od Mikija Jevremovića, „pijem a ne znam čemu sve to...“

Za kraj: Bili su mi neki Pećanci ovde. Sada žive u Njujorku. Pitao sam ih iz zajebancije – Bogati, vidate li Zajka?! Kao iz topa odgovoriše – vidamo, i njega i sve druge iz grada. Mala je ovo planeta za nas Pećance. Tung !

Као венчаним прстеном, сећањима смо нераскидиво везани за свој родни град. Наш животни пут се завршава тамо где је и почео. Неко у мислима,

неко још за живота, дође да се поклони својим сенима. Снови шетају улицама у којима је преживео само по неки столетни храст. У крошњама њише причу о старим временима, о људима које памти. Његове кочоперне ћерке тополе, рођене одмах после рата, повадили су као српско наслеђе. Шта ли ће урадити са камењем? Могу ли нам избрисати сећања?!

Сва су времена за памћење, и добра и лоша. Добрих се присећамо са сетом, а тешких са поносом. Морамо их записати, зарад наших будућих генерација.

Као на гробље слонова, последњим криком, враћали су се дисиденти, избеглице, побегуље, да се опросте од свог града. Добровољно или не, за послом или славом, због сигурности или великих могућности, давно су отишли за бољим животом. Богих је испратио до мирне луку старости и сутрашње јутроније обећао, али им је испунио последњу жељу – да се још једном спусте у метохијску котлину.

Један од њих, чувени кафеџија из Протине ма`ле, одселио је под старе дане у Београд, наговорен од деце и због болести. Како се болест одупрла и велеградској неги и искуству, пожелеле да га поведу у Пећ.

Сео је у кафану „Стари мост“, која се налазила одмах преко пута његове некадашње механе „Солун“, на крају улице. Над терасом су висили чокоти грожђа и правили хладовину. Окренуо је столицу према Руговској клисури. У оку му је искрила суза, или је то био одсејај Бистрице која је тихо отицала, баш као и његов живот. Позвао ме је:

– Гледао сам представу „Шарада“. Оне ципеле од змијске коже, што су биле важније од све уметности овог града, биле су моје... Не љутим се, мени су биле много важне. Сад видим да су биле само ципеле.

Кафана на крају Протине ма`ле звала се „Стари мост“. Подигнута је на месту некадашњег дрвеног моста који је повезивао махалу са каравансарајем (ханом), у коме су ноћивали сељаци, кочијаши и чести путници намерници, древног трговачког града. Потпорни бетонски зид, попут Хадријановог, низводно са десне стране Бистрице, протезао се дуж читаве махале. На његовом самом крају је засела поменута кафана. Велики прозори су гледали на Бистрицу чији је невелики хук подсећао на партизанске офанзиве. Једна се одиграла на самом отварању кафане. Васићи су позвали будућу клијентелу на бесплатну клопу и пиће. Први пут се у граду нешто делило цабе, па је то још више збунило неке већ конфузне момке. У општој тучи највише настрадаше они што су раздвајали. Исцепани, прљави и изубијани, вратисмо се за сто. После тога су се гости владали веома примерно, по неписаним правилима газда Милета: После жутог картона – за узнемиравање гостију, лупање глупости и бљувања по локалу – добијао се црвени, са забраном на неодређено време. Неко, коме је било дозвољено готово све, био је Тајо. Рођен у Протиној ма`ли, цео свој живот до 1999. је провео у њој. Леп, наочит, правилних црта. Густе црне косе и светлих очију. Искривљених уста, подједнако добро је имитирао

очеву старопећку породицу и црногорску ујчевину. Био је њихов најбољи спој – како физички, тако и духовни. Православац и Србин у оригиналу, славио је славу. За три дана би му кроз кућу прошао цео град. Мушки би престојао, дочекао и испратио све госте. Најчешћа жртва за шалу му је био Томи, први комшија. Овај мирни, повучени и ненаметљиви човек је са смешком прихватио све његове заједниције. Као и сви ми, уосталом. После `99. и доласка у Београд, понекад се спуштао из свог изнајмљеног стана на Црвеном крсту у кафану „Стари мост“. Сада држи банак на некој небеској прослави.

Кафана из Вишњичке улице има доста сличности са оном из Пећи – истог је имена, исти газда, исти гости, чак и инвентар. У близини је Панчевачки мост и Дунав, али нема Бистрице ни гвозденог моста. Нема више ни веселих, раздраганих лица, необуздане ларме за столовима са три пута мењаним столњацима. Врата, на која улазе пећке легенде.

Химне животу и слободи. Уздигнуте чаше за душе наше! Ваздух испуњен спокојством и смехом. Сећања, која нам нико не може одузети...

Једино је остао мир. Не онај што долази после доброобављеног посла или испуњеног живота, већ овај са којим се слажемо да се ништа не може променити. Балканска крчма поспанихи уморних људи, остављена је да у предаху између два рата, у алкохолу заборави смисао свога постанка и опстанка.

Ветар равнодушно лупка у прозорске капаке, опомиње да ће киша. Нико ме се не жури. Меланхолија свира за плес.

Адио, Метохијо

Драга наша, мила мајчице,
годинама скупљам своје ћутње. Сада их полажем пред твоје ноге. Нисам достојан да ти се обратим, зато благослови ову грешну главу и опрости ми. Ово је требало да буде само писмо, а изродила се у једну од стотина књига (бар се надам) посвећена теби. Нисам се пријавио на такмичење за „нај-родољуба са задршком“, већ одговарам на твој вапај. Док исписујемо ове косе-танке и усправне-дебеле, покојни отац Драган ми држи руку. Зноји му се ћела, а капи размазују мастило на домаћем задатку.

Толике године ти се нисам јављао, а сада, са армијом других, исписујем ове редове, као пријемни испит за родољуба. Жао ће ми бити ако ово испадне режимско штиво, колективни рад и дневна политика. Ово је, веруј ми, искрена од срца, посвета теби и мом родном граду. Само **моје** виђење тебе и себе. А обоје смо доста оронули. Од буцмастог дечака у белим сокницама, сада сам буцмасти човек са белим золуфима.

Нисам ти писао скоро две деценије, борио сам се да породица преживи ове претешке године. Писма су одавно изашла из моде, а нисам могао да дођем до твоје е-маил адресе. У мом дугогодишњем мраку ћутње полако се пале улични фењери и осветљавају једну по једну улицу, и давно заборављена лица. Из дубоке зеленкасте Бистрице израњају приче, трачеви и анегдоте, Бахус и Галија. Играм са њима, у лудој вртешци губим свест и падам у твој меки загрљај.

Ниска, изгорела трава Јерињка. Виногради зрели, само што не потече вино. Планине плету венац за твоју остарелу главу и узгред спремају беле капуте за зиму и капе са туфном на врху. Лишће нездраво жуте боје размишља да се коначно откачи од дрвета. Дуго је и било везано. Ветар разноси по парку летњи смех и песму. Увек када те се сетим, јесен је. Туга је, вероватно, резервисала задње вагоне.

Мајко, пишем ти јер се бојим смрти. Једино што могу оставити иза себе су речи, и деца. У овој (ис)повести је било доста тема и много речи. Поделио сам да их на десет глава (не из сујеверја), јер десет није само број већ глиф – шара, графички облик који се препознаје као специјални знак у одређеном систему писања. Каже се да је *глиф* спољашње лице карактера (слова, цифре, знака). Ја бих волео да буде крај једног несрећног, и почетак срећног низа за нас.

Била ми је жеља, да ову књигу окитим лепим српским језиком, са црногорским, бошњачким и шиптарским украсима.

Опрости ми, ако сам некад био опширан као докона комшиница, или остао недоречен. Када сам одушевљено хтео да испричам нешто важно, а онда губио дах у пола реченице – „ јеби га, увек умрем кад треба нешто важно

да кажем“. Бирајући између баналности и површности, радије сам изабрао патетику. А ако је и она прешла у баналност, ту нема помоћи. Извлачим речи клештима, рвем се са њима, глођем своје узалудне године, што ми се враћају као бумеранг. Напрежем се и тражим најлепше речи за твој Олимп. Немо отварај уста. Остаје ти да верујеш мојим очима... Све ово може да стане у две речи: Волим те и адио. Адио, Метохијо! Не говорим ти **збогом**, јер бића која се воле, најчешће се срећу у смрти.

Писмо сам ти адресирао на – Европа, без броја. Али, нестало је старог доброг континента, потопљен је огромним таласом са Атлантика. Почива негде на дну мора, чекајући да га поново открију потомци...

За већину својих синова не мора да бринеш, добро су се снашли. Богати људи, бизнисмени, политичари, наследили су твоју снагу, упорност и веру. Сналажљивост у најтежим ситуацијама и вековни трговачки дух, што су га некад носили каравани све до Дубровника. Победила си!

Није се држава сетила нас, већ су је они подсетили на народ који је живео у старој Србији, и опет ће живети, ако Бог да. Оштро око критичара замера нам на сировом имиџу и некултивисаном акценту. Уштогљени, салонски политичари су нам донели много добра. Питај бабу Курану...

Овде у Београду су многе избеглице од 1941. до 1999. године.

Од оног тренутка када смо те напустили и оставили бездушно, срце нам никада неће бити на свом месту. Некада ће бити у грлу, помало у стомаку, а највише у дупету. И ми смо доносили приче из свог родног краја, попут осталих рођених Београђана. Није добро, што Београд није био Србија четрдесет пет година, али је много горе што је задњих тридесет – само Србија.

После два-три месеца „привременог“ боравка, некад смо грдно замерали остатку града што не говори ћи, ћи, куку. Да се носе, мори. Сада, ми, избеглице са искуством, гледамо како нашу јадну и тужну браћу, последњу колону из `99, дочекују са гађењем.

Век се завршио како је и почео – ватрометом ратова, суза и крви.

Давно напуштене радничке бараке су претворене у прихватни центре. Са испуцалих дасака виси отпала фарба, разваљена улазна врата, а онда редови собица у којима је смештен цео један живот. На крају ходника, заједничко купатило са чесмама, алов за прање веша и купање.

Над центром се чује Моцартов „Реквијем“ за један жртвовани народ. Миланка је умрла у Врчину, Дида у Аранђеловцу, Свето у Беранама. Полако нестају моји другари расути по србијанским и црногорским гробљима. Хале спортова разастрте прашњавим струњачама, издељене чаршавима за оно мало приватности што остаде под овом небеском капом. Деца се јуре, дирају, смеју. Они ће почети од почетка. Нов живот у новој средини, са другачијим акцентом и погледом на свет. Никаква је утеха, мајчице, да слободног света више нема. На његовим рушевинама су

подигли куле од карата потрошачи слободног времена, купохоличари магле, брижни еколози и заштитници животиња.

Човек је остао сам... са својим јединим другом компјутером. Да се воле, разумеју и сачувају овај недолични свет. Мене нико ништа не пита. Кроз стиснуте зубе ми у грлу стоји крик. Слободаааа!!! Нема више устанака и револуција. Нико не подиже главу и глас. Ћутимо у сигурности наших малих живота. Удавићемо се у сопственим говнима.

Метохијо мила, твоје име се помиње још од прошлог миленијума као наша слава, рођење и крштење. Ако на звезданом своду треба исписати небески знак Срба, то си ти.

Сада хоће да те избришу, а од Косова створе властелинство Содоме и Гоморе. Тежак крај их чека.

Оне партијске изроде, несоје и ништаробе, који су те издали и продали, можда сам нехришћански нападао, не сагледавајући и сопствену кривицу. Највише им замерам што су увек били службеници, а никада бар мало Срби.

После победничког изласка Слоћкове војске и милиције збегови се упутише у различите правце. Један велики део у Црну Гору, тамо одакле су давно пошли. Са угашених огњишта скинули су паучину, наместили поломљене ћерамиде, усправили ограду и покосили траву. Када су уждили ватру, размак од једног столећа је изгорео у пламену, као да никада нису ишли одавде... Заклетве су слама за ватру у крви. Професори и адвокати добише (као они са Голог) нова занимања – увек тражених порттира и чувара. У опустелим селима, једине повратнике од Другог рата, дочекали су раширених руку. Није свуда било тако.

Што је средина имала више „аријеваца“, то је дочек био примитивнији.

Уплашили су се да им **избеглице** не одузму кап ваздуха, откос сунца или парче земље за укуп. У многим братским племенима су тражили да се одвоји гробље за побегуље, јер говоре шиптарски и нимало не личе на Црногорце. Нису то пасја гробља на којима су некад сахрањивали непријатеље, али ће им остати као неизбрисиви траг Каиновог безумља. Њихова мржња је била нескривена, попут носа на сред лица:

– Није чудо што су их Шиптари истерали, гори су од њих. Боље да су нам Монголи дошли, него ови.

Ови су њихова измучена и напаћена браћа, остављена на сплаву усред океана. Али, нису сви наивни.

Кад су се дочепали слободне територије, неки су са собом донели нечасне паре и нељудске мисли. У новој средини су почели системом притиска и надмоћи. Истим оним, који их је отерао са вековних огњишта.

Кабадахије су покушале да успоставе принудну управу песницама и парама. Дигли су висока здања и прду, о надмоћи метохијског народа. Обичаји домородаца су им били смешни, као и говор: А бе, несмо исти; дођи гу; иди си... Њихови унуци ће тако говорити и заборавити одакле су

им дошли дедови. Зато скратите агонију – не будите шовинисти, будите сви Црногорци! Шалим се.

Дај Боже да се обожимо, сложимо и умножимо.... Кратак је ово живот, да би прошао у делендеци – што би рекла моја мајка.

Како су баба Патријаршија, деда Дечани? Мучи ли их костобоља? Причали су ми, они задњи избегли, да је остало неколико старих Пећанки да умру у Патријаршији. После хиљаду година, шта је то неколико година овоземаљских !? Гробље око цркве се, кажу, знатно увећало. А наше гробље у Белом Пољу је срушено. Морали су да се бар неком освете. На малим стазама, посутим боровим иглицама, леже полупани споменици. Сментао им је мирис мермерних плоча, исписаних ћирилицом. Изнад имена, порцеланске фотографије бивших житеља. Они су имали више среће од нас, да не гледају пропаст вољеног града. Шиптари су срушили и цркве али нам нису наудили, нису убили Бога. Тиме су избрисали своје последње људске трагове.

„Албанци су диваљ, варварски народ, који у борби постиже свој потпуни елан. Када немају против кога да се боре, боре се између себе“. Ово је цитат из књиге „Djeneralı ushterise te mjekur“ – „Генерал мртве војске“, Исмаил Кадареа. Париз је оберучке примио јединог Енвер Хоџин дисидента, и шпијуна.

Шиптарско отимање наше земље подупире сам антихрист. Нечастиви се прогласио за пантократора у име Бога и Демоса. Фарисеји наших дана својом „добротом“ руше државе старе неколико хиљада година.

Нероновском генијалношћу пале стари, да би изградиле нови свет. Пред очима „цивилизације“ горе цркве и душа хришћанског света. Ћаво прави презентацију пакла на земљи. Широко асортиман, повољне цене, одложено – доживотно плаћање. Маказама прекраја границе и историју.

Ни биологија није поштеђена. Не изненађује ме теорија да припадамо инферионирним народима, што су нас годинама учили, и да као такви треба да изумремо.

Код највећег императора, од кад је света, одлазе емисари носећи поклоне. Од печења зависи решење. Засад су шиптарски поклони већи и сјајнији. Њихово злато се слило у једну касу – у породици се штеди када се купује земља.

Ми још нисмо почели да се договарамо. Прво треба да видимо ко ће бити градоначелник Сурдулице, па ћемо онда да наставимо с мање важним пословима око устава, националног програма, химне, грба, заставе... Не треба нам вођа – предводник, већ вредни, лојални службеник свога народа. Шта имамо од обелиска нашој славној традицији, ако су слова на њему избрисана? Очистимо га од гара нашег досадашњег греха и опточимо га златом: ВЕРА, НАРОД, СРБИЈА!!! Будимо заједнички сноп пружа који неће нико сломити. Да свакоме у лице можемо рећи: Ово нису гробља само

просјака и бедника, већ и мртвих царева и краљева... Хоћу да ми вратите мој град!! Ви, да баш ви, рођени у Охају, Висконсину, Масачусетсу, ви што се смејете нашим дугачким презименима и искреним очима!!

Ово није позив на још један узалудни, погубељни рат са целим светом. Једина ми је жеља да Американцима кажем шта мислим.

Сваки, па и слабашни протест против њих, они означавају као глобални сукоб (држава, то сам ја) са демократијом, а санкције као најбољу казну. Не призивам ни једно ни друго.

Хоћу и морам да прозовем све који су те одвојили од нас, мајко, можда до краја нашег живота. Ови задњи издајници су шлаг на торти коју је замесио још ћопави машинбравар и његова партија. Нажалост, сви смо ми приносили јаја и шећер.

Једина веза са тобом су снови. Они, понекад, унапред исписују догађаје. Ја не видим тако далеко, можда сам кратковид. Ево сна, који ми се често враћа попут верног пса:

Рано летње јутро. Топла земља испарава и прави маглу од сатена. Несигурно се подиже и плови над градом. Као ревносни чувар, обилази и најзабаченије сокаке. Провлачи се између сваког дрвета у Руговској клисури. Кроз провидну измаглицу пробијају се сунчеви зраци. Подиже се завеса пред новим даном.

На тргу испред Корзоа се окупио велики свет. Нем. Нико ни са ким не разговара... Воловска кола, а на њима усправни чича седих бркова, у официрској униформи. Краљ Петар прикупља снагу и последње зраке сунца пред прелаз преко Албаније. Свети Сава је са „Типиком“ у рукама. Уског, сивог лица, обраслог дугом брадом. Очи се повукле у дубину векова. Цар Душан Силни се мршти, витла мачем и прети нам. Има право... Мој Сале у крвавим завојима. Висок, брадат, леп. Осмехује ми се и показује горња непца. Наш ћале га грли са поносом. Гробови су им били раздвојени – Салетов у Пећи, а ћалетов на Лешћу – док га мајка није мртвог донела у Београд: Увек ми се чинило да смо га издали и оставили самог...

Данас су заједно са Леком, Владом, и његовом накривљеном беретком, чика Илијом, газда Јовом и другима. Одједном, читав скуп клекне пред женом у црнини – Метохијом. Њена многопута удавана мајка Србија, у исцепаној венчаници и са искиданим ловоровим венцем на глави, моли је за опрост. Метохија је подиже, узима у загрљај и нежно милује:

– Нека ти је просто.

Њих две напред, а дугачка непрегледна колона за њима. Мртвим градом корачају бивши суграђани. Бистрица не тече. Стоји, да ода последњу почаст. Колона се креће ка болесној Патријаршији. Уз помоћ две монахиње, излази пред свиту. Изборана, бледа и исцрпљена. Дрхтавом, старачком руком благосиља народ. Спушта руку на своје најбоље и најнесрећније чедо. Милује јој главу, покривену црном марамом. Обе

плачу. У свечаној тишини и туги почиње литургија. Док молитва лети ка Богу, широка небеска пространства испуњава јек манастирских звона.

Видовдан
лета Господњег 2017.